

H I T E L

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

MÁRCIUS

Kossuth

Az orosz élet – szovjet írók szemével

Eötvös és Deák nemzetiségi politikája

Magyar-román vegyesházasságok

A magyar földrajz huszonkét éve

A székelyföldi ösztöndíjas festők kiállítása

BODOR GYÖRGY

JAKAB ANTAL

MIKÓ IMRE

KÁLLAY ERNŐ

INCZE ANDOR

ENTZ GÉZA

MAGYAR FIGYELŐ

Kossuth Lajos irataiból – A sztálini külpolitika – Százéves az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület

IX. ÉVFOLYAM

KOLOZSVÁR 1944

H I T E L

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

SZERKESZTIK:

ALBRECHT DEZSŐ, KÉKI BÉLA, VENCZEL JÓZSEF, VITA SÁNDOR

Megjelenik havonta négy iv terjedelemben. – Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Kolozsvár, Mátyás király-tér 5. szám, I. emelet. – Telefonszám: 20-83.
Póstacsekk száma: 72.809.

ELŐFIZETÉSI ÁRA:

Egy évre 20 Pengő. Egyes szám 2 Pengő.

T A R T A L O M

BODOR GYÖRGY: Kossuth	125
JAKAB ANTAL: Az orosz élet – szovjet írók szemével	130
MIKÓ IMRE: Eötvös és Deák nemzetiségi politikája	143
KÁLLAY ERNŐ: Magyar-román vegyesházasságok négy er- délyi községben	149

SZEMLE:

INCZE ANDOR: A magyar földrajz huszonkét éve	183
ENTZ GÉZA: A székelyföldi ösztöndíjas festők kiállítása	175

MAGYAR FIGYELŐ:

Kossuth Lajos irataiból	179
A sztálini külpolitika	181
Százéves az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület	186

Szerkesztő
KÉKI BÉLA

Helyettes szerkesztő
KISS JENŐ

Lapunk címfejét Széchenyi *Hitel*ének 1830. évi első kiadása címbetűi után készítettük.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ: ALBRECHT DEZSŐ

A MÁRCIUSI LÁZ

Petőfiék elindították a lavinát, a pozsonyi országgyűlés részben meglepetve, részben megrettenve az eseményektől, megszavazta a jobbágyfelszabadítást, megalakult a független magyar minisztérium, összeült az új országgyűlés, a kamarilla ellenünk ingerelte a nemzeti-ségeket, tehát önálló hadsereget kellett szervezni az ország védelmére. A feladatok és veszedelmek rohamosan torlódtak, de csodák csodája: minden feladatra akadt megfelelő ember; egyszerre nyilvánvaló lett, hogy mennyien rejtegetik tarsolyukban a „marsallbotot”. Szinte vulkánikus erővel törtek elő a tehetségek, örök bizonyosságául annak, mit jelent nekünk a szabadság és a függetlenség. Az első független kabinetben a pénzügyminiszterséget bízták Kossuthra, hogy kevesebb „baj” legyen vele, az utókor jött rá csak arra, hogy Kossuth ennek a szerepnek is mennyire megfelelt. Szepességről elindult egy fiatalon nyugalmazott huszárszázados, kezébe került a fegyelmetlen, fiatal, s egyelőre csak futásra alkalmas honvédsereg és néhány hónap múlva megveri vele a túlerőben lévő ellenséget. Egyszerre kilombosodik a sajtó eddig ösztövérfája; a néma társadalom „radikális körökbe” tömörül és megcsinálja a közvéleményt. Az első népképviselőten alapuló magyar parlamentben ott vannak a politikai váltógazdálkodáshoz szükséges értékek és árnyalatok: Széchenyi haladó konzervatívizmusa, Battyhány és Deák békés reformpolitikája, Teleki László kérlelhetetlen radikalizmusa, Nyáry Pál emelkedett európai gondolkodása s Táncsics Mihály népi öntudata nemcsak színt és irányt jelentettek, hanem a kibontakozás és a fejlődés gazdag lehetőségeit is.

Voltak óvatosak, visszahúzódnók és a tegnappal cimborálok is éppen elegenden; a magyar elit azonban vallott és vállalt. Egy esztendő alatt tanubizonyosságot tettünk katonai és politikai téren arról, hogy méltók vagyunk a függetlenségre, mert emberibbek és európaiabbak vagyunk azoknál, akik elvitatják tőlünk a függetlenség jogát. A legjobbak az elkeseredett küzdelem közepette sem veszítették el európai szemmértéküket, hanem arra gondoltak, hogy a magyar ügyet keletközépeurópai ügyé szelésítsék. Erre figyelmeztette a forradalmi kormányt első párisi követe, Teleki László, aki elsősorban a magyar-szerb együttműködés megteremtésén fáradozott. A szabadságharc végén már rohamléptekkel haladt előre a nemzetiségekkel való emberi megegyezés ügye, bukása után pedig a magyar emigráció állandóan napirenden tartotta a keleteurópai kis népek együttműködésének tervét.

A 48-as forradalom nemzeti forradalom volt, s a nemesség elitje polgári Magyarországot akart teremteni. De mögötte, mint a jövő zenéje ott sorakozott a második vonal: a nép.

Féja Géza
(Híd, II. évf. 12. szám)

E S Z Á M M U N K A T Á R S A I

*Bodor György dr., ügyvéd, Budapest * Entz Géza dr., a kolozsvári Egyetemi Könyvtár tisztviselője * Incze Andor dr., a kolozsvári egyetem Földrajzi Intézetének tanársegéde * Jakab Antal, a Déli Hírlap felelős szerkesztője, Marosvásárhely * Kállay Ernő, szigorló orvos, Kolozsvár * Mikó Imre dr., országgyűlési képviselő, Kolozsvár*

A HITEL ÚJABB KÜLÖNLENYOMATAI

- Venczel József dr.:* Erdély és az erdélyi román földreform.
- Tamási Áron:* Erdélyi jelentés a magyar szellem küzködéseiről.
- László Dezső:* Korszerű magyarság.
- Venczel József dr.:* A székely népefelesleg.
- Szabó István dr.:* Az asszimiláció a magyarság történetében.
- Zathureczky Gyula:* Magyar politika Európában.
- Támás Lajos dr.:* A román nép és nyelv kialakulása.
- Martonyi János dr.:* Közigazgatásunk reformja.
- Szabó T. Attila dr.:* A románok újabbkori erdélyi betelepülése.
- Ifj.BoérElek dr.:* Nagy tér-gazdaság.
- László Gyula dr.:* A magyar őstörténelem régészetéről.
- Makkai László dr.:* Északerdély nemzetiségi viszonyainak kialakulása.
- Erdői Ferenc:* Parasztságunk legújabb alakulása.
- Zathureczky Gyula:* A magyar szellem forradalma.
- Malán Mihály:* A szláv veszedelem.
- Bónis György dr.:* Magyar törvény – magyar lélek.
- Mikó Imre dr.:* Kormányzó és kormányzóhelyettes.
- Balogh Jolán dr.:* Kolozsvár régi lakói.
- vitéz Rajty Tivadar dr.:* Munkabérendszerek.
- Gagybátori E. László:* Kodály Zoltán és kórusai.
- László Gyula dr.:* A honfoglaló magyarság lelkialkatáról.
- Bíró József dr.:* Erdély műemlékeinek sorsa a belvederei döntés után.
- Venczel József dr.:* Tallózás az erdélyi földreform román irodalmában.
- Bárdossy László:* Két világ között.
- Palotás Zoltán:* A geopolitika mint államtudomány.
- Oberding József György dr.:* A bán-sági telepítések rövid története.
- Csортán Márton dr.:* A kolozsvári Tíz-es Szervezet.
- Mályusz Elemér dr.:* A magyarság a középkori Erdélyben.
- Szöllösy András:* Magyar zeneírás.
- Martonyi János dr.:* Új magyar közigazgatás felé.
- Pukánszky Béla dr.:* Szászok a magyarság és a románság közt.
- Aldobolyi Nagy Miklós dr.:* Magyarok a Kis-Szamos mellékén.
- Ifj. Boér Elek dr.:* Az arany és a kliring harca.
- Dr. Téchy Olivér:* Széchenyi hatása a magyar hiteljogra.
- Polónyi Nóra dr.:* A román propaganda hatása Nyugat-Európa közvéleményére.
- Eröss Alfréd dr.:* Mítosz, vallás és irodalom.
- Mikó Imre dr.:* Széchenyi és Wesse-lényi nemzetiségi politikája.
- Makkai László dr.:* Román történetírás a két világháború között.

H I T E L

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

1944. MÁRCIUS

IX. ÉVF. 3. SZÁM

KOSSUTH

A MULTSZÁZADI magyar politika legjellemzőbb ellentétének sokan Kossuth és Széchenyi ellentétét tartják. Mi ennél is jellemzőbbnek látjuk a hatvanas években Kossuth és Deák között a kiegyezés kérdésében lezajlott vitát. A nemzet az ő vitájuk során szakadt két pártra, a kiegyezés és a függetlenség híveire. E két párt küzdelme szabta meg a magyar politikát két nemzedéken át, a kiegyezéstől az összeomlásig, 1867-től 1918-ig.

Kossuth és Deák nemzetközi elhelyezkedésünk kérdésében nem értettek egyet.

Deák Ferenc ki akarta egyenlíteni Magyarország évszázados ellentéteit a dinasztiaival és Ausztriával. A kiegyezés során lemondott a magyar szuverenitás teljességéről. A legfőbb állami jogot, a külügyi döntés jogait átengedte a dinasztíának. Tette ezt öntudatosan, tette ezt azért, mert Magyarország érdekeit azonosnak tartotta a dinasztia és Ausztria érdekeivel. Meggyőződése szerint, a régi ellentétek kiegyenlítésével Magyarország fennmaradásának, biztonságának, Ausztriában egyszersmindenkorra erős szövetségest szerzett.

Kossuthnak más volt a véleménye.

Ő Ausztria jövőjében nem bízott. A történelem Ausztriát osztrák, cseh, lengyel és olasz államokból alakította ki. Kossuth úgy látta, hogy a dinasztia közössége e különböző elemeket a modern Európában nem tudja összetartani. Ausztria felbomlását elkerülhetetlen történelmi szükségességnek érezte. Hibának tartotta Magyarország sorsát hozzákapcsolni a bomlásra ítélt Ausztria sorsához. „Erő helyett gyengeséggel szövetkeztünk” – mondotta.

Azt akarta, hogy amikor az anakronisztikussá vált Ausztria fel fog bomlani, Európa Magyarországot ne a birodalom támaszánaként, hanem annak ellenfeleként vegye számba. Ma, szinte megdöbbenően hat a kiegyezési tárgyalások idején az Ausztria felosztására vezető háborúról mondott jóslata. Azt írja: „Mi nem mint osztrák ellenségek, hanem mint osztrák bűnrészesek fogunk számba vétetni. Magyar légióról többé nem lesz szó, hanem lesz szó cseh, horvát, szerb, oláh légióról... Ha Ausztria legyőzetik... a szerte omló romok súlya Magyarországot is eltemeti, mert a szétbomlásnál mi nem mint önálló tényezők jelenendünk meg, kikkel számolni kell, hanem mint préda, amellyel a győztesek szabadon rendelkeznek.”

Ezért ragaszkodott az állami szuverenitás teljességéhez a szabad külügyi állásfoglalás jogának fenntartásához, ezért ellenezte a kiegyezést.

Ez volt Deák és Kossuth nagy vitájának a lényege.

Deák az európai hatalmak többségének a monarchia fennmaradásához fűződő érdekeire számított. A Habsburgok birodalma nem egyfajú, egynyelvű nemzetet foglalt össze, mint Franciaország, Anglia, Olaszország vagy Németország. A birodalom különböző fajok és országok tarka mozaikja volt. Egységének nem voltak természetes belső okai, az európai egyensúlynak azonban ez az egység mégis hasznos szolgálatot tett. A hatalmak többsége attól tartott, hogy ha a birodalom egysége megszűnik, Lengyelország tragédiája ezen a területen is megismétlődik, ez a terület is a szomszédos nagyhatalmak uralma alá kerül. A monarchia szláv lakossága miatt különösen Oroszországgal kapcsolatban látszott közelinek e veszély. A történelmileg kialakult egyensúlynak üzen megbomlása nem volt kívánatos. Ez volt Ausztria legfőbb erőssége. Ezt a helyzetet fejezi ki a szellemes francia mondás: „Ha Ausztria nem volna, fel kellene találni”.

Mindezzel tisztában volt Kossuth is. Bár biztosra vette, hogy a birodalom belső gyengesége miatt az európai érdekek támogatása ellenére is szétesik, az új rendezésre vonatkozó terveiben számolt ez érdekekkel.

Az idegen uralom századai alatt e terület minden ősi államában megszaporodtak a nemzetiségek. A kérdés rendezése mindenütt elkerülhetetlen lett. Kossuth azonban e kérdés megoldásánál soha sem akart túlmenni a nemzetiségek közjogi, de területek feletti önkormányzatának a gondolatánál. Sohasem akarta emiatt megváltoztatni a történelmi határokat, sohasem akart emiatt új államokat alapítani.

Tudta, hogy e területen a nemzetiségi elv doktriner alkalmazása a nacionalista civakodás intézményesítéséhez vezet, Tudta, hogy e civakodás nemcsak a kisépek megmaradását veszélyezteti, hanem általános európai érdekeket is sért. Tudta, hogy *az európai nyugalom, béke és egyensúly érdekei a birodalom helyén féltetlenül egységes politikát folytató államok alakítását kívánják meg. Az itt élő nemzetek egységének éppen ezért csak új formát kívánt adni, de nem akarta megszüntetni magát az egységet.*

Kossuth a habsburgi birodalmat a dinasztia uralma előtt itt kialakult történelmi államok önkéntes együttműködésével akarta helyettesíteni.

Keleteurópa e részének három ősi állama volt, a történelmi Magyarország, a történelmi Lengyelország és a történelmi Csehország.

Kossuth e terület önállóságának megmentésére, ez önállóságnak Európa általános érdekeibe való bekapcsolására, e három állam együttműködésében látta a legbiztosabb lehetőséget.

E három állam területileg összefügg, s magában foglalja a keleteurópai törmeléknépek zónájának legnagyobb és legfontosabb részét. Megromlott nemzetiségi viszonyai miatt mindhárom államnak ugyanolyan belső problémákkal kell megküzdenie. Közös volt a multjuk és közös volt európai helyzetük is.

Ez államokat saját érdekeik utalták közös politikára. Kossuth

bízott abban, hogy ezt mind a hárman fel is ismerik, s együttesen át tudják majd venni a Habsburgok birodalmának európai szerepét.

A lengyelek történelmük során sokszor tettek tanúságot az öncélúsághoz való ragaszkodásukról.

A csehknél már akkor is jelentkeztek pánszláv törekvések, Kossuthnak azonban az volt a véleménye, hogy a történelmi kis szláv népeket függetlenségük elvesztése hajtja a pánszlávizmus karjai közé. Bízott abban, hogy ha Csehország történelmi önállóságát *már akkor* helyreállítják, a pánszláv irány szolgálata helyett Husz népe is visszatér a dunai függetlenség védelmének ősi hagyományaihoz. Nehéz volna ma megmondani, vajjon ha annakidején Kossuth eszméi győznek, a csehek elkerülték volna-e *mostani*, pánszláv irányú fejlődésüket?

A három történelmi állam közül Kossuth szívéhez természetesen saját országa állott legközelebb. Mégis, hű tolmácsa volt valamennyi keleteurópai kis nemzet szabadságtörekvésének.

A lengyelekről így ír:

„Én, amióta csak eszemet tudom, mindig hő rokonszenvet éreztem a hős mártír lengyel nemzet iránt, melyhez minket magyarokat a minden érző kebellem közös részvéten kívül, a multnak annyi emléke, s a jövőnek életbevágó érdekközössége testvéries kapcsolattal csatol. Jövendőt mondok, mert én nem hiszem, hogy a lengyel kérdést az idők nyomása eltemetheti. Nemzetet, mely annyi időn át annyi balszerencse közt úgy fennt tudta tartani a haza kultuszát, nemzetet, mely úgy ellent tudott állani úgy a rettegetésnek, mint a csábításoknak, nemzetet, mely annyszor megmutatta, hogy mennyire kész vértanúsággal is tiltakozni jogai elavulásának feltevése ellen, nemzetet, mely annyszor bebizonyítá, hogy ha őt felkoncolják is, nem bírják megölni: egy ilyen nemzetet sem az életrehivatott nemzetek lajstromából erőszakkal kitörölni, sem történelmi egyéniségéből kivetköztetni nem lehet. A lengyel nemzet »resurget«. Hömpölyög az idők árja jó és gonosz felett egyaránt; a történelem logikájának óralapján a percek emberöltők által, lehet, századok által jeleztetnek, de jeleztetnek, s az óra ütni fog, mely a lengyel nemzetnek a diadalmas feltámadás igazságát kiszolgáltatja. Irtóztató bünt követett el Európa a lengyel nemzetten, sínylette is és sínyli is bűnének nyomását, de meg vagyon írva, hogy a rablás bűne nem bocsáttatik meg, hacsak az elrablott vissza nem adatik. »Resurget«, mert van Isten, resurget, mert a lengyel nemzet feltámadására Európa szabadságának szüksége van.”

Csehországról azt mondja:

„Csehországnak a történelmi jog szempontjából is szint annyi joga van magát külön autonóm államnak tekinteni, mint Magyarországnak... Csehország ugyanazon időben, ugyanazon módon került az osztrák ház uralkodása alá, mint Magyarország, szabad választással és kétoldalú kötés alapján, mely az ország jogainak épségben tartását tulajdon azon szavakkal kikötötte, mint Magyarországon. Igaz, Csehország tömérdek jogsértést s végtelen szenvedést kapott osztályrészül az osztrák háztól: még ha lehet többet, mint mi; görcsös borzalom foglalja el az ember szívét, ha vissza-

emlékezik, hogy mit szenvedett Csehország ama »kegyes áhítatos« II. Ferdinánd alatt, kinek vallásossága – »az Isten nagyobb dicsőségére« – 10 millió ember életébe került, és ki, midőn (hogy Mentzel szavaival éljünk) »mint egy hiéna csont és rothadás közt mult ki«, nem hagyott többet 780.000 lakosnál azon Csehországban, melynek midőn felette uralkodni kezdett, három milliónál több lakosa volt. Hanem mi nem gondoljuk, hogy a fehérhegyi csata folytán Magyarország a »vervirkolás« istentelen tanának Csehországra alkalmazását helyeselhesse, midőn annak a világosi áruslás folytán magunkra alkalmazását oly dicséretes eréllyel ellenezte.”

Kossuth Kelet-Európa új rendjét a három történelmi állam önállóságának helyreállításával akarta megszervezni, de feltétlenül szükségesnek tartotta beilleszteni e rendszerbe a Magyarországtól délre elhelyezkedett fiatal balkáni nemzetek friss államait is.

Nagyra értékelt a délszlávokat.

Horvátországot épp úgy történelmileg kifejlett öntudatú államnak tartotta, mint Magyarországot. Kész volt arra is, hogy ha a horvátok ki akarnának válni a közel nyolc százados magyar kapcsolatból, azt tudomásul vegye.

A szerbekről azt írta:

„Szerbia nemcsak állami függetlenségre, hanem arra is hivatva érzi magát, hogy a török birodalom szláv népei körében egy terjedtebb tömörülésnek magkövét képezze. S valóban, a geographiai fekvés s a nyelv, írásmód, vallás és történelmi közösség, kapcsolatban a szerb nemzet pezsgő fiatal erejével, s már elért függetlensége előnyeivel, e hivatást igazolni látszanak. Nem ismeri a helyzetet, aki azt állítja, hogy a szerbek orosz érzelműek. Szerbia teljességgel nem vágyik saját nemzetiségét felolvasztani. Csak egyetlen dolog van a világon, ami Szerbiát az orosz karjaiba vethetné, s ez: az osztráktól függés veszélye. Ez az, amitől Szerbia mindennek felett irtózik. Irtózik elannyira, hogy készebb volna a török vazallusa maradni, készebb volna orosz, készebb akármivé lenni e világon, mint abban megnyugodni, hogy az osztrák vontató köteleire kerüljön. Szerbia független jövője feltételének tekinti azt, hogy szomszédságából az osztrák hatalom elszoríttassék. És ebben fekszik a kapocs Szerbia nemzeti érdekei, s Magyarország független törekvései között.”

Kossuth a viszonylag kicsiny magyar-szerb súrlódási felületet e hatalmasabb érdekekkel összecsiszolhatónak látta, aminthogy azok valóban össze is csiszolhatók.

S ma is érvényes a tétel, hogy Románia független fennmaradását csak az egész dunai táj önállóságának megmaradása biztosíthatja. Kossuth feltételezte, hogy ezt a románok is belátják, s alkalmazkodni fognak a történelmi államok rendszeréhez. Ha ezt nem teszik: politikájuk saját önállóságukat is legalább annyira veszélyezteti, mint szomszédaikét.

Ez volt a kossuthi koncepció.

Ez a magja híressé vált dunakonfederációs eszméjének is. Az annyit emlegetett és vitatott eszme lényege tehát: *a történelmi*

államok szabad együttműködése, kiegészítve a Balkán fiatal népeinek új államaival.

Kossuth a magyar ügyet beillesztette a keleteurópai kisépek zónájának általános érdekeibe, s nemcsak a magyarság, hanem valamennyi keleteurópai kis nemzet szabadságának közös hőse lett.

Kossuthot kortársai nem értették meg. Élete ezért volt tragikus. Tragédiája azonban halála után is folytatódott. A rend, amely ellen egész életében harcolt, negyedszázaddal halála után összeomlott, de Páris környékén nem gondoskodtak a régi rend helyébe új rend, a régi egység helyébe új egység megszervezéséről. Az „új Európa” is nélküle, eszméi nélkül született meg.

Vajjon Kossuth a történelemnek örökre tragikus hőse marad-e, vagy eljön végre az a kor, melyben az ő eszméi győznek?

A nagy halott ötven éve pihen a kerepesi temetőben.

Vajjon a sors ez évforduló táján, a szívének oly drága kis nemzeteket az ő megtagadásáért büntetni készül-e, vagy születőben van a kossuthi világ: a szabad és megbékélt Keleteurópa?

BODOR GYÖRGY

AZ OROSZ ÉLET SZOVJET ÍRÓK SZEMÉVEL

MINDEN MŰVÉSZI IGÉNNYEL KÉSZÜLT irodalmi alkotás, mind eszmei, mind tárgyi síkon, többé-kevésbé hű keresztmetszetét adja annak a társadalomnak, amelyet az író alakjain keresztül ábrázol, illetve, amelyben ő maga is él. Az irodalmi műfajok közül különösen a regényre vonatkozik ez. A regény nem múlt hangulatokat örökít meg, mint a lírai vers és nem aprólékos gonddal kimért szabályokat rögzít, mint az értekezés. Az egyetlen műfaj, amelyben megvan a lehetőség az élet gazdag áradásának ábrázolására; egyidőben líra és eposz, tanulmány és vitairat, élet és eszmény. A regényt ez a műfaji sajátossága teszi alkalmassá arra, hogy egy távoli társadalom vagy közösségi rendszer képét megismerjük belőle. Mondanunk sem kell, hogy csak a valóban hivatott írók regényeinek vizsgálata adhatja a megismerés teljességét.

A művészi teljesítményére igényes író ugyanis nem hazudhat, legfeljebb elhallgathat bizonyos jelenségeket, szemet hunyhat kézenfekvő igazságok előtt, vagy tudatosan előtérbe helyezhet bizonyos társadalmi szemléletet, de már pusztán hallgatása is sokatmondó, tudatos célzatossága pedig egyenesen árulkodó. Éppúgy egyforma érvényű megállapításokat lehet tehát levonni abból is, amit az író nem mond el, mint abból, amit elmond, és *ahogy* elmondja.

A FENTIEK ELŐREBOCSÁTÁSA után a magyar könyvpiacra az utóbbi években megjelent öt szovjet regény vizsgálatával próbáljunk feleletet adni több olyan kérdésre, amely mostanában méltán foglalkoztatja az egész világ közvéleményét.

Milyen a mai orosz lélek? Hogyan reagál a szovjet rendszer gazdasági, társadalmi, kulturális, nemzeti és közigazgatási intézkedéseire? Miben különbözik a szovjet társadalom a hozzánk legközelebb álló nyugati demokrácia polgári társadalmától? Meg tudta-e változtatni az új rendszer az orosz lelkület alapvető törvényeit, azaz a nyersen materiális külső életforma ki tudta, vagy ki tudta-e irtani a szlávság eredendő miszticizmusát?

Vizsgálódásaink eleve légüres térben mozognának, ha nem volnának biztos ismerveink a cári Oroszország társadalmi viszonyairól s a Tolsztoj, Dosztojevszkij, Turgenyev, Csehov és Gogoly műveiből áradó orosz népi egyéniségről.

Legelsősorban tehát velük vetjük össze a vizsgálódásunk tárgyaként választott, illetve rendelkezésünkre álló művek¹ íróit:

¹ *Michail Solochow*: A csendes Don. Ford.: Benamy Sándor, Cserépfalvi-kiadás; *Ilja Ilf-Jevgenij Petrov*: 12 szék. Ford.: Gellért Hugó, Nyugat-kiadás; *Ilja Ilf-Jevgenij Petrov*: Szovjet milliomas. Ford.: Vándor Ervin, Anonymus-kiadás (Lendvai Károly könyvkiadó); *Valentin Katajev*: Hajrá! Ford.: Trócsányi Zoltán, Athenaeum-kiadás; *Leonid Szolovjov*: A csendhárító. Ford.: Illyés Gyula és Jekaterina Gutkina, Révai-kiadás.

Michail Solochowot, Leonid Szolovjovot, Ilja Ilfet, Jevgenyij Petrovot (társ szerzők) és Valentin Katajevot.

Mind a régiek, mind az újak tipikusan orosz írók. Elárulja őket képzeletük bővérősége, a túlfűtött szenvedélyek ábrázolásának készsége, a sok fajtából összekeveredett és egyéniségekben végtelenül sokrétű orosz társadalom ismerete, a nagy dimenziókat felölölő szerkesztési mód és az a képességük, hogy a lélek mélységeiben végbemenő hangulatváltozásokat sokkal tökéletesebben ki tudják fejezni, mint a világ bármelyik nemzetének írói. Amiben azonban az új orosz írók különböznek a régiektől: az, hogy ők *szovjet* írók. Az időtlen emberi szenvedélyek ábrázolásán kívül helyet kap műveikben az időszerű társadalmi rendszer tudatos szolgálata, a hasznossági és célszerűségi elv. A mechanizált közösségi élet hatása ez a művészetre. A szovjet életszemlélet *nem akar hinni* a szépség öncélúságában. Érthetetlen és káros játéknak minősíti azt, ami nem hasznos. Szobornak, képnek, irodalmi alkotásnak csak akkor van létjogosultsága, csak akkor juthat el a közönséghez, ha az *időszerű* élet politikumát szolgálja.

A szovjet írók könyveit olvasva nem tudunk szabadulni attól a mindegyre kísértő gondolattól, hogy írójuk nem is annyira meggyőződésből híve az uralmi rendszernek, hanem sokkal inkább megalkuvásból. Tudja, hogy a hatalommal ellentétes véleményt nem hangoztathat és semleges sem lehet, mert vagy nem kap kiadót vagy olvasó nélkül marad. A bolsevista forradalom elpusztította azt a társadalmi réteget, amely az irodalom és általában a művészet főmecénája volt. A szovjet nevelési rendszer a közel kétszázmillió birodalom néptömegéből új szellemű nemzedékkel igyekszik helyettesíteni a régi középosztályt. Az új nemzedék számára viszont annyira friss élmény még a bolsevista szemlélet, hogy undorral utasítja el magától és kártékony széplelkek nyafogásának minősíti azt az irodalmi alkotást, amely nem tartalmaz világnézeti állásfoglalást. A Szovjet-Unióban a közhangulat irányítói a profszojuz-tagok,² valamint a különböző ifjúmunkás-intézmények tagjai. A hivatalos hatalmat szolgáló cenzurán kívül elsősorban e körök igényeivel kell számolnia a mai orosz íróknak.

Majd csak a jövő tisztázhatja: vannak-e és kik azok az orosz irodalom művelői között, akik függetlenül magukat a koreszmétől és inkább íróasztaluk fiókjára számára dolgoznak, mintsem társadalmi kényszerűségekből a rendszer kiszolgálói legyenek. Valószínűnek tartjuk, hogy számuk elenyészően csekély. Az író életeleme a nyilvánosság, neki az olvasóközönség az, ami a virágnak a napfény, az eső. Meg akarja mutatni magát, hatni akar. Mivel pedig ezt *csak egy módon teheti*, hát legfennebb – megalkuszik.

Felmerül hát a kérdés: irányított-e a Szovjet-Unióban az irodalom? Az igenlő válasz önként kínálkozik, de számolva a szellemi alkotások természetével, nem ítéltjük meg ilyen kategorikusan ezt az alapjában véve nagyon is bonyolult kérdést.

² Profeszionálnij sojuz = szakszervezet.

Parancsszóra hidat, várost, iparüzemet lehet alkotni, de regényt, még hozzá irodalmi színvonalut, nem. Márpedig vizsgálódásaink tárgyául szolgáló szovjet-orosz könyvek irodalmi értéke tagadhatatlan. Természetes, hogy a Szovjet-Unió vezető tényezői kívánalmakat támasztanak a szellem embereivel szemben és csak azokat hajlandók pártfogolni, akik a kívánalmaknak megfelelnek. Mégis a szovjet regényirodalomban nem közvetlen, hanem közvetett irányítottság érvényesül.

A jelenség érvényessége nem korlátozódik csupán a Szovjet-Unióra. A polgári társadalomnak nyugati hivatalos tényezői is első-sorban azokat a szellemi embereket tüntetik ki és pártfogolják, akik a meglevő állapotok dicséretét zengik, vagy egyszerűen mellőzik írásaikban az égető közösségi kérdéseket és öncélú irodalmi eszmények híveinek vallják magukat. Amíg azonban az európai író – a demokrata országok íróira gondolunk – megengedheti magának, hogy hallgasson nemzeti közössége és kora problémáiról, a szovjet író, ha nyilvánosságot igényel, nem úzheti ezt az önfelelt játékot. Maradhat ugyan a művészi öncéluság híve, de akkor le kell mondania a sikeréről, a minden művészt serkentő közlési vágyról, egyszerűen azért, mert a szovjet könyvfogyasztó réteg *dinamizmust vár* az író-elvtárstól, akiben a gazdasági tervek egyik tényezőjét látja.

Így tehát *a szovjet író magatartását az olvasó igénye befolyásolja*. Az új orosz regény ebben a vonatkozásban a középkori kódex-irodalom ismerveit mutatja. Az írósereg megbízóját, a földesurat, a királyt az új kor sokkal hatalmasabb despotája, a közvélemény helyettesíti.

NÉZZÜK MEG most már, hogy a szovjet írók könyveiben az orosz társadalom milyennek mutatkozik. A kép helyenként szinte már gyanusan őszinte, mert éppen az az új orosz írók titka: bemutatni a valóságot, de levonni belőle a tanulságokat, hogy kijelölhető legyen a követendő út. A szovjet író mindig a demokrata társadalom életszemléletéből és berendezkedéséből indul ki, párhuzamot von közte és a szovjet állapotok, illetve a szovjet eszmények között, hogy a végső következtetés az utóbbi előnyére domborodjék ki.

A már fentebb említett okokon kívül népi közösségének sorsa iránti aggodalomból is teszi ezt a szovjet író. Nem akar nyugtalan-ságot s az uralmi rendszerrel szemben ellenérzéseket támasztani a tömegekben, mert attól tart, hogy egy bekövetkezhető ellenforradalom túlságosan nagy véráldozatot jelenthetne újra, egyébként pedig nincs semmi garancia rá, hogy gazdasági és szociális téren jobbat tudna alkotni, illetve az, ami tökéletesebb lehetne, megérné-e az érte hozott áldozatot. Mit akar tehát? Rábírni az orosz nép-milliókat, hogy a szovjet rendszer keretein belül hajtsák végre a minden társadalomra kötelező evolúciót. Kultúrával és minőségi előrehaladással lenyesegetni a forradalmi káoszban fogant rendszer bőséges hibáit; a forradalom vívmányait lélekkel telíteni és a polgári rend teljes tagadását levetve, tárgyilagos józansággal berendezni az életet. Mint minden nemzet írója, a szovjet író végső fokon

szintén a minőségi forradalomra apellál és méltán, mert a jelenlegi szovjet állam gyakorlati életéből legjobban éppen ez hiányzik.

A bolsevista forradalom a társadalmi osztályok közötti válaszfalak lebontásának jelszavával indult. Ezzel nyerte meg önmagának a cári uralmi rend által embertelen sorsra kárhoztatott milliókat. Az osztálykülönbségeket és ellentéteket azonban a forradalomnak nem sikerült elosztatnia, mint ahogy fegyverrel és erőszakkal ezt végrehajtani nem is lehet, egyedül csak minőségi fejlődéssel. A véres forradalom csaknem teljesen megsemmisítette az arisztokráciát és a középosztályt. A munkás-, földműves- és tisztviselőosztályt elválasztó határok megmaradtak, legfeljebb surlódási felületei közé igyekeznek lökeshárító rugókat szerelni az állami beavatkozás.

A földművesosztály – bár számbelileg a túlnyomó többséget alkotja – mindmáig kényes problémák elé állítja a központi vezetést. Inkább vitairatok, művésztetlen irodalmi köntösbe öltöztetett propaganda-termékek foglalkoznak a jelenlegi orosz irodalomban a faluval. A végtelen mezőkön élő népmilliók sorsának ábrázolása kényes téma a szovjet írók számára. Az orosz parasztnak általában nincs érzéke a világnézeti kérdések iránt, nem szeret politizálni és a hatalommal szembeni magatartását életének materiális feltételei szabják meg. Megzavarodottan néz szét még mindig az államban. Szívós hagyományörzését, szolgálai alázatát a negyedszázados ellenpropagandának nem sikerült kiirtania és valószínűleg az erre irányuló törekvés még sok nemzedéken keresztül eredménytelen marad. Hiába utalnak a szovjet tanítók az „észszerűsége”, a falusi nép apáról-fiúra adja a régi szokásokat s a szájhagyomány, valamint az anyatej determináló hatása ellen még a központosított állami akarat is esélytelenül küzd. Nem arról van szó, mintha az orosz parasztság álmai netovábbjának tartaná a cári rendszerben osztályrésztül jutott sorsot, – mint ahogy ezt éppen a bolsevista államszervezésnek ellenálló falusi tömegek magatartására hivatkozva, a régi Oroszország emigránsai igyekeznek feltüntetni – mégis az évszázados beidegződést nehezen vetkőzi le az orosz falu. Kulturális elmaradottságának színvonalán az orosz paraszt nem tudja megérteni, miért kell neki többtermelésre berendezkednie, minőség-gazdálkodást folytatnia. Lusta, álmodozó és igénytelen. Sehogy sem akar beletörődni a kolhozok kollektív munkafegyelmébe. Márpedig a munkaképes kolhoz-parasztnak évente átlag 194 napot kell dolgoznia a nagybirtokból alakított kolhozban – Benediktow mezőgazdasági biztos megállapítása szerint.

A központi kormányzat a parasztság egyéni becsvágyát akarta növelni azzal, hogy kisebb földdarabokat juttatott magántulajdonba. Az eredmény az lett, hogy e magánbirtokokon létesített kertgazdaságok jövedelmezőbbeknek bizonyultak, mint a kolhozok. Érthető. A kolhozban teljesített munka után a paraszt megkapja az arányosan megállapított terményrészt és a hivatalosan megszabott bért. Mind a terményrész, mind a pénzér törvényesen jár neki, hacsak nem keveredik szabotázs vádjával a megtorló intézkedések hínárjai közé. Nem erőlteti meg magát, nem ambicionálja, hogy az ötéves gazdasági tervek programját négy, vagy három év alatt valósítsa

meg. Az államot és célkitűzéseit túlságosan messzinek találja egyszerű életétől, ezzel szemben saját földjét, amelynek hozamát szabadon adhatja el, inkább igyekszik jövedelmezőbbé tenni. Versengésre ösztönözni úgy, mint az ipari munkásság, a szakszervezeti tagok kisebb létszámú dandárjait, nem lehet; a primitív élet primitív költsézetét többre becsüli a mechanizált materializmusnál. Mit kezdhet tehát a szovjet író a paraszttal, mint regényhőssel?

A magyar fordításban megjelent öt új szovjet-orosz regény közül csak egyik, Michail Solochow *Csendes Donja* paraszti tárgyú, de ez is csak az első világháború kitörését megelőző és a forradalommal lezáruló időkről ad rendkívül megrázó, a világirodalom legnagyobb alkotásaira emlékeztető művészi képet.

A cári birodalom székelyei, a kozákok, a regény főhősei. Éppen olyan kiváltságos határőrei voltak Oroszországnak a kozákok, mint Magyarországnak a székelyek. A bolsevista rendszer az ügyvezetett történelmi osztályon kívül bennük váltott ki legnagyobb ellenérzéseket. Érdekük a cárizmus fentmaradását diktálta, hiszen kiváltságaikat, elidegeníthetetlen földeik birtoklását a cári államszervezet szavatolta.

– *Értsd meg, nekünk kozákoknak, csakis ez a kormány kell és nem más* – mondja a könyv egyik alakja, amikor a faluban megtelepedik egy német származású kommunista megbízott és földalatti tevékenységére a csendes Don partján is felüti fejét a társadalmi nyugtalanság. – *Nekünk erélyes cárra van szükségünk. Olyanra, mint Nikolajevics Nikoláj volt. Mi nem haladhatunk a paraszttal egy úton. Egy disznót és egy libát nem lehet egymás mellé fogni. A parasztok földet akarnak, a munkások jobb béreket. De mit fogunk mi kapni? Földet? Földünk van elég...*

Még a kozák népdal is ezt az életszemléletet tükrözi:

„Zúgva rohan a Don vize,
Veri a partot az ár.
Jámbor a Don, arra folyik,
Amerre csak int a cár.”

A forradalom szelleme csak a néptestvériség eszméjével tudja megbontani a kozák kiegyensúlyozott életbölcsejét. A szerelmi játékokkal és paraszti vetélkedésekkel elfoglalt falu egyhangu életébe beledübörög a háború. Magyarral, némettel, osztrákkal hadakozik a kozák s a megölt ellenség pusztulása láttára kételyei támadnak: vajjon ez-e az élet értelme, így kell-e ennek lennie? Mégis kitart a végsőkig. A régi rend ellenségeivel ő harcol legtovább, hogy aztán miképpen illeszkedik bele a bolsevista rendszerbe, nem tudjuk meg a regényből, de ezzel a felelettel adós marad a többi szovjet könyv is! Még véletlenül sem találkoztunk paraszt-alakokkal Ilja Ilf-Jevgenyij Petrov két könyvében, vagy Valentin Katerjev „Hajrá”-jában. Leonid Szolovjovnak „A csendháborító” című kötetéről ebben a vonatkozásban nem beszélhetünk, mert nem az orosz életet tárgyalja.

A SZOVJET ÁLLAM fenntartó eleme tulajdonképpen a munkásosztály, közelebről az ipari munkásság. Már a forradalom előkészítésében, később pedig végrehajtásában vállalt szerepe indokolttá teszi, hogy az állami élet vezető tényezői mindig elsősorban a szakszervezetekbe tömörült munkásságra támaszkodjanak és őket minden intézkedésüknek megnyerjék. Ennek megfelelően az ipari

munkásság kivételes elbírálásnak örvend. A párt- és szakszervezeti tagság nemcsak öntudatot, hanem anyagi előnyöket jelent. A munkásságnak a szovjet polgárság többi részétől jól elhatárolt intézményei vannak. A szakszervezetek vezetői gondoskodtak arról, hogy a dialektikus munkásság érzelmeit ne befolyásolhassák a kommunista párt felfogásával egyet nem értő tényezők. A szakszervezeti tagok számára külön vendéglőket, klubokat létesítettek, ahol bizonyos élelmiszereket, főleg pedig a fogyasztási keresletet soha ki nem elégítő italokat, csak tagsági igazolvány előzetes felmutatása után szolgáltatnak ki.

Még azokban a tanácsköztársaságokban is, amelyeknek a lakossága túlnyomó része földművelő, az intéző és végrehajtó bizottságokban ipari munkások játsszák a vezető szerepet. A szakszervezetek befolyása sorsdöntő minden közösségi megnyilatkozásra. A Szovjet-Unióban rendkívül nagy szerepet játszó propaganda közvetítői a szélesebb néprétegek felé szintén a munkásszervezetek. A munkás szellemét állandóan foglalkoztatni kell, ez a hivatalos jelző. Nem szabad megengedni, hogy a munkás hosszú ideig önmagára legyen hagyva és gondolatai huzamosabb ideig szertelenül csaponghassanak. Az egyéniség háttérbeszorítása nélkül csődöt mond a kollektív termelés, amely nem minőségi, hanem mennyiségi termékeket akar előállítani és a cselekvés dinamikájával akarja bámolatba ejteni a tömegeket.

Mindjárt a forradalmi káosz lecsillapulta után a szovjet kormány szervei hatalmas terveket dolgoztak ki a birodalom iparosítására. Szédületes tempót kellett diktálniuk, ha azt akarták, hogy a forradalmi hangulatokat természetyszerűleg felváltó általános tespedtség, az akuttá váló gazdasági válsággal ne ingassa meg a Tanácsköztársaság létalapjait. Moszkvában hamar belátták, hogy az új alapokra fektetett mezőgazdasági termelés sem képes egyedül megoldani a népfellegek elhelyezésének problémáját, máskülönben is az államnak külföldi valutára volt szüksége, ezt pedig csak a mezőgazdasági termékek kivitele útján tudta megszerezni, tehát mechanizálnia kellett a termelést, rá kellett térni az intenzív gazdálkodásra.

A mechanizált mezőgazdaságban munkalehetőséget nem találó százazreket sietve irányították az ipar felé. Szinte máról-holnapra egymásután hatalmas gyárakat, városrészeket, erőműveket, szállodákat építettek.

A tőke nem játszik szerepet, a termelési eszközöket hatalmi szóval teremtik elő és szervezik meg. A totális rendszereknek feltétlenül megvan az az előnyük, hogy mennyiségileg nagy eredményeket tudnak felmutatni. Legnagyobb hátrányuk azonban, hogy termelési ütemüket állandóan fokozniuk kell, a grafikonoknak állandóan felfelé ívelő vonalat kell mutatniuk, mert míg a szabad gazdasági versenyben a munkanéküliség kivándorlásban, illetve új életlehetőségek felé való özönlésben vezetődik le, a szervezett egyenjogú munkásság tömeges átállítása lehetetlen.

A lélektelen munka sivár egyhangúsága nyomasztólag hat az amúgyis melankóliára hajlamos orosz kedélyre. Meg kellett hát

találni a teljesítőkéesség fokozásának és a kedvtelenség elosztatásának módját. Legkínálkozóbb lehetőség erre a versengés szellemének feltámasztása volt. Az egyes munkásdandároknak egymással egészen a végkimerülésig folytatott versengését kitűnően ábrázolja Valentin Katajev *Hajrá!*-ja. Csupa rohanás ez a könyv és csupa szuperlatívus. Rohannak az emberek, a fák, a házak, sisteregnek a motorok, rohan a képzelet, a hír, egyetlen másodperc alatt esemény sorozatok történnek. A regény stílusa e szédítő dinamizmust kívánja érzékeltetni. Huszonnégy óra történetét írja le s a „történet” valahol az uráli iparvidéken játszódik. Hatalmas betonkeverő gépek mellett géppé változott emberek nyüzsögnek, talicskázják a kavicsot, öntik a vizet, mérnökök egyszerűsítik minden mozdulatukat, számítják ki, hogy egyetlen félrelépés a talicska mögül a nyolcórás munkaidő egészéből perceket von le s e percek alatt újabb és újabb keverékeket lehet előállítani s meg lehet dönteni a felváltott dandár rekordját. Három váltásban dolgozik a munkásosztag. Megállás nélkül, szüntelenül ömlik a megkevert beton a gépek szájából, a munkás nem tudja, mi készül, de munkavezetői, mérnökei belelovalják a versengés örületébe, csak az van a szeme előtt, hogy az előző csoport 400 keveréket készített egy munkaidő alatt, világrekord, ezt meg kell dönteni, újabb világrekordot felállítani, hogy a hír szárnyára vegye a dandárt. Mire azonban a jelentés befut a munkát irányító vállalat központi irodájába és a különítmény plakátokat festegető riportere, a költő elvtárs megírja tudósítását, reszkető sürgönypóznákon jön a hír: a cseljabinszki traktor-üzemnél ötszáz négyre javították a világrekordot... Nincs pillanatnyi pihenés, a világrekorder dandárvezető nem ér rá az alkalmi szülőotthonban vajudó feleségét megnézni, nem lehet lemaradni, félrenézni a napfényben fürdő tájra, tovább, tovább a végkimerülésig, az újabb rekordig.

Csak valószínűtlen képfoszlányok suhannak el az agyban a környező világról, a kedves képe is csak stopper-órak mutatójának rángása közben villan fel olykor az emlékezetben. Olyan az egész, mint egy szimultán futurista vers. Nincs a könyvben egyetlen kifejezés sem a nyugalomra. Az anyag él csupán s a verseny izgalma varázsolja rá a lélek látszatát.

Az anyag és a kollektív termelés dicséretének költészete Katajev könyve. Célja az, hogy mithoszt teremtsen a versengésnek s ebben jelölje meg az élet értelmét.

Katajev nem volna szovjet író, ha a nyugati fiait bizonyos Ray Roupe és Leonard Darley személyében oda nem állítaná a szovjet munka csodájának szemlélésére. Orosz mérnök magyarázza nekik egy betonból készített mesterséges tó metafizikai vonatkozásait, a geometria betörését a geográfiába...

”Ray Roupe finoman elmosolyodott.

– De a geometria megbukott. A geometria nem bírta az Isten-nel való versenyt, önök egész tavat akartak teremteni és csak a felét csinálták meg.

– Nem. Mi nem akartunk tavat teremteni. Nekünk okvetlenül szükségünk volt ipari vízmedencére. És megcsináltuk azt, élve a

geográfától mindent, amit az adhatott nekünk. Tudja, mibe került ez nekünk?

Mister Leonard Darley élővette a zsebkönyvét.

Sok érdekes adatot jegyezhet föl.

A gátat a tél második felében kezdték építeni. Tavaszra készen kellett lenniök vele.

Ha a jég megindulásáig nem tudták volna elvégezni, minden munkájuk hiábavaló lett volna.

A betonmunkák nulla alatt negyven fok mellett, elviselhetetlen szélben folytak. A vizet melegítették a beton számára. Embereknek keze-lába lefagyott. A munka emberfeletti volt. És mégsem akadt meg.”

Ray Roupe megírandó könyvére gondol és arra: „...mire való mindez az embernek? Víz az iparosításhoz. Nagyon szép. De mire való az iparosítás? Árucikkek termeléséhez. Nagyon szép. De mire való az árucikkek? Hát szükségesek ezek a boldogsághoz? ... Hát talán a régi, patriarchális emberiség kevésbé volt boldog, mint a mai? Oh, akkor sokkal több boldogság volt a földön. Bölcs, szemlélődő élet folyt ez alatt az örök ég alatt, majd kegyetlen, majd kedves, volt Istenhez való közelség, alázatosság véle szemben, aki majd kegyetlen volt, majd kedves. A világgal való teljes és boldog összeolvadás állapota volt ez. Volt meleg ősparadicsom!”

Mindezt Nyugat fiával mondatja el a szovjet író, pedig tipikus orosz életszemlélet, amit Ray Roupe kifejez. De a szovjet propagandistának az a célja, megváltoztatni az orosz lelket, gúnyt űzni eddigi eszményeiből. Csak az anyag a fontos és a termelés, a természet is csak akkor szép, ha mechanizált.

Katajev maga is érzi, hogy valami hiányzik ebből az anyagelvű filozófiára épített világból. Azt mondja, hogy a történelmi érzés hiányzik. „Mi túlságosan fiatalok vagyunk. Mi még most nem ismerjük ezt az érzést. De már a mi vezető elméink közül egyik-másik igyekszik fölkelteni bennünk azt.”

Ámde vajjon ez a gondolatkeltés nem vezet-e kiábránduláshoz? A most ébredezni kezdő szovjet-orosz életfilozófia vajjon nem más szabályokban találja-e fel valóban az élet igazi értelmét? S vajjon ez a most dühögő véres háború nem temeti-e el a gyakorlati okoskodások tömkelegét? Hogy a mennyiséggel szemben rehabilitálja a háttérbe kényszerített minőséget, a nyers anyaggal szemben a szellemet?

A BÜROKRÁCIA FELSZÁMOLÁSA egyike volt a szovjet forradalom elsődleges célkitűzéseinek. A forradalmi tömegindulat a maga könyörtelen módszereivel meg is tett mindent, ami e kérdés radikális megoldását illeti. De a sors különös iróniája közrejátszott. A bürokratákat sikerült „felszámolni”, a bürokráciát nem. Pedig korántsem lehet azt mondani, hogy az orosz forradalom első idejében nem volt alapos a tisztogatás. A cselekvés szenvedélyétől megittasult tömegek az el nem menekült, gyűlölt hivatalnokokkal együtt az utcára dobálta ki a hivatali berendezéseket is. A hivatalok megszervezése sok gondot okozott. A forradalom heteiben a közép-

osztály szenvedett a legtöbbit. Még világnézetileg semleges hivatalnokokat is gyanakodva nézték a tömegek. Az új szovjet intelligencia száma még csekély volt ahhoz, hogy soraiból kiteljék a hatalmas közigazgatási gépezet tisztviselő gárdája. Szigorú igazolások eredményeként a cári uralom kistisztviselőinek egyrészét átvette a szovjet állam, a hiányokat pedig az értelmesebb munkásvezetők soraiból pótolta.

Megváltozott tehát a hivatalnok-osztály társadalmi összetétele, mert míg előzőleg a legfelsőbb rétegek anyagi lejtőre jutó egyedeiből egészítődött inkább ki, a forradalmat követő időkben a munkásság beáradása tette jellegzetessé. Lényegét tekintve azonban sokat nem változott, bürokratizmus pedig a merev központosítás miatt inkább nőtt.

Az új rendszernek sokkal több hivatalra és hivatalnokra van szüksége, mint a cáriknak. A különböző érdekképviseletek hivatali ügykezelést, lajstromozást, ellenőrzést igényelnek. Az alá- és fölérendeltség végtelen láncolatában bizalmi férfiak, munkátlan tisztviselők nyüzsögnek, az ügymenet mindezek ellenére, vagy talán éppen ezért, vontatott.

A közigazgatás racionalizálására irányuló törekvések eleve csődöt mondanak, mert akiket le kellene építeni, éppen azok a rendszer lehangosabb hívei – a bizalmiak. Legfeljebb a hivatalok külső képén érvényesült a racionalizálás. A hivatali berendezések szegényesek, helyenként nyomorúságosak. *Senkisem ad a külsőségekre, öntudatos párttag ezt egyenesen államellenes cselekménynek minősíti.* A cári idők masszív, szertartásos bútorai eltűntek, helyükre hebe-hurgyán összehordott tömegtermékek kerültek. Díványok, belüket mutogató fotelek, konyhaedény-állványok, japán tájképek, vitrinek, csecsebecsék – dühöngő összhangtalanság.

Elszaporodtak a sehova, mégis mindenhova tartozó „szabadfoglalkozásúak”. Vállalkozó szellemű kalandorok kószálnak a hatalmas országban, vállukon egész vagyonukkal, az elmaradhatatlan teáskannával. A cselekvés nyüzsgésében jelszavakból kovácsolnak hasznót. Zászlókat lobogtatnak: *„Át fogjuk alakítani a textil munkások életét!”*, *„Szocializáljuk a tojástermelést!”*. Terveket kovácsolnak, eszméket gyártanak. Tünelmes biztonsággal írnak felváltva propaganda-verset és városépítő tervet.

Külön kereseti lehetőség az elégedetlenek vagy a cári rend titkos híveinek zsarolása. A tiltott forradalmi mentalitás vagy a szabotálás vádját nagyon könnyen rá lehet sütni valakire. Elég egyetlen önfeledt szó és a szerencsétlen felé megindul a lavina. Már az is gyanút kelt, ha valamelyik tisztviselő magasabb fizetésre vágyik, vagy keresetéből inkább ruhát vásárol, mintsem étkezésre költse. Biztosan szabotál, titkos pénzt kap vagy lopja az államot – sutogják róla.

A vagyongyűjtést becsmérő széleskörű propaganda ellenére a pénzszerzési vágy kiirthatatlan. Ilja Ilf és Jevgenyij Petrov két könyve a pénzsóvárgás boldogtalanságáról és az egyént tragédiákba döntő jellegéről akarja meggyőzni a szovjet polgárságot.

A 12 Szék-ben egy biedermeier szalon egyik butordarabjába elrejtett briliánsok után verseng a kopottruhájú anyakönyvvezető, a megdagadni vágyó lelkész és Ostap Bender, a török származású szélhámos. A versenyfutás izgalmi közepette bemutatkozik az egyéni ambíciók hiányában egyensúlyát vesztő tisztviselő réteg. A birodalom legtávolabbi sarkaiba elvetődő székek felkutatása alkalmat ad a kiváló humorérzékű íróknak a szovjet termelés eredményeinek bemutatására. Végül a pap megőrül, az anyakönyvvezető elvágja a szélhámos nyakát, de nem kapja meg a briliánsokat, véletlenül felfedezték a tizenkettedik szék titkát, kulturházat építettek az ékkövekből...

A kifigurázandó életszemléletet főleg Ostap Bender személye képviseli. A könyv sok kiadást és óriási példányszámot ért el a Szovjet-Unióban. Nyilván ez készítette a két író, hogy újabb kötetben felelevenítse a témát. A *Szovjet Milliomos* főszereplője ugyancsak Bender, akit feltámasztanak. Meséje úgy hasonlít az előző könyvhöz, mint egyik alma a másikhoz. Ezúttal azonban nem briliánsok után folyik a hajsz, hanem tíz millió rubel után. A pénzt egy magántisztviselő hordozza kofferben egyik állomás ruhatárából a másikra. Nem meri elkölteni, fél, hogy rajtakapják, óriási vagyona ellenére szinte éheznek és állandóan lelki tusái vannak.

A török alattvalónak ellenben nincsenek lelki gátlásai. Milliomos akar lenni. *„Milyen kellemes lehet legális milliomosokkal dolgozni egy jól szervezett polgári államformában, amely még őrzi a régi kapitalista hagyományokat.”* Így fogalmazza meg vágyait, az „üzletbe” beavatott társa pedig arról elmélkedik, hogy *„ötszázzerrel nálunk is jól élhet az ember...”*

A propaganda a könyv utolsó ötödrészában ütközik ki a korfestésből. Bender megkapja a pénzt, költekezni kezd, főúri módon él, de becsvágyát nem lohasztja a gazdagság. Értékálló tárgyakat nem vásárolhat, nem fektetheti be birtokba a pénzét, gépkocsit is csak az kaphat, akinek valamilyen törvényes szerv által igazolt foglalkozása van. Elhatározza, hogy kivándorol. Arany edényeket, gyűrűket, láncokat, órákat vásárol, megrakja magát, testét alig bírja átvonszolni a Dnyeszter jegén. Román grancsárok fogják el, megmottozák és elszedik tőle kincseit, tetejében még félholtra is verik. Alig tud visszatérni a túlsó partra, ahol elhatározza, hogy rendes szovjet polgárnak képezi át magát, ő mondja a könyv egyik részében egy monarchistának: *„Ha már egyszer itt él a szovjetben, az álmai sem lehetnek mások, mint szovjetálmok”.*

Le kell vetközni az előző rezsim életszemléletét, ez a könyv motója. A magánvállalatnál, ahol mindenki lázas tevékenység látszatát igyekszik kelteni, bár a vállalat semmit nem termel, két tisztviselő egy harmadikról beszélget, aki örültnek tette magát, mert fél a behirdetett tisztogatási akciótól és a szabotázs vádjától. Az örültek háza hozzá hasonló bujkálókkal van tele. Két társa meghányja-veti, miben hibázott.

– *Úgy van, valami nincs rendben a szüleivel, neki magának pedig – köztünk szólva – patikája volt. De hát ki tudhatta akkor, hogy jön a forradalom? Az emberek, ahogy épp tehették, berendezkedtek az életre, az egyiknek patikája volt, a másiknak meg éppenséggel gyára. Ami engem illet, én semmi rosszat nem látok ebben. Hiszen ki tudhatta ezt előre?*

– *Tudni kellett volna – felelte Korejko (a 10 millió rubel tulajdonosa).*

– *Hiszen éppen ezt mondtam magam is – sietett Lapidus a*

válással. – Az ilyen emberek számára nincs hely egy szovjetvállalatnál.”

Őszinte véleményt mondani veszedelmes dolog. Egy másik tisztviselő szintén mindjárt megbánja, amikor kifakad: „*Hát élet az? Nincs itt tere az egyéniségnek...*” Később más vonatkozásban: „*...A feleségem, elképzelheti, egyszerű háziasszony, és még ő is azt mondja, hogy semmi sem ösztönzi az embert, semmiféle jobb kilátása nincs az embernek.*”

Ez a felfogás nagyon általános lehet a Szovjet-Unióban, mert mindenik szovjet író regényében feltalálhatók a nyomai. Harcolni kell ellene a toll emberének is. A cél: az egyéni érdeket a közösség érdekével helyettesíteni, hogy a tömeg előrehaladásában oldódják fel az egyén boldogtalansága.

A célszerű társadalmi szatíra mellett Ilja Hfnek és Jevgenyij Petrovnak van gondja arra is, hogy a Szovjet-Unió külpolitikai aspirációit szolgálja. A könyv a harmincas évek elején jelenik meg, meséje 1929-ben, 1930-ban játszódik. Európa akkor még nem gondol a háborúra, úgyszintén arra sem, hogy a szovjet állam belátható időn belül területi igényeket támaszthat. Mindenki azt hiszi, évtizedek tervszerű munkája sem lesz elégséges a forradalom által feldúlt orosz társadalom és állami élet megerősödésére. Kósa hírek keríngenek csak a szovjet iparosítási terveiről, de korszerű potemkinizmust sejt a világ az ötéves tervek hallatára. A legifjabb nemzedék hódító dinamizmusának gyors kibontakozására kevesen gondolnak s a modern diktatúrák szervezésében rejlő óriási expanzív lehetőségekre csak a világ érdeklődésének inkább homlokterébe eső nemzeti szocializmus teljesítményei irányítják rá a figyelmet.

Külföldre semmi, vagy nagyon kevés szivárgott ki a szovjet külpolitikai szándékaiból. Éppen ezért csak az európai olvasót lepi meg, hogy a napjainkban olyan sok diplomáciai vitára okot adó *Curzon-vonal*, mint figyelmeztetés az orosz tömegek felé, már a *Szovjet Milliomosban* is hangot kap.

Moszkva érti a módját, miként kell foglalkoztatni az orosz nép fantáziáját és cseppenként, de szüntelenül adagolva, hogyan lehet elérni mind bel-, mind külpolitikai törekvéseinek megvalósulását.

SORRENDEN A LEGUTOLSÓKÉNT megjelent *Csendháborító* már a szovjet-orosz irodalom bizonyosfokú spiritualizálódását mutatja. A polgárháború és az utána következő évek közhelyé koptatott jelszavai lassan lehalkulnak, a zűrzavar elenyészik, a forradalmi folyamat nyugodtabb mederbe terelődik, – a körülmények kedveznek a mese megszületésének.

A török anekdotakincs félezeréve vándorló és a Naszreddin Hodzsa személyéhez fűződő mókáiban, élceiben mélyértelmű bölcseséggel telített kedélyvilág ihleti meg Leonid Szolovjovot. A hodzsatréfák *kikutathatatlan módon vándorló és mindenütt eredeti nemzeti vonásokkal megtelepedő olyan vándortárgyak, amelyek bár Naszreddin nevéhez tapadtak, tulajdonképpen az örök emberi kedély egy-egy helyzetre vagy viszonyra illő tréfás kedvének felvillanásai*.³

³ Dr. György Lajos: Magyar anekdotáink Naszreddin-kapcsolatai. Erdélyi Tudományos Füzetek, 54. sz., 1933.

A magyar népi anekdotáink között is számos Naszreddin-eredetű van, mint ahogy feltalálhatók majdnem mindegyik kultúrnemzet anekdotáiban. A legendás mese-alakban rejlő világnézeti propaganda lehetőségét azonban először Leonid Szolovjov veszi észre. A kommunista világnézet félezerévvél ezelőtti előfutárává költi át a Hodzsahagyatékot, amely most már nemcsak az örök emberi kedély csillámainak tekinthető, hanem egy államjogi rendszer szellemtörténeti igazolásának is. Minden nép a maga életszemléletének megfelelő Naszreddin-anekdotát asszimilálta, de arra még nem volt példa, hogy hivatott írón keresztül egy világnézet tegye ugyanezt.

Szolovjov Naszreddin Hodzsából *a szovjet irodalom Ludas Matyiját alkotta meg*. A hodzsza, akinek eszén kívül egyetlen vagyona a szamara, a szegény nép érdekében egymaga veszi fel a harcot a teljhatalmú emirrel, a mulahokkal, dervisekkel, a püpos uzsorással. A mindvégig lebilincselő, gyönyörű nyelvvel megírt mese furfangoseszű hőse beférkőzik az alattvalóit papjaival, udvaroncáival, katonáival és uzsorásával versengve szipolyozó emir palotájába. Hiába van vérdíj kitűzve a fejére, nem tudják elfogni, a szegény nép rejtegeti s amikor mégis kézrekerül és zsákba varrva viszik a vesztőhely felé, ismét kivágja magát, az uzsorást varrja be a zsákba s a hivatalos hatalmasok üdvrivalgása és a pornép könnyei közben azt vetik a vízbe helyette.

Míg a vizsgálódásunk alapjául szolgáló másik négy regényt íróik inkább a belföldi olvasásra szánták, Szolovjov könyve már tipikusan külföldnek szánt olvasmány. Közvetett propagálója a szociális forradalom eszméinek. Sziporkázó elmeéllel diszkreditálni akarja a kapitalista uralmi rendet. A könyvben az államhatalom szolgálatában álló személyek között egyetlen vonzó figura sincs. Csak a szegény fazekasok, nyergesek, földművelők jószívűek és jámborok.

Naszreddin meséje jó alkalom arra, hogy a szovjet állam másik kényes kérdését, a vallást is érintse az író. A *12 Székben* láttuk a szovjet papot, aki esztétvesztve rohan a kincs után, elhagyja felelőségét, minden becstelenségre kész, csakhogy megszerezhesse a gazdagságot jelentő briliánsokat. Szolovjov regényében a papok nem titokban hajszolják a vagyont, hanem nyíltan zsarolják a szegény tömegeket, azt jelképezvén, hogy a kapitalista rendszerben így történik.

A vallás gyakorlása a Szovjet-Unióban nincsen megtiltva. A papok a hatalom iránti feltétlen hűség szabályait tiszteletben tartva végezhetik az egyházi funkciókat, de hivatalos támogatást nem kapnak.

Miért nem szereti a szovjet a vallást? Félti szellemétől az állam tartó pillérét: az anyagélvűséget. Az irrealitások iránt fogékony-lelkű oroszokkal nem lehet diadalra juttatni a materializmust, ha a vallásosság még fokozza a népi miszticizmus arányait. Az isten-tagadók szövetségének a szovjet államban a túlfűtött gőzkazánok biztosító szelepének fontos szerepét szánták. A termelés dinamizmusa érdekében kell ellensúlyoznia Kelet álmodozó lelkületét.

VIZSGÁLÓDÁSUNK, úgy érezzük, nem volna teljes, ha röviden nem mutatunk rá egy általános jellegű tapasztalatunkra a szovjet-orosz regények olvasása után. Az öt reprezentatívnak méltán nevezhető regény ismét arról győz meg bennünket, hogy bármilyen szellem-, vagy gazdaságpolitikai rendszer a társadalmat alkotó egyének minőségi megújódása nélkül egymagában képtelen kielégítő életfeltételeket teremteni, viszont ebből önként következik az, hogy minőségi fejlődéssel el lehet kerülni a polgárháborút, amely rombolásai mellett a kibontakozásra káros befolyású szenvedélyeket vet felszínre és állandósít. Csupán a minőség képes jobbá változtatni közösségi rendszereket és megvan az a nagy előnye, hogy eszközei nem követelnék sem véráldozatot, sem esztelen rombolást.

Oroszország most még első fázisát éli a szovjet forradalomnak. Társadalmi élete tele van az előző korszak minden értékének merev tagadásából eredő hibával. *Mást, újat* hozott, de ami benne újszerű, a minőségi evolúció hiánya miatt egyelőre csupán kísérleti állapotban van és messze áll a határozott körvonalazódástól. A polgárháború csak látszólag ért véget negyedszázaddal ezelőtt, más megnyilvánulási eszközökkel még most is tart, amikor a birodalom történelmének legnagyobb küzdelmét vívja. Az a rendszer, amely ebből a háborúból kikerül, aligha hasonlít majd az 1939-et megelőzőhöz.

JAKAB ANTAL

EÖTVÖS ÉS DEÁK NEMZETISÉGI POLITIKÁJA

A MAGYAR NEMZETISÉGI TÖRVÉNY két nagy, szabadelvű államférfi, báró *Eötvös József* és *Deák Ferenc* alkotása.¹ Az egyik, – korának legmélyebb magyar gondolkozója – a történelem és a bölcsélet távlatából szemléli a nemzetiségi kérdést. A másikban a magyarság évezredes alkotmányos szelleme és igazságérzete testesül meg. Eötvös a nemzetiségi mozgalmakban a korozsme megnyilatkozását látja és annak szellemében keresi a megoldást. Deák a magyar alkotmány szilárd alapjára helyezkedik s igazságérzetének és lelkiismeretének szavára hallgat, amikor a nemzetiségi kérdéssel szembekerül. Mindkettőjük felfogását a magyar szabadelvűség hatja át s szempontjaik különbözősége szerencsésen egészíti ki egymást a nemzetiségi törvényjavaslat klaszszikus megfogalmazásában.

Br. Eötvös József politikai tanulmányainak sorozatában a nemzetiségi kérdés vezetőszerepet játszik. Már a XIX. század uralkodó eszméiről írt nagy művében a szabadság és egyenlőség mellett a nemzetiségi eszmét tartja a kor harmadik uralkodó eszméjének. A nemzetiségi kérdés fontosságára akarja felhívni Ausztria kormányköreit három német nyelven megjelent röpiratában: *Über die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Österreich* (Lipcse és Pest 1850); *Die Garantien der Macht und Einheit Österreichs* (Lipcse 1859); *Die Sonderstellung Ungarns vom Standpunkte Deutschlands* (Lipcse 1860). Míg e munkáiban a nemzetiségi kérdést Ausztriához való viszonyunk szabályozójaként tárgyalta, addig a kérdésnek Magyarországon való fejlődését és megoldási módokat a „*A nemzetiségi kérdés*” című tanulmányában fejti ki (Pest 1865; németre fordította ugyanazon évben Falk Miksa). Amikor e röpiratát megírta, már mögötte álltak az 1861. évi országgyűlés gazdag tapasztalatai – s amint maga írja – négy éves tanulás és elmélyülés eredménye ez a munka.

Kiindulópontja a XIX. század három uralkodó eszméje, amelyek közül a nemzetiségi eszme adja meg a legújabb kor sajátosságos jellegét. „A nemzetiség nem egyéb, – folytatja – mint azon összetartozásnak tudata, mely nagyszámú emberek között multjok emlékei, jelen helyzetök, s mi ezekből foly, érdekeik és érzelmeik közössége által támad ... A nemzetiségnek érzete népeknél ugyanaz.

¹ A magyar nemzetiségi törvény, az 1868:XLIV. tc. a mult év decemberében töltötte be szentesítésének hetvenötödik évfordulóját. A háromnegyedszázados évforduló időszerűvé teszi a törvény alkotói: br. Eötvös József és Deák Ferenc nemzetiségi politikájával való foglalkozást. A jelen tanulmány részlet *Mikó Imre*: „Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika” c. könyvéből, mely a közeljövőben hagyja el a sajtót. Egyben kiegészítése szerző „Széchenyi és Wesselényi nemzetiségi politikája” című, Wesselényi „Szózat”-ának századik évfordulója alkalmával írt és a „Hitel” 1943. évi szeptemberi számában megjelent tanulmányának. (Szerk.)

mi az egyesnél személyiségének öntudata... – tehát – külön nemzetiségnek kell elismernünk minden népösszeget, melyben külön személyiségének érzete felébredt.”² A nemzetiségi érzés ébredését az európai nemzeteknek a műveltség terén tett előmenetelére és a népszuverénitás elvének kimondására vezeti vissza. Eötvös tehát a nemzeti gondolatot a francia forradalomból származó koreszmével hozza kapcsolatba s ebből az állami centralizáció elvét is levezeti, mint amely a középkori partikularizmusokat feloldotta. Magyarország történetét vizsgálva kimutatja, hogy a kereszténység felvétele óta egyetlen törvényt vagy okmányt sem találunk, mely a különböző nemzetiségek egybeolvadását vagy elnyomását célozná, sőt Szent István törvénye ennek az ellenkezőjét bizonyítja. Hazánk sokféle küzdelem színtere volt. „A vallás, a trónörökösödés, a jobbágyok és urak közötti ellentét, egyes dynasztiák nagyravágyása – egyszóval mindaz, ami más országokban pártviszályra adott alkalmat, vérrel áztatta hazánknak téreit. Csak egy van, mit, ha történetünk e sötét lapjain végigmegyünk, az újabb időkig nem találunk: azt, hogy e viszályoknak a nemzetiség kérdése szolgált volna alap-okául.”³ A szlávok, románok, németek nyolc évszázadon át megőrizték nyelvüket, de sohasem szüntek meg magyarok lenni, példa reá a Zrínyiek, Hunyadiak és Dugonics hősiessége. A nemzetiségi kérdés felmerülésének oka a nemzetiségeknek a civilizáció terén tett haladása, a szomszéd népekkel való faji és nyelvi rokonsága, a latin államnyelv eltörlése, a többnyire magyar nemzetiségű nemesség küzdelme a nem nemesekkel és a demokratikus átalakulás, mely a nemzetiségi polgároknak is a közügyek intézésébe beleszólást engedett. A kérdés megoldására olyan módot kell találni, mely a két ellentétes szempontot, az ország politikai egységének (*a történelmi nemzetiségnek*) követelményeit és a nyelvi nemzetiségek méltányos követeléseit össze tudja egyeztetni. A megoldás két feltétel alatt lehetséges: a nemzetiségi igényeknek csak ott szabad ellenállni, ahol azt az állam igényei elkerülhetetlenné teszik, de a nemzetiségektől nem szabad több áldozatot követelni, mint amennyi a cél eléréséhez szükséges. Vezérelvnek a teljes jogegyenlőséget kell elfogadni.

A nemzetiségi kérdés megoldásának módozatai két csoportba oszthatók. Az elsőbe azok a tervek tartoznak, amelyek szerint a kérdés csak akkor rendezhető, ha minden egyes nemzetiségnek jogköre a törvényben pontosan meghatározatik. Ezt célozza az 1861. évi országgyűlés által kiküldött nemzetiségi bizottság kisebbségi javaslata. Ez a rendszer azonban hazánkban gyakorlatilag nem alkalmazható, mert a nemzetiségi ellentétek kiegyenlítése helyett csak az egyéni és polgári szabadság legnagyobb korlátozását vonná maga után. Ha mégis életbe léptetnék, akkor Magyarország és az

² Br. Eötvös József: A nemzetiségi kérdés. Br. Eötvös József összes, munkái XVI. k., Budapest, 1903, 9–10. l. – V. ö. Bihari Károly: Báró Eötvös József politikája. Budapest, 1916, 301–344. l. – Görög Imre: Kossuth Lajos és báró Eötvös József nemzetiségi politikája a szabadságharc után. Történelmi Szemle, II. évf., 1913, 542–575. l.

³ Eötvös i. m. 19. l.

osztrák birodalom felosztásához vezetne s lehetetlenné tenne Európa vegyeslakosságú területein minden erős államalakulást, tehát a nemzetiségek jövőjét is megrontaná. Az ország területének és hivatásainak a nemzetiségek közötti felosztása, amit némelyek a nemzetiségi súrlódások megszüntetésére indítványoznak, csak a meglévő ellentétek még jobban való kiélezését vonná maga után. A nemzetiségi mozgalom nem mesterséges agitáció műve, hanem természetes folyamat, melynek célja az egyéni szabadság elvének a nemzetiségek körében való alkalmazása. Ezért a mozgalmat erőszakkal elnyomni nem lehet, hanem „a nemzetiségi kérdés megoldása hazánkban csak az egyéni szabadságnak kiterjesztése s alkotmányos önállásunknak fenntartása által eszközölhető, s hogy a nemzetiségi egyenjogúság practikus kivitelére, melytől e kérdés végleges megoldása függ, hazánkban csak az 1848-iki törvények becsületes végrehajtása s az kívántatik, hogy közigazgatási szervezetünkben az önkormányzás elvéhez ragaszkodjunk”.⁴ A nemzetiségi mozgalomban az isteni gondviselés manifesztációját fedezi fel, mely az emberi nem történetének egy adott pillanatában támadt, amikor a haladás látszólag lehetetlenné vált s célja az, hogy mindazt elvetve, ami a társadalomban megromlott, az emberiség előtt új utakat nyisson. Ezt az eszmét hazánk sem utasíthatja el s jövőnk attól függ, hogy tudunk résztvenni abban a közös munkában, mellyel Európa népei ezen eszme létesítésén dolgoznak. A történelem folyamán nemzetünk annak köszönheti fennmaradását, hogy a nyugati civilizáció zászlóját Európa e részén ő fogta fel s azzal az erélyességgel, melyet keleti bölcsőjéből magával hozott, nyugat népeinek közös eszméiért és érdekeiért küzdött. „Nincs nép, mely a közös haladásból kivonhatná magát; s az állás, melyet egyes nemzetek bizonyos korszakokban elfoglalnak, azon viszonytól függ, melybe az azokban uralkodó eszmékhez léptek...”⁵ – fejezi be fejtegetéseit br. Eötvös József.

Ha Eötvös történetbölcseleti szemlélete az európai fejlődés és a magyar történelmi adottságok távlatait nyitotta meg a nemzetiségi törvény előtt, Deák a magyar alkotmány fejlődésének folytonosságába állította be a törvény javaslatát. Alkotmányunk a 48-as törvényhozással gyökeres reformokon ment keresztül s megszünt a magyar nemesi nemzet, a *populus werböczanus* fogalma. Míg Eötvös a nemzetiségi mozgalmak lényegét kutatta, Deák a magyar politikai nemzet fogalmának adott új és korszerű megfogalmazást, belefoglalva nemcsak a felszabadított alsóbb néprétegeket, hanem a hon minden polgárát, bármi nemzetiséghez tartozzék, teljesen egyenlő jogokkal. Ebből az új köntösben megjelenő ősi nemzetfogalomból indul ki a magyar nemzetiségi törvény.

Deák Ferenc nem dolgozta ki a nemzetiségi kérdés elméletének egy új rendszerét, miként Eötvös, mert ő a nemzetiségi problémát nem önmagában vizsgálja, hanem e kérdésben elfoglalt álláspontja szerves része a magyar államiság multjáról és jövőjéről

⁴ Eötvös i. m. 111. l.

⁵ Eötvös i. m. 122. l.

vallott nézeteinek.⁶ A haza bölcsének a nemzetiségi kérdéssel szembeni magatartását is az éles logika és a vas következetesség jellemzi. Az 1839/40. évi országgyűléstől kezdve ő az ellenzék vezére és a magyar nyelvért folytatott küzdelem előharcosa, de már akkor kiválik azáltal, hogy a magyar nyelvet nem akarja a nemzetiségekre ráerőszakolni. Zala vármegye 1843 november 10-én tartott közgyűlésén mondott beszédében nem látja helyénvalónak, hogy a magyarul nem tudók a választási jogból kizárassanak. „Anyai nyelvünk csak privát capacitatio, tanítás és intézetek útján hozassék virágzásba s erre praecusiv terminust nem véli célszerűnek” – jegyzik fel beszédéről.⁷ Az 1861. évi országgyűlés felirati vitájában e kérdésről vallott nézeteit fentebb idéztük. A kiegyezési országgyűlésen már teljes vértettel védi a magyar politikai nemzet gondolatát. A felirati vitában a képviselőház 1866 február 21-i ülésén Sztratimirovics Györgynek válaszolva kijelenti: „Magyarországon politikai nemzetiség csak egy van.”⁸ Majd a december 15-i ülésen Miletics Szvetozárt így oktatja ki a magyar közjogra: „...míg alkotmányunk fenáll, addig míg az fentartatik, amint fentartani mi sürgetjük, addig Magyarországon politikai nemzetiség csak egy van, s ez a politikai nemzetiség éppen úgy magában foglalja a románokat, mint a magyarokat, éppen úgy a szerbeket, mint a tótokat. (Helyeslés.)”⁹ Ezért amikor a felirat a magyar nemzet szabadságát kéri vissza az uralkodótól, akkor „az összes nemzetiségeknek, mint politikai nemzetnek egységére” gondol s utána a nemzetiségekkel kíván megegyezni.

A képviselőház 1867 március 7-i ülésén a minisztériumnak a köztörvényhatóságok visszaállítása tárgyában tett előterjesztéséhez Macellariu Illés román nyelven akart hozzászólni, amire az elnök a képviselők zajos ellentmondásai közepette figyelmeztette, hogy az országgyűlés nyelve a magyar. Deák Ferenc, ki utána jelentkezett szólásra, megőrizte higgadtságát és kijelentette, hogy a törvényt be kell tartani, különösen ma, amikor a nemzet az alkotmányt akarja visszaállítani. Majd így folytatta beszédét: „A nemzetiségi törekvések korunkban épp oly korszerűeknek látszanak, mint egykor a vallási viszályok voltak; de remélem Istentől, hogy valamint vagy elértük, vagy közel vagyunk azon időhöz, ahol az ember becsét nem a katekizmus szerint ítélik meg, úgy eljön azon idő is, midőn az ember becsét, értékét, alkalmas voltát nem a grammatika és a szótár szerint bírálják meg. (Helyeslés.) Várjuk be ezen időt és addig is legyünk egymás iránt méltányosak és türelmesek...”¹⁰

Deák szabadelvűségének bizonyítására legtöbbit a szerb nemzeti színház segélye ügyében mondott beszédét szokták idézni, ami

⁶ V. ö. *Junger József*: Deák Ferenc és a nemzeti kisebbségek. Magyar Kisebbség. XIX. évf., 1933, 143–150. l.

⁷ *Deák Ferenc* beszédei. Összegyűjtötte *Kónyi Manó*. Második kiadás. Budapest, 1903, II. k., 54–55. l.

⁸ *Deák* i. m. III. k., 571–572. l.

⁹ *Deák* i. m. IV. k., 134. l.

¹⁰ *Deák* i. m. IV. k., 369–370. l.

a következőképpen zajlott le. A képviselőház 1868 november 14-i ülésén szerepelt a belügyminisztérium 1869. évi költségvetésének részletes tárgyalása. A költségvetés a „nemzeti színház” nyugdíj-alapja segélyezésére és a dal- és zeneképezde támogatására 58.000 forintot irányzott elő. *Dimitrievics Milos* elfogadta a tételt, de ugyanakkor indítványozta, hogy a szerb nemzeti színház segélyezésére 5.000 forintot szavazzanak meg. *Wenckheim Béla* belügyminiszter nem fogadta el az indítványt, mert itt nem a nemzeti színház segélyezéséről van szó, hanem az ének és zene előmozdításáról, amelynek nincs nemzetisége. *Nikolics Sándor*, *Nyáry Pál*, *Hrabovszky Zsigmond* és *Ivánka Imre* a javaslat mellett szólnak, amelyet *Lónyay Menyhért* pénzügyminiszter takarékosági okokból ellenez. Ezután szólalt fel *Deák*. „Én e részben azon elvet követem ... hogy mivel én az egységes osztatlan magyar nemzetet ismerem el politikai nemzetnek, minden, ami az állam nevében történik, menjen annak nyelvén is. De hogy a színház oly politikai tér legyen, melynél ezen elvet alkalmazni kelljen, azt nem látom be. Én a nemzetiségi kérdésben sem akarok más elvet követni, mint azt, amit igazságosnak látok. Engem nem az fog vezetni ott is, hogy egyik vagy másik nemzetiség tagjai mennyire lesznek megelégedve, hanem az, hogy az igazság érzetét követvén, mennyire leszek én magam azon véleménnyel megelégedve, mely előadatik az igazság szempontjából; de sehogy sem tudom megegyeztetni az igazsággal azt, hogy az állam, mely politikai tekintetben egységes és osztatlan magyar állam, magára a színházra, mint a magyar nyelvet művelő s egyáltalában művelődési intézetre, egyedül és kizárólag csak egyik nyelvű és nemzetiségű nép számára költsön a közös adókból. Erre nézve én azt gondolom, hogy vagy mindegyikre, vagy egyikre sem. (Helyeslés.) Ha nem vagyunk oly állapotban, hogy valamennyire adhassunk, akkor mondjuk ki, hogy kizárólag erre sem adunk...”¹¹ Deák felszólalása után a Ház elfogadta *Dimitrievics* indítványát.

Deák Ferenc a nemzetiségi törvény megalkotása után is hű maradt a nemzetiségi kérdésben vallott elveihez s ennek klasszikus bizonyítékát szolgáltatotta a képviselőház 1872 január 23-iki ülésén, az újvidéki szerb gimnázium számára, bizonyos feltételek mellett kilátásba helyezett 8.000 forint segély körül lezajlott vitában. *Maximovics Miklós* szerb képviselő beszédébe kapcsolódva Deák a következő elvi kijelentést tette. „Azon jogosultsága minden nemzetiségnek, ha nem politikai nemzetiség is, mindenesetre megvan, hogy mód nyujtassék neki gyermekei nevelésére, kiművelésére. (Élénk helyeslés, különösen a nemzetiségi képviselők részéről.) Legyen bár az országban 300 gymnasium, legyen bár annyi, hogy minden 6-dik mértföldnyire találhassák egy, ha valamely vidéki gymnasium legalább nem kiválóan azon nyelven tanít, mely azon vidék népének nyelve: akkor kétség kívül bajos lesz a kiművelés elővitele. (Élénk helyeslés, különösen a nemzetiségi képviselők részéről.)” Majd arra hivatkozva, hogy a magyar tanulók is a

¹¹ *Deák* i. m. VI. k., 93–94. l.

multban sokat küzdöttek a holt latin nyelvvel, a nemzetiségekre rátérve, így folytatja: „Ha őket arra kényszeritenők, hogy gyermekeik, kik a magyar nyelvben vagy éppen nem, vagy kevéssé jártasak, mert hisz a népiskolában főképp a magok nemzeti nyelven tanítottak, mindenütt és mindenben magyarul oktattassanak: úgy azon gymnasiumokban lehetetlen volna az ifjak előhaladása, a szülők hiába költenék a pénzt, a gyermekek hiába töltenék el idejüket. (Élénk helyeslés a nemzetiségi képviselők részéről.) Egyáltalán, ha mi a nemzetiségeket megnyerni akarjuk: ennek nem az az útja, hogy őket minden áron magyarosítsuk, hanem az, hogy velők a magyar viszonyokat megkedveltessük. (Általános helyeslés.) Mert kettő tisztán áll előttem: kiirtani akarni őket istentelen barbárság volna (Élénk helyeslés) még akkor is, ha nem volnának oly számosan, minél fogva őket megsemmisíteni lehetetlen. Ellenségeinkké tenni őket: nem fekszik érdekünkben (Élénk helyeslés). Hasonló helyzetben vannakők is. Haők elszakadhatnának és egy nagy nemzetet képezhetnének: érteném a netalán erre irányzott törekvést; de az európai viszonyok között ez lehetetlen. Mind a két félnek tehát arra kell törekednie, hogy együtt és egymás mellett mennél jobb egyetértésben megéljünk. (Élénk helyeslés.)”¹² Deák beszéde után a Ház megszavazta az új gimnázium felállítására előirányzott összeget.

Deák Ferencet a nemzetiségi kérdéstről való véleménye kialakításában nem befolyásolta sem a keskenyebb horizontú hazafiak szűkkeblősége, sem a nemzetiségi sovínisták követelözése. Ő nem a közvélemény helyeslését, hanem az erkölcsi igazságot kereste. Élesen világít rá erre az álláspontjára a képviselöház 1869 június 24-i ülésén lezajlott nemzetiségi vita. *Buttyán László* huszonkét társa nevében a válaszfelirati vita alkalmával egy új pont felvételét indítványozta, amelyben hivatkozás történjék arra, hogy a nemzetiségi törvény nem eredményezett közmegelegetést az ország minden népénél s ezért e tárgyban újabb törvény alkotását kéri. Deák erre azt válaszolta, hogy nem lehet kimondani a törvény helytelenségét, mielőtt új javaslat nem áll előttünk.

Br. Eötvös Józsefnek és Deák Ferencnek a nemzetiségi kérdéstről vallott felfogása azt bizonyítja, hogy a magyarság legjobbjai a kiegyezés korában tudatában voltak a nemzetiségi kérdés fontosságának s amikor a biztos alapokra helyezett magyar állami lét messze távlatai nyíltak meg előttük, minden külső kényszertől függetlenül, őszintén és a kor szabadelvűségét bőkezűen értelmezve, hátsó gondolatok nélkül közeledtek a nemzetiségekhez, kilátásba helyezve számukra mindazt, ami az államegységgel összeegyeztethető. Egyes nemzetiségek sajátos kérdéseinek sikeres és közmegelegetést kiváltó megoldása után joggal remélhették, hogy a nemzetiségek el fogják fogadni a feljük nyújtott baráti jobbot. De már a nemzetiségi törvény bizottsági munkálatai során kiderült, hogy nemzetiségeink igen tekintélyes része a közelmultból mindent elfelejtett, de semmit sem tanult.

MIKÓ IMRE

¹² Deák i. m. VI. k., 339–340. l.

MAGYAR-ROMÁN VEGYESHÁZASSÁGOK NÉGY ERDÉLYI KÖZSÉGBEN

OLYAN VILÁGOT ÉLÜNK, midőn a nemzet önmaga felé fordul és saját népiségéből akar erőt meríteni az elkövetkező időkre. Természetes, hogy az önvizsgálat néha olyan jelenségeket tár fel, amelyek fájó sebként jelentkeznek a nemzettesten. Ilyenkor keressük az okokat, amelyek ezt a jelenséget előidézték. Ezek egyikének a felderítését szolgálja ez a kis tanulmány is. Arra a kínzó kérdésre próbál feleletet adni, hogy mi okozta – legalábbis részben – Szolnok-Doboka vármegye népiségi megoszlásában a mai, általánosan ismert helyzetet.

Nem kétséges, hogy a mai helyzet kialakulásában jelentős szerepet játszik az évtizedeken át kötött sok vegyesházasság s magától értetődő, hogy a kérdés nagyon érdekli a magyarságot. Fontos ez biológiai és szociológiai szempontból egyaránt. Természeteszerű, hogy érdekelte a kérdés a románokat is, feltűnő azonban, hogy csak a harmincas évek vége táján kezdtek foglalkozni vele, nyilván a jobboldali világszemlélet romániai érvényesülése folyamányaként. A harmincas években – a hitleri Németország megerősödése idején – a román állam vezetői rájönnek arra, hogy a „nemzeti Nagyrománia” alig különbözik a Monarchiától, amelyet pedig éppen sokszínűsége miatt temettek el Trianonban. Ha ezt nyíltan nem is vallják be, újonnan foganatosított intézkedéseik ennek a felismerésnek a tudatosságát mutatják. Társadalmi téren a Vaida-Voevod-féle „numerus valachicus” az első rezdülés, amely közvéleményt akar teremteni a román faji elsőbbség gondolata mellett. „Románia a románoké!” – ez a jelszó. Zelea Codreanu mozgalmának alapvető tételei között megtaláljuk a román fajvédelem határozott programját. A vasgárda azonban szembenáll az uralmon levő bel- és külpolitikai irányzattal s a hivatalos tényezőkkel. Csak amikor a nyugateurópai események nyomán mindinkább igazoltnak látszik a „kapitány” politikai állásfoglalása és népszerűsége egyre jobban nő, akkor kísérli meg a kormány – helyzetének mentésére – a vasgárda programjának átvételét. Politikai síkon ez diktaturát jelent, tudományos téren pedig a fajkérdést és eugenikát. A tudományos intézetekben nagy állami támogatással megindul a fajkutató, melynek célja a román faji kiválóság tudományos megállapítása és a Iorga szerint elmagyarosított románok: a székelyek visszaramánosítása.

Ilyen megfontolások terelik rá a figyelmet a vegyesházasságok kérdésére is. Evvel a problémával a román biopolitikai és eugenikai szemle (Buletinul Eugenic și Biopolitic) foglalkozik először; 1937. évi 10–12. számaiban hosszabb tanulmányt közöl, melynek címe: „Az erdélyi városok vegyesházasságainak kérdése 1920–1937 között”. Szerzője *dr. Râmneanțu Péter*, a kolozsvári volt I. Ferdinánd-tudományegyetem Közegészségtani Intézetének tanársegéde. (Előszavában megemlíti a szerző, hogy a kérdés fontosságára a nagy-

váradai görög keleti esperesi hivatal hívta fel az intézet figyelmét az Astrán keresztül.) Râmneanțu aggasztó jelenségnek tartja a magyar-román vegyesházasságokat. Ezért *tudományos* dolgozatának befejezésében ilyen *politikai jellegű* intézkedéseket javasol:

1. Tisztek, altisztek, állami, megyei és községi köztisztviselők csak román eredetű nővel házasodhatnak össze.

2. Románoknak más nemzetiségűekkel kötött házasságából származó utódok csak román tannyelvű iskolába járhatnak.

3. Az országhatár mentén fekvő megyékből a vegyesházasságot kötő közhivatalnokokat helyezték az ország belsejébe, homogén román vidékre.

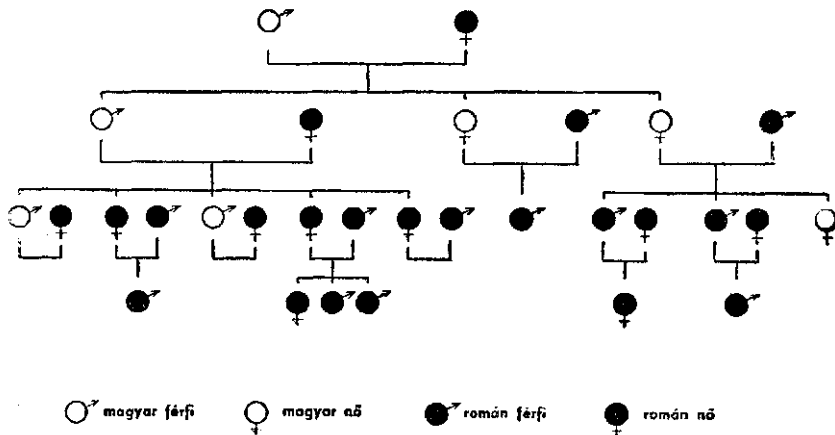
4. A vegyesházasságok megakadályozása érdekében megfelelő felvilágosítást kell nyújtani a népnek a román fajta mindenekfeletti magasabbrendűségéről. (336–337. l.)

Râmneanțu kutatásai csak a házasságkötések statisztikai adataira terjednek ki, de nem kísérte figyelemmel a magyar-román vegyesházasságokból származó utódok sorsát, későbbi nemzetiségi hovatartozását, jóllehet a vegyesházasságok vizsgálata épp ilyen szempontból válik döntő fontosságúvá. Csak így vet fényt a magyarságnak és a románságnak Erdélyben folytatott biológiai küzdelmére. Éppen ezért a kolozsvári egyetem Fajbiológiai és Örökléstan Intézete igazgatójának, *dr. Csík Lajos* professzornak ösztönzésére érdemesnek találtam megvizsgálni ezt a fontos problémát. Mert önkéntelenül is felvetődött előttem a kérdés: vajjon csak a múltban kell keresni a kezdetet, amelynek eredménye a magukat románoknak valló Kisek, Vargák, Bakosok, Silayak hosszú sora? Ennek a folyamatnak a vizsgálatát tűztem ki célul magam elé, távolról sem a teljesség igényével, csak villanásszerű képet nyújtva, mintegy kiindulásként a kérdés gyökeres kivizsgálására.

A TANULMÁNYOMBAN földolgozott négy község olyan vidéken fekszik, ahol a magyarság állandóan ki volt téve különböző ellenséges betörések pusztításainak, másrészt pedig a nagybirtokok árnyékában élt mint kisnemes vagy jobbágy. Szolnok-Doboka vármegye bethleni járásából négy község adatait dolgoztam föl az előbbi kérdéssel kapcsolatban: *Bethlen, Várkudu, Somkerék* és *Sajóudvarhely* egymás mellett fekvő községek házassági adatait. Valamikor mind a négy község színmagyar település volt, tanúsítják ezt levéltári okmányok, de emellett bizonyítanak a helynevek és a sajóudvarhelyi Árpád-kori templom is. Ma mégis mind a négy községben a magyarság mellett jelentékeny számú románság él. Ha e változás folyamatának okait kutatjuk, ezeket kell számbavennünk: a nagybirtok a harcokban pusztuló magyar jobbágyok helyére román cselédséget alkalmazott; katolizált nagybirtokosok földjén a protestáns jobbágy, protestáns birtokosok földjén a katolikus jobbágy egyházilag gondozatlan maradt; az elszegényedő kisnemesek, mint deklasszáltak, az alacsonyabb életszínvonalon álló románságba hullottak; végül a szapora románság házasság révén is számos magyar családot szívott fel. Legalább ezeket a körülményeket kell számba-

vennünk, ha meg akarjuk érteni, miért találunk e négy községben ilyen „román” családneveket: Kovács, Villa, Botyán, Sóvágó, Suciú-Szücs, Bender, Mészáros, Kürtös, Csiszár, Gergely, Rác, Sándor, Kerekes, Ambrus, Székely, Szigyártó, Nagy, Hadnagy, Sós, Halász, Dénes, Balázs, Cristurean-Kereszturi, Béres, Orbán. Azt hiszem, e családok magyar eredetéhez kétség nem is férhet, e nevek viselői ma mégis öntudatos románok.

Mielőtt a részletesebb adatokat tárgyalnók, annak szemléltetésére, hogy a vegyesházasságokon keresztül hogyan megy végbe az elrománosodás, álljon itt az Orbán-család származási táblája:

Orbán Márton református vallású uradalmi béres feleségül vette Beurdean Mária görög katolikus vallású hajadont. Három gyermekük született: egy fiú, aki szintén román nőt vett el feleségül és két lány, akik románokhoz mentek férjhez. Meg kell jegyezni, hogy mind a három gyermek református vallású volt. Az új házasságból származó gyermekek már nemük szerint követték a szülők vallását, így aztán az unokák közül két fiú és egy lány református, három fiú és három lány görög katolikus. A reformátusok is mind román nőket vettek el, illetve a lányok román férfiakkal mentek feleségül, a görög katolikusok pedig csak románokkal házasodtak össze, így aztán a hat dédunoka mind román és egy szót sem tud magyarul.

A feldolgozott anyagot az állami anyakönyvekből másoltam ki 1898-tól 1938-ig. Azért álltam meg ennél az évnél, hogy rögzítsem a román uralom alatti helyzetet, húsz évet véve alapul, és egyúttal rámutassak arra, mi lett volna a jövő, ha nem következik be a felszabadulás. Az 1898–1918-as időszakot pedig azért dolgoztam fel, hogy vizsgálat tárgyává tegyem a multat is, vajjon nem régebbi keletű-e a baj? A két korszak nyilván nem azonos jellegű, mégis hiszem, hogy az összehasonlítást el lehet végezni.

Rámneanțu az erdélyi városokban vizsgálta a kérdést, munkája csak a vegyesházasságok gyakoriságát tárgyalja, nem pedig az utódok kérdését is, pedig szerintem ebben áll a probléma lényege. Én

azért választottam a falut, mert a város utánpótlása onnan kerül ki, támadják meg a magyarság fáját.

Jól tudom, hogy négy falu tanulmányozása nem meríti ki ennek az életbevágó kérdés-komplexumnak lényegét, – az ilyen irányú munkát folytatnunk kell – az adatokat mégis érdemesnek tartottam már arra, hogy felhívjam reájuk a magyar közönség figyelmét.

A HÁZASSÁGKÖTÉSEK SZÁMA A NÉGY KÖZSÉGBEN

MIELŐTT RÁTÉRNEK a házasságok tárgyalására, nézzük meg a négy község nemzetiségi és vallási megoszlását a bethleni főszozolgabíróóság 1942. évi adatai szerint:

	Magyar	Román	Zsidó	Összes
Bethlen	1.453	1.471	727	3.651
Várkudu	567	202	5	774
Somkerék	550	475	104	1.129
Sajóudvarhely	195	715	20	930
<i>Összesen:</i>	<i>2.765</i>	<i>2.863</i>	<i>856</i>	<i>6.484</i>

	Róm. kat.	Ref.	Gör. kat.	Gör. kel.	Zsidó	Más
Bethlen	353	1.063	1.465	6	727	37
Várkudu	83	484	201	1	5	–
Somkerék	38	512	467	8	104	–
Sajóudvarhely	30	139	713	2	20	26
<i>Összesen:</i>	<i>504</i>	<i>2.198</i>	<i>2.846</i>	<i>17</i>	<i>856</i>	<i>63</i>

A házasságok kérdésének tárgyalásánál az a szempont vezetett, hogy összehasonlítást végezzek a tiszta házasságok, vagyis az azonos nemzetiségűek házasságai és a vegyesházasságok között, évek szerint összesítve a négy község adatait. Alljon itt a két periódusra vonatkozó táblázat:

A négy községben 1898-tól 1918-ig kötött házasságok száma:

Év	abszolút számokban				
	Magyar	Román	Zsidó	Vegyés	Összes
1898	13	20	7	3	43
1899	16	16	5	3	40
1900	14	18	1	1	34
1901	20	20	5	3	48
1902	17	19	9	6	51
1903	13	6	5	2	26
1904	12	22	6	3	43
1905	12	17	6	6	41
1906	19	24	7	5	55
1907	23	29	9	15	76
1908	18	24	8	4	54
1909	15	25	6	7	53
1910	14	17	4	3	38
1911	17	28	9	7	61
1912	29	22	4	6	61
1913	20	15	8	2	45
1914	4	8	–	–	12
1915	5	5	2	6	18
1916	8	7	2	–	17
1917	5	8	3	2	18
1918	14	20	2	9	45
<i>Összesen:</i>	<i>308</i>	<i>370</i>	<i>108</i>	<i>93</i>	<i>879</i>

A négy községben 1898-tól 1918-ig kötött házasságok száma:
százalékban

Év	Magyar	Román	Zsidó	Vegyés	Összes
1898	30,2	46,5	16,3	7,0	100,0
1899	40,0	40,0	12,5	7,5	100,0
1900	41,2	52,0	2,9	2,9	100,0
1901	41,7	41,7	10,4	6,2	100,0
1902	33,3	37,3	17,6	11,7	100,0
1903	50,0	23,1	19,2	7,7	100,0
1904	27,9	51,2	13,9	7,0	100,0
1905	29,3	41,5	14,6	14,6	100,0
1906	34,6	43,6	12,7	11,1	100,0
1907	30,3	38,2	11,8	19,7	100,0
1908	33,4	44,4	14,8	7,4	100,0
1909	28,3	47,2	11,3	13,2	100,0
1910	36,8	44,8	10,5	7,9	100,0
1911	27,9	46,0	14,7	11,4	100,0
1912	47,5	36,1	6,6	9,8	100,0
1913	44,4	33,3	19,5	4,4	100,0
1914	33,3	66,7	–	–	100,0
1915	27,8	27,8	11,1	33,3	100,0
1916	47,0	41,2	11,8	–	100,0
1917	27,8	44,4	16,7	11,1	100,0
1918	31,1	44,4	4,5	20,0	100,0

Ha a házasságkötések megoszlását nemzetiségek szerint az előbbi adatok alapján vizsgáljuk, éspedig százalékos viszonylatban, azt az érdekes jelenséget tapasztaljuk, hogy a magyaroknál 1898 és 1918 között hatévenként visszatérő szabályos hullámváz áll fenn, melynek különleges okát nem találtam. Ezt a hullámvázást a román uralom alatt már sokkal szabálytalanabb formában kapjuk meg s emellett a tisztán magyar házasságok aránya állandó csökkenést mutat. A románoknál, zsidóknál és a vegyes házasságoknál a hullámváz nem található meg.

A négy községben 1919-től 1938-ig kötött házasságok száma:
abszolút számokban

1919	36	43	9	2	90
1920	27	43	10	12	92
1921	26	35	6	7	74
1922	15	32	7	12	66
1923	18	18	7	6	49
1924	22	25	10	8	65
1925	29	38	5	5	77
1926	27	21	6	6	60
1927	12	30	4	10	56
1928	13	23	11	8	55
1929	14	25	6	9	54
1930	16	20	8	6	50
1931	16	23	12	9	60
1932	19	26	4	9	58
1933	10	22	5	4	41
1934	14	12	8	6	40
1935	13	23	7	4	47
1936	20	22	4	4	50
1937	9	27	6	6	48
1938	12	28	6	5	51
Összesen:	368	536	141	138	1.183

A négy községben 1919-től 1938-ig kötött házasságok száma:
százalékban

Év	Magyar	Román	Zsidó	Vegyes	Összes
1919	40,0	47,8	10,0	2,2	100,0
1920	28,3	46,8	10,9	13,0	100,0
1921	35,1	47,3	8,1	9,5	100,0
1922	27,3	48,5	10,6	18,2	100,0
1923	36,7	36,7	14,3	12,3	100,0
1924	33,8	38,4	15,5	12,3	100,0
1925	37,8	49,4	6,4	6,4	100,0
1926	45,0	35,0	10,0	10,0	100,0
1927	21,4	53,6	7,1	17,9	100,0
1928	23,8	41,8	20,0	14,4	100,0
1929	31,1	45,5	13,4	20,0	100,0
1930	32,0	40,0	16,0	12,0	100,0
1931	26,7	38,3	20,0	15,0	100,0
1932	32,8	44,8	6,9	15,5	100,0
1933	24,2	53,7	12,2	9,7	100,0
1934	35,0	30,0	20,0	15,0	100,0
1935	27,7	48,9	14,9	8,5	100,0
1936	40,0	44,0	8,0	8,0	100,0
1937	18,8	56,2	12,5	12,5	100,0
1938	23,5	54,9	11,8	9,8	100,0

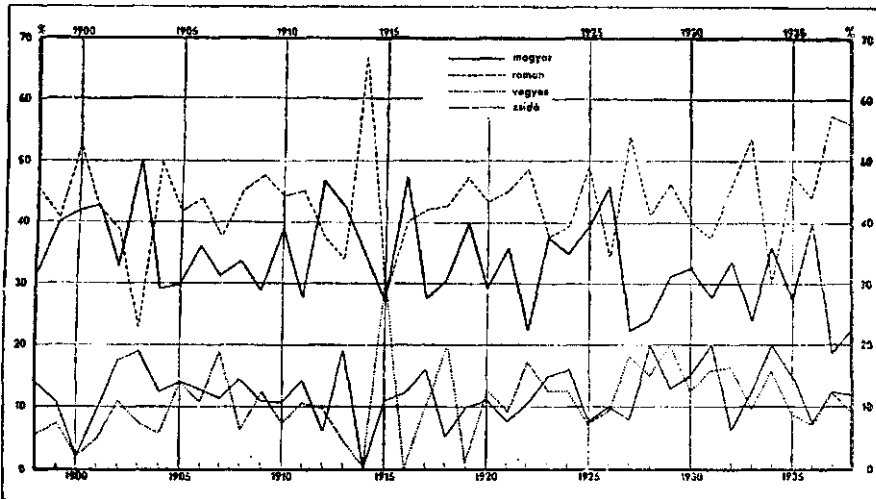
A házasságok megoszlását 1919 és 1938 között vizsgálva kisebb-nagyobb kiugrásokkal tarkított, állandó csökkenés tapasztalható az összes házasságok számában, amely a magyarok részéről az általános leszegényedéssel magyarázható, román részről pedig azzal, hogy a polgáriasodásnak induló románság igényesebbé válik és csak bizonyos anyagi jólét elérése után hajlandó családot alapítani. A vegyes házasságok terén mutatkozó csökkenés magyarázata pedig abban rejlik, hogy a magyarral, a másodrangú állampolgárral (străin, bandin = idegen, hazátlan) nem érdemes keveredni, csak abban az esetben, ha megfelelő anyagi előnyökkel jár. Mivel pedig ez a lehetőség – faluról lévén szó, ahol a földhöz juttatott románság amúgyis megerősödött – már nem igen állott fenn, természetesen a vegyesházasságok száma is csökkent.

Hasonlítsuk össze most évenként a különböző nemzetiségek házasságainak a házasságok összességéből számított arányszámát. Ha bizonyos mértékben állandóan csökkenő irányzatot is tapasztalunk, ez általános jelenség, amely ebben az esetben nem is olyan lényeges. A probléma lényegét abban kell keresnünk, hogyan mutatkozik nemzetiségek szerint egymáshoz viszonyítva ez az arány.

Az egyes nemzetiségekre vonatkozó évenkénti házassági arányszámot nevezzük házassági kapacitásnak (lásd a túloldali ábrát).

Negyvenegy év alatt a románok házassági kapacitása harminchárom évben volt erőteljesebb, mint a magyaroké. A grafikonon a következő helyzetet láthatjuk: 1898 és 1918 között a magyarság házassági arányszáma háromszor is eléri az 50,0–47,5–47,0%-ot és nem süllyed 27,8% alá, míg 1919 és 1938 között egyszer sem éri el ezt a magasságot és mélypontja 1937-ben 18,8%. Ez állandó csökkenésnek vehető, annak ellenére, hogy kisebb-nagyobb kiugrások tarkítják, azonban ezek nem olyan erőteljesek, hogy szintet alkotnának.

Bethlen, Várkudn, Somkerék és Sajóudvarhely házasságkötéseinek egymáshoz való viszonya 1898–1938 között:

A románoknál más a helyzet. Az első periódus alatt semmi különösebb jelenséget nem mutat, bár itt is meghaladták a magyarság házassági kapacitását. Enyhe csökkenő irányzat ugyan néha-néha mutatkozik, de ez mindig kiegyenlítődik. Az uralomváltás után azonban állandó emelkedést látunk, nemcsak a többi nemzetiség házasságaihoz mérten, hanem a multtal szemben is. A görbe állandóan 40–50 % között mozog és a 30%-os legelső szintet csak egy esetben éri el.

A két nép házassági arányának ilyen szerű megváltozása minden bizonnyal elsősorban gazdasági okokkal magyarázható, bizonyíték erre a zsidóság is, amely semmit sem változtat házassági kapacitásán, mivel anyagilag az államhatalom változása egyáltalán nem érintette.

A vegyesházasságok kisértékű emelkedést mutatnak, a háború előtti 6–13 % átlagról, most a 10–16%-ra való ugrást tapasztalhatjuk, mintesem kiemelkedő átlag maximumot.

Mindenesetre megállapíthatjuk azt, hogy a magyar életlehetőségek leszűkítésével és a magyar élettér elvételével, közvetett módon, de roppant céltudatossággal folyt a magyarság lassú sorvasztása. Mert bár a halálozást tekintik általában pozitív veszteségnek a nép életében, mégis, ha behatóan vizsgáljuk a kérdést, legnagyobb veszteség azokban mutatkozik, akik meg sem születnek vagy a jelen esetben nem magyarnak születnek. A magyar házasodási kapacitás állandóan csökkent, nem születtek meg azok a magyar gyermekek, akiknek a házasságok számának normális fenntartása mellett meg kellett volna születniük, vagy pedig a vegyesházasságok folytán nem magyarnak születtek és így mind jobban és jobban csökkent a magyarság száma a környező románságéhoz viszonyítva. Nem kétséges, hova vezetett volna ez újabb húsz év alatt.

A VEGYESHÁZASSÁGOK KÉRDÉSE

A VEGYESHÁZASSÁGOK feldolgozásánál mindenek előtt az érdeklő az embert, hogy milyen mértékben történt beházasodás a magyarság közösségébe, azután pedig, hogy a vegyesházasságokon keresztül milyen mértékben távolodtak el magyar emberek a magyarság közösségétől és lettek a román népi közösség tagjai. Meg kívánom jegyezni, hogy feldolgozásomból kihagytam a cigányokat, akik az egész megszállás alatt hol magyaroknak, hol románoknak vallották magukat, aszerint, hogy érdekeik mit követeltek. A református vagy római katolikus cigányok mindig románokkal kötöttek házasságot, s ezután ők is áttértek a román élettárs vallására.

Ebben a négy községben a világháborút megelőzően is elég nagy számban kötöttek vegyesházasságot, amint ezt a már említett 6–13 %-os arányszámmal szemléltettem, de a vegyesházasságok száma a megszállás alatt bizonyos mértékben emelkedett, amire már szintén felhívtam a figyelmet.

A vegyesházasságok megoszlása házastársak nemzetisége szerint:

Év	abszolút számokban		
	magyar férfi román nő	román férfi magyar nő	összes
1898–1918	52	34	86
1919–1938	58	62	120
<i>Összesen:</i>	<i>110</i>	<i>96</i>	<i>206</i>
	százalékban		
1898–1918	60,5	39,5	100,0
1919–1938	48,3	51,7	100,0

Ha a statisztikai adatokat figyeljük, azt látjuk, hogy a magyar férfiak 1898 és 1918 között, valamint a román uralom alatt majdnem azonos számban vettek feleségül román nőket, csak a nőkhöz viszonyított arányszámban látunk bizonyos, 12,2%-nyi csökkenést, ami az adott körülmények között természetes is. A világháború előtt a négy községben *a vegyesházasságok 60,5%-ában vett el magyar férfi román nőt, a megszállás alatt 48,8%-ban.* Ámde míg *a magyar uralom alatt 39,5% arányban ment magyar nő román férfihez, a megszállás alatt 51,1% arányban.* Nagy emelkedés ez, mert ha tekintetbe vesszük, hogy bár a román állam különösen az első időkben nem szőlt bele hivatalosan a születendő gyermek hovatartozandóságába, közvetve mégis csak beleszólt, – pápa, jegyző, tanító, csendőrőrmester, stb. – tehát csak a veszteség képe bonthatkozhatott ki, amint azt később majd látni is fogjuk.

Ha a házasodó felek megoszlását figyeljük nemük szerint, azt látjuk, hogy a román férfiak fokozatosan nagyobb számban vettek feleségül magyar nőt, mint a magyar férfiak román nőt. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a románságot bizonyos mértékben alacsonyabbrendűnek tekintették és csak a legszegényebb réteg keveredett vele, különösen az első időkben. Nem volt ebben semmi tudatos önvédelem az idegennel szemben, hanem csak bizonyos ösztönös elszigetelődés. A magyar nők helyzetében már mást tapasztalunk.

Különösen a román megszállás ideje alatt a magyar fiatalságnak gazdasági okok miatt még falun sem igen volt meg a lehetősége a családalapításra, a leányok pedig egyszerűen férjhez akartak menni, mert tagadhatatlan, csak így biztosíthatták egyéni jövőjüket. Ez volt az általános helyzet. Amikor feltettem a kérdést, hogyan lehetséges, hogy ilyen nagy számban kötöttek vegyesházasságot, mind a négy községben azt a feleletet kaptam több oldalról is: „vagyon kérdése az egész.” Az érzelmi és egyéb szempontok falun nagyon ritkán, elvéve játszanak szerepet s ugyanígy a nemzeti szempontok is. Nagyon sokszor megesik, hogy a házasságot egyik fél sem akarja és mégis megtörténik, mert a szülők így határoztak. Ma már a válás sem ritka jelenség. A vagyoni indokon kívül még van egy ok, amely miatt a román férfi szívesebben vett el magyar lányt, és pedig az, hogy a magyar nők közismerten dolgozóbbak. Viszont, ha magyar férfi vett el román nőt, ez majdnem mindig anyagi megfontoláson alapult.

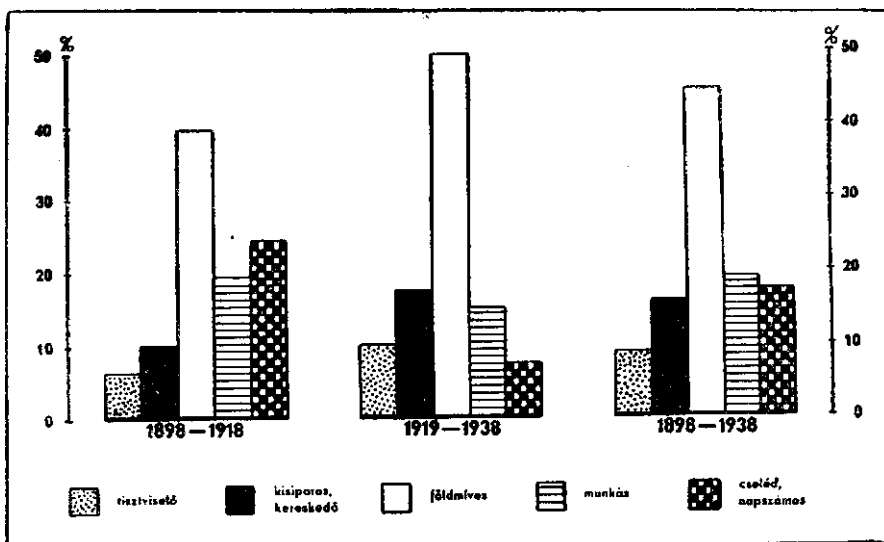
Mindezekről eltekintve azonban, ha a házasság kimenetelét vizsgáljuk, kérdés, hogy ahol két különböző nemzetiségű egyed házasodott össze, milyen volt a családi helyzet alakulása? Az élettárs minden bizonnyal ahhoz hasonul majd, aki a politikai uralmon lévő nemzet tagja. Így aztán nem kétséges, hogy a román uralom fennmaradása esetén abszolút veszteséget jelentett volna számunkra a vegyes család. De nem ment mindent a hazatérés sem. Mert nagyon fontos tényező a környezet. Már pedig ez a négy község olyan helyen fekszik, ahol a magyarság nem alkot többséget.

Rámneanțu azt írja, hogy különös mértékben károsnak tartja a magyar nőkkel való nagymérvű összeházasodást és aggodalommal tekint a jövő elé, amikor már oly sok lesz a felemás eredetű és nemzetiségű eleme az országnak, hogy családi kapcsolataik nem engedik meg bizonyos politikai momentumok esetén a nyílt színvallást. Ezen, azt hiszem, mi is gondolkozhatunk.

A VEGYESHÁZASSÁGOK MEGOSZLÁSA A FÉRJ FOGLALKOZÁSA SZERINT

ARRA IS GONDOLNUNK KELL azonban, hogy a férj foglalkozása befolyásolja a vegyes házasságkötéseket. Talán az azonos társadalmi osztályba tartozó egyedek, akik csak a mindennapi életet nézik és azt magukra nézve a legelőnyösebb szempontból bírálják, inkább vonzódnának a saját osztálybeliekhez, még akkor is, ha az más nemzetiségű lenne? Erre a kérdésre csak abban az esetben lehetne választ adni, ha megfelelő számú adat állna rendelkezésünkre. Mindenesetre az ú. n. osztályöntudat, ha nem is tudatosan, de bizonyos mértékben érezteti hatását minden vonalon és nincs kizárva, hogy itt is. De ez egyelőre csak feltevés. Rámneanțu azt állítja, hogy a foglalkozás csak a románoknál játszott nagy szerepet a házasságok megkötésénél. Nézetem szerint ez a tényező mind a két oldalon szerepel. Mindenesetre a túloldali ábrán érdekes jelenléteket figyelhetünk meg e négy község összesített végeredményénél.

A vegyesházasságok megoszlása a férj foglalkozása szerint:

A román tisztviselői kar szívesen keresett magának magyar élettársat. Ezzel magyarázható az a tény, hogy míg a világháború előtt a tisztviselői karnak csak 6,8%-a kötött vegyesházasságot, ez az arány a román megszállás alatt 10,0%-ra ugrik. Később aztán, mikor az államhatalom a vegyesházasságot kötő románokat nem tekintette megbízhatóknak, vagy válás lett a házasság vége, vagy pedig az illető magyar házastárs áttért görög-katolikus hitre és ezzel már meg is oldódott a vegyesházasság kérdése.

Általában nagy eltolódást tapasztalhatunk a két periódus arányszámai között. A cselédek, szolgák és napszámosok aránya 24,4%-ról leesik 7,5%-ra. Mi ennek az oka? Amint már említettem, a vizsgált községek olyan helyen fekszenek, ahol mindenütt nagybirtokok voltak. Ezek román cselédséggel és napszámosokkal dolgoztattak. Az uralomváltozás után jött a földreform, az összes román és esetleg néhány magyar uradalmi cseléd, valamint a román napszámosok földet kaptak és törpebirtokossá vedlettek át. Ezt a birtokot kellett aztán gyarapítani: elkezdődtek a házasság révén való földszerzések.

Tovább vizsgálva a kérdést, azt látjuk, hogy a vegyesházasságot kötő földművesek száma a magyar idők 39,6%-ról a román uralom alatt felugrik 50,0%-ra. Ez minden bizonnyal nemzetgazdasági szempontból is meggondolkoztató jelenség. Ebben az emelkedésben éppen az előbb említett földreform következményét szemléltethetjük. Nagyon jól tudjuk, hogy falun a föld és a vagyon döntő a házasságok megkötésénél. Tehát ebből a szempontból is nagy figyelmet érdemel a kérdés. Más foglalkozási ágaknál nem igen látunk eltérést a két periódus között. A munkások aránya a magyar uralom alatti 18,6%-ról a román megszállás alatt leesik 15,0%-ra. Ennek a jelenség-

nek az oka nem ismeretes. Talán számításba kell vennünk azt, hogy nem szakmunkásokról, hanem alkalmi munkásokról van szó.

A vegyesházasságot kötő kisiparosok és kereskedők arányszáma 10,0%-ról a román uralom alatt felszökik 17,5%-ra. A román állam minden lehető támogatást megadott a kereskedőknek és kisiparosoknak a nemzeti kereskedelem és ipar kiépítésének reményében és érdekében. Természetesen csak a románoknak. Hogy aztán ebben a foglalkozási ágban is történtek vegyesházasságok, ennek oka ugyanott keresendő, ahol a tisztviselőké.

Lássuk most táblázatban, hogy oszlanak meg a vegyesházasságok foglalkozási ágak szerint:

Vegyesházasságot kötött	1898–1918	1919–1938	összesen
	abszolút számok		
tisztviselő	6	12	18
kisiparos, kereskedő	9	21	30
földműves	34	60	94
munkás	16	18	34
cseléd, napszámos	21	9	30
<i>Összesen:</i>	<i>86</i>	<i>120</i>	<i>206</i>
	százalék		
tisztviselő	6,8	10,0	8,7
kisiparos, kereskedő	10,5	17,5	14,6
földműves	39,6	50,0	45,6
munkás	18,6	15,0	16,5
cseléd, napszámos	24,4	7,5	14,6
<i>összesen:</i>	<i>99,9</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Mindenesetre azt tapasztalhattuk, hogy a vegyesházasságok bizonyos eső irányzatot mutattak a második periódus vége táján. Ennek a magyarázata abban rejlik, hogy a megfelelő román társadalmi osztályok kialakulásával nem kellett hasonló társadalmi osztálybeli feleségért idegenbe menni.

A VEGYESHÁZASSÁGBÓL SZÁRMAZÓ GYERMEKEK SORSA

HA A FELDOLGOZOTT anyagot vizsgáljuk, azt figyelhetjük meg, hogy elég magas százalékot ér el azoknak a házasságoknak a száma, amelyeknek kimeneteléről nem tudunk semmit. Az illetőkre vonatkozóan nincsen adat az anyakönyvekben, nem is laknak a megfelelő községekben, rájuk nézve felvilágosítást senki sem tudott adni.

Az alábbi adatokból láthatjuk, hogy míg az 1898–1918-as időszakban 2,3%-kal több házasságban származott *csak* magyar gyermek a vegyesházasságból, addig a román uralom alatt 3,4%-kal több vegyesházasságból származott *csak* román gyermek. Az állam részéről mutakozó, közvetett befolyás eredménye ez a szám is, s abból származik, hogy a szülők megegyezése folytán a születendő gyermekek nemük szerint követik a más-más vallású házastárs hitét, ami jelen esetben nemzetiséget jelent. Így a megegyezéssel állapot a magyar uralom alatt a házasságok 4,6%-ában érvényesült, román megszállás alatt azonban már csak a vegyes házasságok 1,7%-ában.

A vegyesházasságok sorsa általánosságban:

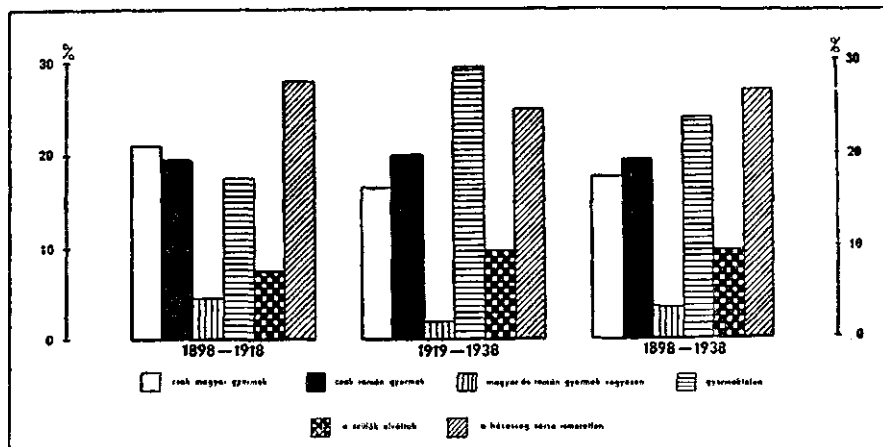
A házasságból	1898–1918	1919–1938	összes
	abszolút számok		
csak magyar gyermek származott	19	20	39
csak román gyermek származott	17	24	41
vegyesen magyar és román gyermek származott	4	2	6
nem származott gyermek	16	35	51
a szülők elváltak	6	9	15
a házasság sorsa ismeretlen	24	30	54
Összesen:	86	120	206

A házasságból	százalék		
csak magyar gyermek származott	22,1	16,6	18,9
csak román gyermek származott	19,8	20,0	19,9
vegyesen magyar és román gyermek származott	4,6	1,7	3,0
nem származott gyermek	18,6	29,2	24,7
a szülők elváltak	7,0	7,5	7,3
a házasság sorsa ismeretlen	27,9	25,0	26,2
Összesen:	100,0	100,0	100,0

(A táblázatban használt számok nem egyedeket, hanem házasságokat jelentenek. Pl. 19 házasságból származott csak magyar gyermek, vagy 24 házasságból származott csak román gyermek.)

Az egyes házasságok végső kimenetelét senki sem ismerheti. Hogy a házastársak megfeleltek-e egymásnak, vagy sem, azt az élet dönti el. Ha valamelyik csalódottnak érzi magát, bekövetkezik a válás. Falun a csalódás problémája inkább vagyoni kérdés. A vegyes házasságoknál még ráadásul arra is gondolna az ember, hogy a fiatal fejjel kötött vegyesházasság talán hamarabb felbomlik, mint az azonos nemzetiségűek között fennálló, tekintettel arra, hogy a tapasztalatok után a felek fölismerik azt a mérhetetlen távolságot, amelyet a merőben ellentétes faji és nemzeti adottságok jelentenek a házastársak között. De a tények egészen másokat mutatnak: anyagomban a válásarány 7,0–7,5%, ez alig különbözik a Râmneanțu által tapasztalt 7,7%-os volt nagyromániai átlagtól. Râmneanțu állítása szerint ez volt az arány az azonos nemzetiségűek válásánál is.

A vegyesházasságokból származott gyermekek nemzetisége:

Az egész kérdés leglényegesebb pontja a megszületett gyermek nemzetisége. Eltekintve bizonyos biológiai aggályoktól, talán nem is lenne olyan nagy probléma a vegyesházasságok kérdése, ha biztosak lehetnének nemzetünk szempontjából a születendő gyermek nemzetiségében. Mint általános tényt meg kell említenem, hogy ebben az irányban eddig még vizsgálatok nem folytak. Rámneanðu nem közöl adatokat, pedig csak ezek világánál láthatnók, hogy a vegyesházasság nyereséget vagy veszteséget jelentett-e számunkra.

Saját vizsgálataim eredményét az alábbi táblázatban közlöm és azt hiszem, hogy ez is eléggé meggyőző a tennivalók fontosságáról. Itt külön jelzem azokat a vegyesházasságokat, amelyekben volt gyermekáldás:

A termékeny házasságok százalékos aránya a gyermekek nemzetisége szerint

		Magyar apa		Magyar anya		Összesen	
		Román	anya	Román	apa		
		sz.	%	sz.	%	sz.	%
Bethlen	Magyar	14	77,8	6	30,0	20	52,6
	Román	4	22,2	14	70,0	18	47,4
	Összes:	18	100,0	20	100,0	38	100,0
Várkudu	Magyar	10	66,7	2	15,4	12	42,9
	Román	5	33,3	11	84,6	16	57,1
	Összes:	15	100,0	13	100,0	28	100,0
Somkerék	Magyar	4	57,1	–	–	4	57,1
	Román	3	42,9	–	–	3	42,9
	Összes:	7	100,0	–	–	7	100,0
Sajóudvarhely	Magyar	2	50,0	–	–	2	25,0
	Román	2	50,0	4	100,0	6	75,0
	Összes:	4	100,0	4	100,0	8	100,0
Összesen	Magyar	30	68,2	8	21,6	38	46,9
	Román	14	31,8	29	78,4	43	53,1
	Összes:	44	100,0	37	100,0	81	100,0

A román uralom előtti és utáni időszakok összehasonlításánál mint végeredményt a következő arányszámokat kaptam: *magyar apa és román anya esetében csak a házasságok 68,2%-ában származott magyar gyermek, míg a fennmaradó 31,8%-ban az anya befolyása érvényesült, amint ezt a tanulmányom elején közölt családfából is láthatjuk.*

És most nézzük a második esetet, amikor a magyar anyára volt bízva a gyermek magyarsága. *Magyar anya és román apa esetében azt láthatjuk, hogy a házasságok 21,6%-ában lettek csak magyarok a gyermekek, míg a fennmaradó 78,4%-ban románok.*

Ezekhez a számokhoz és eredményekhez bővebb magyarázatot fűzni felesleges. A román-magyar vegyesházasság, különösen egyes lakosságú vidéken, olyan veszélyeket rejt magában, amelynek következményei beláthatatlanok. A védekezés kényszere természetes, a védekezés azonban nem könnyű. Ahol különböző fajú és nemzetiségű emberek élnek egymás mellett, ezek között a keveredés

kisebb-nagyobb arányban mindenütt előfordul. Ezt megakadályozni talán nem is lehet, még a legszigorúbb törvényekkel sem. De arra nem igen tudunk példát, hogy a vegyesházasságokból született egyéneknek keresztül ne az uralkodó, államot alkotó nemzettest gazdagodott volna. Egyedülálló talán az egész világon, hogy *a vegyesházasságokon keresztül a magyar uralom idején is ezrek szakadtak le a magyar nemzetestről*. Mert az adatok azt mutatják, hogy mind a magyar impérium, mind a megszállás alatt különösen a magyar anyákon keresztül vesztett a magyarság. Ez a tény önmagában is mutatja a védekezés útját, éspedig azt, hogy öntudatos magyar nőket kell nevelnünk, akik nem román, hanem magyar gyermekeket szülnek a magyar hazának. Mert Erdélyben sorsunk az anyakönyvi rovatok házassági és születési részéhez van kötve és hiába beszélünk kultúrfölényről, ha nem lesz magyar, aki művelje a földet és a tudományt.

KÁLLAY ERNŐ

S Z E M L E

A MAGYAR FÖLDRAJZ HUSZONKÉT ÉVE

A TRIANONI BÉKEPARANCCSAL az ország testéről leszakított és vérkeringéséből kizárt erdélyi magyar értelmiség a felszabadulás pillanatában meleg érdeklődéssel fordult az egyetemes magyarság szellemi kincsei felé és mohó vágygal tekintett a magyar tudományosság hozzáférhetővé vált területeire. Ennek az érdeklődésnek a kielégítését célozva, a magunk részéről a magyar földrajz huszonkét éves fejlődését igyekszünk feltárni, s egyben a jövő lehetőségeit és útjait megmutatni. Áttekintést akarunk adni a fejlődés egészéről, de helyünk megszabottsága miatt mindenre nem terjeszkedhetünk ki, hanem a gazdag irodalomból azokat a munkákat állítjuk előtérbe, amelyek a két évtized alatt előrevittek a magyar földrajztudományt.

Mindjárt 1919-ben, a béketárgyalások folyamán, igen fontos szerep jutott a földrajztudománynak. Mindaddig elbizakodottságunk nem engedte ellensúlyozni az osztrák támogatással folytatott nemzetiségi propagandát (a szerb Cvijic propagandájára és De Martonne francia professzor románbarát politikai tevékenységére gondolunk), bár id. Lóczy Lajos, a Magyar Földrajzi Társaság akkori elnöke, mindent elkövetett az ellenpropaganda érdekében. A Társaság az egész világ és elsősorban Páris, London, Róma és New-York földrajzi társaságaihoz fordult a magyar medence hegyrajzi és vízrajzi egységének védelmében. 1919-ben, Párisban a magyar békedelegáció bemutatta Magyarországot új elvek alapján készült néprajzi térképét, melyen minden 1000 lakost egy nagy kör, minden 500 lakost ennek megfelelő félkör, minden 100 lakost kiskör és minden 25–75 lakost kis félkör ábrázolt. Ennek a térképnek páratlanul szigorú tárgyilagosságát mindenütt elismerték. A demográfiai adatok előkészítését, feldolgozását Teleki Pál gróf, Bátky Zsigmond, Hézsér Aurél, Kogutowicz Károly és Littke Aurél végezte. Mindez azonban túlhaladott, elkésett dolog volt már, aminthogy az volt a *Magyar Szent Korona országainak földrajzi stb. leírása*, amely 1918-ban, a „tizenkettedik órában” jelent meg és benne tizenhét különböző munkaterületen dolgozó szakember bizonyította az ország földrajzi egységét.

A MEGCSONKÍTOTT ORSZÁGBAN a Magyar Földrajzi Társaság és a magyar földrajztudomány az elmúlt húsz év alatt alaposan kivette részét a Trianon által teremtett helyzet földrajzi és gazdasági tarthatatlanságának bizonyításában. A nemzetpolitikai szempontból elsőrendű munkára hivatott társaság 1923-ban ünnepelte fennállásának ötvenedik évfordulóját. Ekkor már lassan megindult az építőmunka a magyar föld tudományos megismerésére, mert „azé a föld, aki tudományosan feltárja és ismeri is” – mondotta Teleki Pál gróf. Már öt egyetemünk van, a budapesti műegyetemmel együtt. Eljött a munkamegosztás ideje, de rengeteg a megoldásra váró probléma is. 1890 óta folyik a Balaton-kutatás, 1901 óta pedig az Alföld kutatása. Hiányzott azonban a peremvidékek hasonló szellemű táj-tanulmányozása, jó meteorológusok, hidrológusok, vulkanológusok, morfológusok kellettek. Senki sem foglalkozott eljege-

sedési jelenségekkel, a gazdaságilag is sokat ígérő tektonikával, nem volt karszt-specialistánk sem. És végül hiányzott a magyar közönség földrajzi nevelése, hiszen középiskoláinkban sikerült olyan tökéletesen visszaszorítani a földrajzoktatást, hogy elsikkadt a földrajzi gondolat s végleg elveszett a helyrajzi és enciklopédikus szemlélet sívárságában. Pedig kitűnő szakembereink voltak már kezdettől fogva, élükön – világhírű *Lóczy Lajossal*, akinek két nagy műve: keletázsiai utazásának eredményei és a Balaton fizikai leírása 37 kötetben¹ a magyar tudomány legnagyobb dicsőségei közé tartoznak.

Lóczy Lajos (1849–1920) a német *Richthofen* szellemében oknyomozó és fejlődéstörténeti módszert vezetett be a magyar földrajzba, emellett nála az emberföldrajzi vonatkozások természetszerűleg háttérbe szorulnak. Ő a földrajz helyes, *természettudományos* szemléletének legelső képviselője nálunk, a földtani kutatások utolérhetetlen nagymestere. 1920-ban bekövetkezett halála miatt tevékenységének javarésze a háború előtti időkre esik, ezért fölmérhetetlen értékű eredményeivel itt nem foglalkozunk.

A Magyar Földrajzi Társaság a háborút követő súlyos anyagi helyzetében is sokoldalúságra törekedett, már 1911-ben megkezdte munkáját gr. Teleki Pál, akkori főtitkár kezdeményezésére a gazdaságföldrajzi szakosztály, sőt a háború utáni specializálódás következtében – no, meg személyes ellentétek miatt – egy ideig geográfusaink két pártra szakadtak s a „Földrajzi Közlemények” mellett 1926-tól néhány évig megjelent az antropogeográfusok szaklapja: a „Föld és Ember”. Felvételekre és tudományos kutatásra a Társaságnak évek óta nincs fedezete, pedig szükség lenne a Balaton és az Alföldi Bizottság munkálatainak folytatására. Már ekkor nyilvánvalóvá vált, hogy az ország átnézetes földtani térképének 10 évenként új kiadásokban való megjelentetése a gazdasági világ életszükséglete s egyúttal a nemzeti kultúra egyik fokmérője.

Míg nálunk *nyugateurópai színvonalon álló kutatóinknak* a közönnnyel és hivatalos támogatás hiányában, gyakran megemérettel kellett küzdeniök, iskoláinkban pedig az országtest megcsönkítését a földrajzi látókör megszükitésével súlyosbították, külföldön hatalmas erővel indul meg a munka. W. M. Davis 1922. júl. 12-én a földrajznak speciális felsőiskolát követel (*graduate School f. Geography*) külön épülettel, kilenc földrajzprofesszorral és ú. n. földrajzmérnökök nevelésével (*geographical engineer*), úgy, ahogy ma a worcesteri (Mass.) Clark egyetem az U.S.A. földrajzi oktatásának középpontja. A Francia Földrajzi Társaságnak Páris egyik legelőkelőbb utcájában ma külön palotája van, Bonaparte hercegnek, a Társaság volt elnökének hagyatéka.

A nemzetközi kapcsolatok a világháború után igen nehezen indultak meg. Sem a XI. kairói, sem az 1928-ban tartott londoni-cambridgei ú. n. „nemzetközi” kongresszus nem a kulturális együttműködés jegyében zajlott le. A varsói kongresszuson sikerült csak valamennyi nemzet részvételét biztosítani s ezen *Cholnoky Jenő, gróf Teleki Pál, Prinz Gyula, Geszti Lajos, Pécsi Albert* és *Temessy Győző* vettek részt. A XV. nemzetközi kongresszuson, Amszterdamban magyar részről *Cholnoky, Bulla Béla, Kádár László* és *Kogutowicz Károly* jelentek meg. Emellett a párisi *Société de Géographie Commerciale* Budapesten működő bizottsága, a Magyar Gazdaságföldrajzi Bizottság ápolta különösen a nemzetközi kapcsolatokat.

¹ Ezek közül a háború utáni időre esik: A Balaton környékének részletes földtani térképe, négy lapon, 1:75.000 arányban. Kiadja a Földrajzi Társaság Balaton Bizottsága, valamint A Magyar Birodalom és a szomszédos országok területeinek földtani térképe (1:300.000).

PRINZ, CHOLNOKY ÉS TELEKI PÁL

Az ELMULT HUSZONKÉT ÉV fejlődése rendjén *Lóczy Lajos* szellemét minden bizonnyal *Prinz Gyula* (1882–) képviseli a legszebben. Nem tartozik a háború utáni idők seregszemléjébe az 1906-ban és 1909-ben tett kutatóútja, bár a Tien-San és Nan-San hegyóriáisaiban folytatott s a világirodalomban nagy feltűnést keltő tanulmányainak eredményeit 1929-ben adja ki. Ellenben idetartozik szorososan a *Magyar Föld, Magyar Faj*² című hatalmas, négykötetes szintézise. E remekmű még nagyon sokáig lesz a magyar föld legtökéletesebb képfestése s annak körvonalait már 1926-ban látjuk kibontakozni a szerény külsejű, de annál tartalmasabb *Magyarország földrajzában*.³ Merész, kevés részlettanulmányra támaszkodó, modem, egyéni felfogás jelenik meg itt a legtömörebb formában. Itt találkozunk először a magyar masszívum zseniális elemzésével „Tisia” név alatt. Ez az ellenálló kéregdarab a gyűrődés közben kiemelkedett, aztán letarolódott, majd újra fölemelkedtek egyes részei, lecsülyedtek mások. A *Magyar Föld, Magyar Faj* első kötete földünk fejlődéstörténetének ragyogó leírása; elsőrangú, valóban dinamikus geológiai áttekintést ad a felépítésről és újszerű szerkezeti típusokat, bámulatos összefüggéseket állapít meg. Ézért a *legtisztább földrajz*, a régmúlt felépítéséből jut el a jelenhez, pl. a Tisia szigetből kiindulva írja le az ósvízrajzi hálózat, sőt a szerves világ kialakulását is. Tájrendszere is szilárd származástani alapon nyugszik, előbb a „nagy tájakat”, majd a kisebb tájegységeket, a „vidékeket” rajzolja; régi, elfeledett történelmi vidékneveket elevenít fel. A II. kötet, *A magyar munka földrajza*, melyet Teleki Pállal együtt írt meg, tele van a legszelemesebb megállapításokkal, sehol olyan erővel nem látjuk kibontakozni az ország egységét, mint itt. Igen találó az ország erdőkoszorújának és a nyugati országhatár nyitott hézagának hatása a magyar történelem eseményeire, valamint az ármentesítés elfogulatlan megítélése. A III. kötetben a népesség időbeli rétegzettségét tünteti fel kitűnően (ős-törzs- és fedőréteg).

A modern, fejlődéstörténeti felfogású geográfusok sorában Prinz a legnagyobb külföldi mesterek nevei mellett szerepel, ezért a nagy német vállalkozásban, a *Handbuch der geographischen Wissenschaft* c. (Wildpark-Potsdam, 1930) óriás műben a Magyarországról szóló fejezetek megírására Prinz Gyulát kérték fel.

Hasonló oknyomozó felfogásban, egészen eredeti képet rajzol egy másik műben Európaról is,⁴ melyben az európai irodalomban ritka tökéletességgel keresztülvitt származástani és szerkezeti szempontok érvényesülnek. A kontinens magja a *Fennoscandinavia* pajzs, melyet geoszinklinálisok választanak el szomszédaitól, déli és keleti felét üledékes takaró borítja. Geoszinklinálisoknak nevezzük a földkéreg ellenállóbb, merev darabjai között húzódó keskenyebb árkokat, ezek az üledékképződés színhelyei, melyeket időnként elönt a tenger, majd visszavonulása után a puha tengeri üledékek az említett merev tömbök szorítójába bekerülve, azok nyomása alatt hegyvonulatokká ráncolódnak. Tehát a geoszinklinálisok anyagából az üledékes tábla peremén a régi geológiai időkben hegyrendszerek keletkeztek; idők folyamán elpusztulva, belekerültek a fiatal eurázsiai hegyrendszer övezetébe, mint röghegységek, régi idők zárványai: a spanyol *Mezeta*, *Grecodanubia*. A kétarcú Európa egymással a „bécsvonalon” érintkezik. Északon lapályokat elöntő, délen hegláncok közé benyomuló tengereket találunk. Előbbit a fiatalkorú és

² Magyar Föld, Magyar Faj. Írta: *Prinz Gyula, Cholnoky Jenő, gr. Teleki Pál és Bartucz Lajos*. Bp. 1936. I–IV. k.

³ Tudományos gyűjtemény. Pécs, 1926.

⁴ Európa természeti földrajza. Bp. 1923.

rövid élettartamú szigetek, az utóbbit a sorokban rendeződő tektonikus eredetű szigetek jellemzik.

Kisebb értekezései: *Fajtaképek Középszasia tájrajzában*⁵ a középsziasai tönkfelszíneket jelentkező formák leírása; egy másik kisebb tanulmányában⁶ a térképanyag elemzését, analitikus feldolgozását találjuk, ú. n. *kalkulativ geográfiát*, melyet Lóczy kezdett el és Czirbusz Géza annakidején egyetemi katedrán hallatlan tájékozatlanságában mellőzött és lenézett. *A magyar növénytakaró és talaja* szintén a háború után jelenik meg⁷ és abban az eddigi növényföldrajzi, tájnövényteni, talajtani, földszerkezetani és földtörténeti kutatásokat összegezi egységes földrajzi képpé. De nem hanyagolja el az ember földrajzát sem. Foglalkozik a magyar vásárhelyekkel⁸ s a *Magyarország településformái* c. művében a településföldrajz elterjedéstani módszerét alkalmazza: a településformákat nem a helyszíni, kataszteri térképi, hanem az általánosító, katonai térképek alapján dolgozza fel. A vásárhelyek elosztása egységes és szerves gazdasági berendezésre vall. Nyugati és északi határainkon erős a vonzerő a vásárokra, míg Délen és Keleten nagy a vásárszegénység. „Európa városai”-ról írt könyve a magyar városföldrajz leg-sikerültebb alkotása, egyébként az európai irodalomban is kivételes helyet foglal el.

Sokrétű, új szemléletet teremtő munkásságát hasonló felsorolás szerény keretei között megközelítőleg sem lehet érzékeltetni. Csak annyit még, hogy Prinz merőben új magyar formanyelvet is teremtett. Gyakorlati következtetései (öntözés, víztárolás, kertgazdálkodás) is rendkívül értékesek. Elméleti síkon pedig a magyar földszármazástannak id. Lóczytól kívül nincsen hozzá mérhető mestere. Mint Lóczy, ő is a geológia terén kezdte tudományos pályáját, majd a breslauer egyetemen a híres Frech tanársegéde, 1908 óta egyetemi magántanár, 1918 óta a pozsonyi, azután a pécsi, majd 1940 óta a kolozsvári egyetemen a fizikai és leíró földrajz tanára.

Mint említettük, a háborúban elakadt alföldi tanulmányok folytatása a *Magyar Földrajzi Társaság Alföldi Bizottságának* munkájával indult meg újra. Ezzel új problémák egész sora vetődött fel. Mikor lett az Alföld „tökéletes síkság” és mióta vágódik bele a Duna és Tisza? Az Alföld eredeti felszínén egykor jégkorszaki flóra virított. Eszerint az Alföldet borító hatalmas löszlerakódás még a jégkorszak vége előtt képződött. De vajon interglaciális, vagy preglaciális eredetű-e a lösz? Ezek a bonyolult kérdések elméleti síkon mozognak ugyan, viszont ezek tisztázása szokta meghozni a gyakorlati megoldások egész sorát, pl. az Alföld szerkezetének kutatása mélyfúrásokra vezetett; a mocsarak, árterületek hajdani kiterjedésének fizikai földrajzi magyarázata és ismerete nélkül pedig nincs településföldrajz!

A megoldások sorozatát *Cholnoky Jenő* 1910-ben az Alföld felszínéről írt tanulmányával vezette be. Tőle eredt akkor a „fellegvári” és „városi” folyóterasz elnevezés. A háború után ő állt a földalaktani analitikus kutatások élén. Vele bebizonyítást nyert a tétel, hogy a táj bonyolult harmóniáját is csak a fizikai földrajz iskoláját megjárta geográfus tudja vizsgálni. Nemcsak hazai, hanem keletázsiai, spitzbergeni, alpesi stb. kutatásaival jelentős nevet szerzett magának külföldön is, mivel azonban működésének főideje a háború előtti időkre esik, ezért itt munkásságának csak egy részével foglalkozhatunk.

⁵ Földrajzi Közlemények, 1939. 43.

⁶ A folyóhálózat sűrűsége Magyarország északkeleti részén. U. o. 1929. 199.

⁷ U. o. 1935. 205.

⁸ U. o. 1934. 51.

A háború után írt legnagyobb műve *geomorfológiája*,⁹ mely *Davis Practical exercises in physical geography*-jéhez hasonlítható, új meg-látásokkal, ötletekkel, nagyszerű logikával telített, igazi világnézetet adó áttekintés – bár nem teljes földalaktan, hanem inkább felszínrajz, mi-után nem a szerkezet teljes bevonásával magyarázza a földfelszín plasztikáját. Viszont külföldön csak a legkiválóbb morfológusoknak sikerült a Cholnoky könyvéhez hasonló harmonikus egészet alkotni (*Davis, Penck, Passarge, De Martonne*). A felszín alakító külső erők (folyóvíz, jégár, szél, tenger, légkör) alkotta egyszerű formatípusokat és ezek egy-idejű, együttes munkájának eredményeként megszületett összetett forma-típusokat különböztet meg; ez utóbbiak a *nagy*, az előbbieket a *kis* táj-egységek típusai. Ezzel olyan rendszertani elvet teremtett meg, amilyen a nagy német rendszerzőnek, Passarge-nak sem sikerült.

Elmondhatjuk, hogy id. Lóczy a *földszerkezettan*, Prinz Gyula a *földszármazástan*, Cholnoky Jenő pedig a *földalaktan* mestere hazánk-ban. Cholnoky egyéb morfológiai művei¹⁰ a földrajznak helyes, természet-tudományos felfogása mellett szólnak; de emellett szól különösen *Általános földrajza*.¹¹ Szabatos, világos, lendületes munka, az egyes fogalmak pontos körülírásával és mindenütt magyar névvel való megjelölésével. Nem hagyhatók említés nélkül Cholnoky karsztkutatásai sem, a barlangi eredetű völgyek felderítésével a karsztmorfológia legnehezebb problémá-ját oldotta meg. Legszebben a Baradlában, az Aggteleki cseppkőbarlang-ban fedezte fel az ú. n. *barlangi szinteket*: egy régi, egykor magasabban húzódó barlangét, a mait és a jövő barlangi szintjét, ahová a patak vize már most eltűnik, de szűk, rejtett üregeihez még nem lehet hozzáférkőzni.

Ám az emberföldrajz terén is tudott értékeset alkotni. *Az ember-földrajz alapjai*¹² c. művét japán nyelvre is lefordították, amint általá-nos földrajzát is. Az ázsiai puszták népmozgalmainak kérdése is mindig vonzotta az izzig-vérig magyar tudóst. *Huntington* egyidőben világhírű kiszáradás-elméletét elvetette, álláspontját azóta a világ legelső szak-emberei: Gautier, Gregory, Joh. Walter, sőt Stein Aurél is igazolták. Cholnoky a kelet-turkesztáni oázisromok eredetét nem az éghajlat ki-száradásában, hanem politikai eseményekben és biogeográfiai változások-ban látja. Másik fontos eredménye, hogy Délkelet-Ázsiában az euráziai és mediterrán, oázis-eredetű műveltségektel független műveltség kelet-kezett s oka a rizstermelésben keresendő; a vízigazdálkodásnak olyan fejlett technikájára van itt szükség, hogy csakis konszolidált állam-formában élő népek tarthatják fenn.¹³ Emlékezzünk továbbá Budapest¹⁴ vagy Brassó helyzetének kitűnő magyarázatára.¹⁵ Mindennek betetőzése *A Föld és élete*¹⁶ c. ötkötetes műve, a világ leíró földrajzának nagy-

⁹ *Cholnoky Jenő*: A földfelszín formáinak ismerete. Bp. 1926.

¹⁰ U. ő.: Néhány vonás az erdélyi medence földrajzi képéhez. Földrajzi Közlemények, 1922. 107–122.; A folyóvölgyekről. Mat. és Term. Tud. Értesítő, XIII. 109–110.; A lejtőkről. Földrajzi Közlemények, 1939. 1.; A Dunazúg-hegyvidék. Földrajzi Közlemények, 1937. 1.; Tengerpartok átalakulásai. Mat. és Term. Tud. Értesítő, XLII, 111–120.; A lefolyástalan medencék sorsa. U. o. XLV, 428–447.; A folyók szakaszjellegének összefüggése a szabálya-zással és öntözéssel. Vízügyi Közlemények, XVI. 5–25.

¹¹ U. ő.: Általános földrajz. Pécs 1923.

¹² U. ő.: Az emberföldrajz alapjai. Bp. 1922.

¹³ U. ő.: A rizstermelés jelentősége az emberi művelődés történetében. Földrajzi Közlemények, 1927. 198.

¹⁴ A Société de géographie commerciale kiadásában. Páris 1933.

¹⁵ Földrajzi Közlemények, 1928. 199.

¹⁶ U. ő.: A Föld és élete. I–V. köt. Bp. 1936.

vonalú összefoglalása, mely a legnagyobb terjedelmű hasonló munka magyar nyelven.

A háború utáni magyar földrajz harmadik nagy alakja: *Teleki Pál gróf*, ebben az időben legnagyobb eredményeit a politikai földrajz területén érte el. Már a béketárgyalások anyagát azzal a kifejezett céllal gyűjtötte össze, hogy ha a tárgyalásokon nem is fognak vele sokat elérhetni – hiszen a szövetségesek már teljesen kiszolgáltatták hazánkat kapzsi szomszédainknak tett bőkezű ígéreteikkel – mégis az anyag átvitele a köztudatba, a revíziós propaganda leghatalmasabb eszköze lett. Már *Cholnoky*, majd *Bátky Zsigmond*¹⁷ próbált a népsűrűség tekintetbevételével néprajzi térképet készíteni. Ezt ugyanis az addig kiadott néprajzi térképek – mind nálunk, mind külföldön –, mindig figyelmen kívül hagyták és teljesen hamis képet nyújtottak. A román térképek a Bihar-hegységet például az ott lakó néhány száz, primitív életformájú román család miatt ma is románnak jelzik, hatalmas színfolttal, míg Kolozsvár százezernyi magyar lakosát egy kis piros folt tünteti fel. Teleki annyi négyzetmiliméter területet színezett, ahány száz lakosa van a kérdéses területnek. A legsekélyebb településnek megfelelő rész sem maradt üresen. Az így készült híres *carte rouge* nagy feltűnést keltett a béketárgyalásokon s bár gyakorlati eredményt akkor az említett oknál fogva nem hozott, annak helyességét a külföld is elismerte, hiszen 1924–25-ben az angolok Telekit kérték fel szakértőnek az iráni határkérdésben.

Teleki igen nagy érdemeket szerzett Trianon után is a magyar kérdés feltárárásában. 1922-től kezdve Nyugateurópában és Amerikában a *williamstoni egyetemen* sorozatos előadásokat tartott a magyarsággal szemben elkövetett igazságtalanságokról és erőszakosságokról; ezeket az előadásokat *Európáról és Magyarországról*,¹⁹ valamint angol nyelven *The Evolution of Hungary and its Place in European History*,²⁰ német nyelven *Die weltpolitische und weltwirtschaftliche Lage Ungarns in Vergangenheit und Gegenwart*²¹ című munkáiban gyűjtötte össze.

Teleki szerint *a földrajz a Föld életének az élettana* – de az öntudatos emberi cselekvés is belejátszik ebbe az életbe. Az ember befolyásoló ereje mindinkább nő az emberi élet bonyolultságával, mert hiszen az ember szükségleteit egyre távolabb és több helyről szerzi be s így mindinkább függő viszonyba kerül a Földdel. Ember- és gazdaságföldrajzi szemlélete *A gazdasági élet földrajzi alapjai*²² c. munkájában csúcsosodik ki. Gondolkozásra készítő könyv, benne remek példákban mutatja be a Föld gazdasági képét.

Sajnos, bármennyire tisztán érvényesül Teleki írásaiban a földrajzi gondolat, a gyakorlatban elmulasztotta a földrajz oktatásának megfelelő helyet biztosítani és különösen középiskoláink földrajzi nevelésének súlyos hiányosságain sem segített minisztersége és kormányelnöki működése alatt sem. Ne csodálkozzunk hát közönségünk földrajzi tájékozatlanságán, politikusaink földrajzi szemléletének hiányosságain és a gyakorlati megvalósítások (öntözés, intenzív gazdálkodás stb.) késlekedésén, hiszen még Eötvös közoktatásügyi reformtervezetének (1867!) színvonalát sem értük el!

¹⁷ Szül. 1874., megh. 1929-ben.

¹⁸ 1924-ben.

¹⁹ *Gróf Teleki Pál: Európaról és Magyarországról.* Bp. 1934.

²⁰ U. ö.: *The Evolution of Hungary and its Place in European History*, New-York 1923.

²¹ Berlin 1926.

²² U. ö.: *A gazdasági élet földrajzi alapjai.* Bp. 1936.

A MAGYAR GAZDASÁGI FÖLDRAJZ
ÉS A TERMÉSZETTUDOMÁNYOS SZEMLÉLET FEJLŐDÉSE

A TELEKI ÁLTAL MEGINDÍTOTT gazdaságföldrajzi kutatásnak ma nálunk legnevesebb művelője *Fodor Ferenc*, a budapesti műegyetem tanára. Fodor módszertani feldolgozásainak kiindulási pontja, hogy a földrajzkutatásnak a rendelkezésre álló óriási, heterogén ismeretanyagból ki kell válogatnia a *földrajzi értékűeket* és ezeket szerves képbe kell illeszteni. A földrajz lényege szerinte térbeli módszerében és a földfelszíni jelenségek okszerű kapcsolatainak felismerésében és a táj életébe való beleillesztésében rejlik.²³ Viszont a táj maga éppen olyan bonyolult organizmus, mint az élő szervezet. A táj jellegét nem a szerkezet vagy föl-építés, hanem *főleg az exogén jelenségek* adják együttesen, ezek közé értvén az embert is – nem az egyéneket, hanem a tömegeket.²⁴ Már most a gazdasági földrajz a gazdasági élet fizikai tényezőinek, a gazdasági javaknak és az azokat termelő és felhasználó embernek a gazdasági tájakban való szimbiózisát tárja fel. *Általános gazdasági földrajzában*²⁵ ennek az elvnek megfelelően a nyugvó Földből indul ki s a kozmikus mozgató erőkön keresztül jut el a gazdasági életet meghatározó kéregmozgáshoz, majd a hidro-, litro- és atmoszféra gazdasági vonatkozásaihoz. Hasonlóan genetikus felépítésű a *Magyarország gazdasági földrajza*²⁶ c. munkája is. Ehhez 1936-ban megrajzolta a *Magyar medencerendszer gazdaságföldrajzi térképét* 1:600.000 mértékarányban. Másik művében²⁷ a politikai földrajz művelőinek (*Kjellen, Mac Farlan, Sieger, Supan, Maull, Haushofer*) felfogását szegezi szembe a trianoni szerződés lehetetlenségeivel. *A mezőgazdasági termelés színvonala Magyarországon a néprajzi és népsűrűségi viszonyok alapján*²⁸ c. könyvében azt írja, hogy a nemzetiségek, a népsűrűség és a műveltség foka jobban befolyásolják a termelést, mint a természeti tényezők és a termelés ingadozásaiban szerepe van a történelmi multnak és hagyományoknak.

Félévvel ezelőtt érkezett a hír Kabulból a magyar eredetű *Sir Aurel Stein* haláláról. A világhírű utazó tevékenységének jórésze a század elejére esik s eredményeiben talán legfontosabb útját 1913–16 között tette meg; a háború utáni harmincas években Brit-India északnyugati partvidékén, Beludzsisztán, Kirmán és a Perzsa-tenger partvidékén végzett tanulmányokat. Főeredménye, hogy ez a terület a csiszolt kőkorszak óta lakott vidék, legnagyobb népsűrűségét az ókor végén és a középkorban érte el, azóta hanyatlak. A hanyatlás okát részben a *Cholnoky* által is vizsgált öntözőkultúrák pusztulásával, részben a tengeri kereskedelem megszűntével magyarázza.²⁹

Ismeretes, hogy *Nagy Sándor* a *Beas* folyó vonaláról – ez az Indus mellékfolyója – fordult vissza, de előbb 12 emlékművel jelölte meg előnyomulásának pontjait. Stein Aurél ezeknek a helyét is kutatta.³⁰

²³ *Fodor Ferenc*: Módszertani problémák a modern földrajzban. Földrajzi Közlemények, 1937. 151.

²⁴ U. ö.: Tájéletrajzi tanulmányok a Jászságban. Földrajzi Közlemények, 1938. 141.

²⁵ U. ö.: Általános gazdasági földrajz. Bp. 1925.

²⁶ U. ö.: Magyarország gazdasági földrajza. Bp. 1924.

²⁷ U. ö.: A trianoni szerződés földrajzi megvilágításban. Bp. 1928.

²⁸ Bp. 1928.

²⁹ *Stein Aurél*: Archaeological Reconnaissances in North-Western India and South-Eastern Iran. London 1937.

³⁰ U. ö.: Alexanders Campaign on the North-West Frontier. The Geographical Journal, 1927.

Ugyancsak a harmincas évekre esik *Almássy László Ede* két afrikai útja, 1933-ban és 34-ben, a másodikon *Kádár László* is résztvett. Az utazók a *Gilf-Kebir* plató feltárása közben többezeréves sziklafestményekre bukkantak az olasz Cirenaika határvidékén.

Prinz és Cholnoky után a földalaktan terén a legszebb eredményeket *Bulla Béla*, a budapesti egyetemen a fizikai földrajz tanára és *Kéz Andor* műegyetemi tanár érték el. *Bulla* lösz-kutatásokkal kezdte, de ezeket ki kellett később egészítenie éghajlati és terraszvizsgálatokkal. Tapasztalata az, hogy löszeink származásanyagát a magyar medence nagy ingadozású, alsószakasz-jellegű steppe-folyóinak ártéri üledékeiben és a medence homokos-agyagos töltelékretegeiben kell keresnünk, egyéb források (belsőázsiai poranyag, déleurópai steppék pora stb.) csak mellékesen jöhetnek számításba. A magyar medence pszeudoperiglaciális, tehát nem igazi, hanem csak távolabbi jégkörnyéki terület lehetett a jégkorszakban.³¹

E negyedkorkutatás nélkül a magyar medence származástani tájrajzát nem lehet elkészíteni. Megindult a terrasz kutatás is. Ezeknek során ugyancsak *Bulla Béla* vizsgálta a *Duna terraszait Budapesttől lefelé egész Mohácsig*, sőt a jégkorszaki kéregmozgások tisztázása szükségessé tette a *Nagyág*, *Talabor* és *Tisza* terraszainak tanulmányozását is,³² Megirta továbbá a keszthelyi hegység földrajzát.³³

Bulla terrasztanulmányaihoz szervesen csatlakoznak *Kéz Andor* tanulmányai. *Kéz* a Duna Győr–pozsonyi szakaszának terraszait írta le s az eddigi felfogással ellentétben három pleisztocén és egy holocén terraszt sikerült igazolnia és ezek alapján a Duna visegrádi áttörésének idejét a *levantei* időkre teszi.³⁴ E tanulmányokat még kiegészítette a *Felső-Tisza* és a *Tarac* terraszainak kutatásával.³⁵

Bulla és *Kéz* együttes eredményei alapján a magyar területen is három jégkorszakkal és két interglaciális idővel kell számolni. A terraszoknak a lössz- és rétegződésekkel való párhuzamosítása még hátra van, ezt a munkát *Bulla Béla* vállalta magára.³⁶

Az utolsó évtizedek legfeltűnőbb geofizikai felfedezései közé tartoznak *Bendeffy-Benda Lászlónak* a magyar medence kéregmozgásaira vonatkozó eredményei.³⁷ *Benda László* a háború utáni és előtti földmérési szintezés eltérő számadatainak magyarázatát keresve, rájön a magyar medence belső, kontinentális mozgásaira és azokat három nagy csoportba osztja: vannak *relative emelkedő rögök* (velencei rög, mecseki rög), *relative emelkedő táblák*, (a győri medence és a Dunántúl az előbbi rögök kivételével) és *relative süllyedő táblák* (mezőföldi, Mátra-Bükk tábla, sár-vízi, várpalotai tábla, Nagy Alföld). A Kárpátok körzetében e mérések szerint a földkéreg emelkedik, míg éppen ezért az Alföld medencéje süllyed. Az emelkedő területen belül vannak egyes fiatalon süllyedt táblák, melyek ugyan szintén emelkednek, de emelkedésük mértéke környezetük mozgási intenzitásának jóval alatta marad. Éppen így van az Alföld testében is egy-két idegen jellegű emelkedő táblarög. Megjegyzendő, hogy maguk a geodéták – akik az adatokat szolgáltatják – a merev, mozdatlan kéreg feltevése mellett törtek lándzsát.

³¹ Der pleistozäne Löss im Karpathenbecken. A Földtani Közlemények különlenyomata, LXVII. és LXVIII. Bp. 1938.

³² Földrajzi Közlemények, 1940. 270.

³³ U. o. 1928. 1–28.

³⁴ U. o. 1934. 175. és 1939. 351.

³⁵ U. o. 1940. 158.

³⁶ *Bulla Béla*: A magyarországi löszök és folyóteraszok problémái. Földrajzi Közlemények, 1934. 136.

³⁷ *Bendeffy-Benda László*: A magyar föld szerkezete. Bp. 1934.

A szegedi egyetemen jelenleg a földrajz tanára *Kogutowicz* Károly. Felfogása a földrajzról a következő: a földrajz feladata nem lehet valamely földfelszíni jelenség vizsgálata; az általános földrajz csak előtanulmány, a magasabbrendű földrajzi munkásság a leíró földrajz. Maga a táj mindig egyediség s ennek tanulmányozása nem lehet pusztán „*alkalom*” az általános földrajz tételeinek igazolására. Földrajz csak egyféle van s ez a *táj* vizsgálata. Mindez a finn Granő *Reine Geographie*-jának szellemi tükörképe,³⁸ gyakorlati megjelenése pedig Kogutowicznak a *Dunántúl és Kisalföld írásban és képen* c.³⁹ nagy munkája, melyben – csakúgy mint Kogutowicz tanítványainál – a településföldrajzon és emberföldrajzon van a hangsúly. Kogutowicz tanári működésének húszadik évében tanítványai emlékkönyv alakjában 29 értekezést adtak ki s ezek közül alig akad, amelyik nem településföldrajzi tárgyú.

A budapesti egyetem emberföldrajzi tanszékét *Mendöl Tibor* foglalta el. *Mendöl* a magyar *városföldrajz* mestere.⁴⁰ Szarvas földrajzáról írt értekezésében⁴¹ az alföldi halmok keletkezésének, a Körös-menti falvak elhelyezkedésének és az alföldi tanyatelepülésnek az okait kutatja.

Mendöl felfogása, hogy a településföldrajzot nemcsak a szó szorosabb értelmében vett természeti tényezők, hanem a tájelemként felfogott telepítés mai állapotának értelmezése céljából minden tényező, tehát a szellemiek vagy kulturálisak is, egyformán érdekli. Ilyen értelemben tehát nem lehet szétválasztani a településföldrajzot a településtörténettől, melynek ez utóbbi tényezők lennének kimondottan a tanulmányi tárgyai. A történeti földrajz feladata viszont az elmúlt korok tájállapotának rekonstruálása. Ám a topográfiai rekonstrukció a történeti földrajznak nem a legmagasabb fokozata. A legmagasabb fokozat a „*miért*” kérdésre is felel, ez a multbeli kulturtájak magyarázó leírása és fejlődésének ábrázolása.⁴²

Meteorológusaink sorában is találkozunk nagy nevekkel. *Réthly Antal* az ország éghajlatát ismerteti;⁴³ feldolgozza az 1901–1930 évek meteorológiai megfigyelési anyagát 180 állomás alapján; rámutat a magyar éghajlat több bizonytalanságtényezőjére és ezeknek gazdasági jelentőségére, eloszlatja azt a tévhitet, hogy az ármentesítés következtében az Alföld éghajlata szárazabbá vált volna. Azt *Róna Zsigmond* is kimutatta 1936-ban, hogy a nedvesebb felszín felett képződött páramennyiség még nem elegendő csapadék keletkezésére, hiszen a Földközi-tenger egyes szigetein rendkívül nagyfokú a nyári szárazság. Róna 1925-ben hasznos meteorológiai kézikönyvet is adott ki,⁴⁴ ő egyike hazánk első klimatológusainak és meteorológusainak; akik közül *Bognár Kálmán* a rendkívüli nagy károkat okozó 1935. évi szárazsággal foglalkozik.⁴⁵ Földrengéstannal nálunk a háború után főleg *Réthly* és *Kövesligethy Radó*⁴⁶

³⁸ *Kogutowicz Károly*: A földrajz. Földrajzi Közlemények, 1939. 375.

³⁹ U. ö.: A Dunántúl és Kisalföld írásban és képen. I–II. köt. Szeged 1936.

⁴⁰ *Mendöl Tibor*: Néhány szó az alföldi város kérdéséhez. Földrajzi Közlemények, 1939. 217.; A helyzeti energiák és egyéb tényezők szerepe városaink valódi nagyságában és jellegében, Földrajzi Közlemények, 1936. 98. Mindkettő alapvető tanulmány. L. továbbá A város problémája a francia és német földrajztudományban. Földrajzi Közlemények, 1935. 101. és Városaink nép-sűrűsége. U. o. 1939, 398.

⁴¹ U. ö.: Szarvas földrajza. Földrajzi Közlemények, 1928. 130.

⁴² U. ö.: Településtörténet, településföldrajz, történeti földrajz. Szentpétery-emlékkönyv. Bp. 1938. 312.

⁴³ *Réthly Antal*: Időjárás, éghajlat és Magyarország éghajlata. Bp. 1938.

⁴⁴ *Róna Zsigmond*: Meteorológiai megfigyelések. • Bp. 1925.

⁴⁵ Földrajzi Közlemények, 1924. VII., X. és 1937. 31.

⁴⁶ Élt 1862–1934 között.

foglalkozott. Utóbbi alapította a Földrengési Számoló Intézetet, a földrengések előrejelzésére; a Föld korának meghatározása pedig egyik legzebb eredménye a magyar kutatásoknak.

A földművelésügyi minisztérium megbízásából Réthly Antal a különböző terméskékelégeknek az éghajlati és talajviszonyokkal való összefüggését vizsgálta. Számos értekezést írt *Száva-Kováts József* is.⁴⁷ *Simor Ferenc Pécs* éghajlatáról szóló könyve a tökéletes éghajlati monográfia mintaképe.⁴⁸

Am a geomorfológiai kutatások sem állnak meg. Mint ismeretes, *Cholnoky* az erdélyi folyókra még *kettős terraszrendszer* állapotot meg, ezt *Kéz Andor* vizsgálatai egészítették ki az említett hármas terraszrendszerrel, sőt még magasabban is talált kavicsnyomokat. A kutatásokat folytató *Láng Sándor* 1935-ben a Vág, Hernád és Sajó völgyében már négy terraszt ismert föl.⁴⁹ Ugyanő a felvidéki mezozoikus mészkőtakaró karsztfelszínével is foglalkozott,⁵⁰ valamint leírta a *rozsnyói medence*⁵¹ előrehaladt állapotban lévő, érett térszínét és rámutatott a jégkorszaki talajfolyás nagy jelentőségére. *Kádár László* is egyike munkás morfológusainknak. Kimutatta, hogy az Alföld folyóhálózatának kialakulásában milyen nagy szerepe volt az Alföld tektonikájának;⁵² futóhomoktanulmányaiban pedig azt bizonyította, hogy dűne nincs és nem is lehet a Duna-Tisza közén, hiszen az itteni formák nem merőlegesek a szél irányára, hanem, ellenkezőleg, párhuzamosak azzal.⁵³

Kerekes József a borsodi Bükkben lévő Tárkányi medence, valamint a budai hegységben a solymári Jegyene patak völgyének morfológiai tanulmányozásával foglalkozik.⁵⁴ *Varga Lajos* kutatásai nyomán kétség-telenül bizonyított, hogy a Radnai havasok keleti része az Ünökő és az Ember-tető között el volt jegesedve.⁵⁵ Az Ünökő és Lála völgyben a jégárak nagyon mélyre, 1350–1400 méterre nyultak le. A jégkorszakban a hóhatár magassága 1500 m. lehetett. (Lóczy és De Martonne szerint a Fogarasi-havasokban 1900 méter volt!) *Strömpl Gábor* a magyar folyók szakaszosságát és a Mecsek karsztjelenségeit tanulmányozta 1929 és 1930-ben. *Peja Győző* a Cserhát geomorfológiáját,^{56a} *Mihalik László* a Tétényi-plató lépcsős térszínét írta le. Mint ismeretes, harmadkorú tengereink partvonalai több helyen jól felismerhető nyomokat hagytak hátra a magyar közephegység szélein. Ezek segítségével *Noszky Jenő*^{56b} a Mátrában a hullámverés ilyen lépcsős térszínnek létrehozásában megnyilvánuló munkájának négy időszakát figyelte meg, *Jaskó Sándor*^{56c} Bakony nyugati peremén figyelte meg hasonló jelenségeket. E tanulmányokhoz csatlakozik még *Korcsmáros Iván* értekezése a Balaton partlépcsős (ú. n. abráziós) pereméről.⁵⁷ *Lóczy* még azt hitte, hogy a Balaton több különálló

⁴⁷ *Száva-Kováts József*: A légnedvesség eloszlása és évi járása Európában. Földrajzi Közlemények, 1938. 159.; Van-e európai monszún? U. o. 1939. 232.; A júniusi hőcsökkenés okai. U. o. 1925. 187.; A levegő nyári nedvessége Európában. U. o. 1935. 408.

⁴⁸ *Simor Ferenc*: Pécs éghajlata. Pécs 1935. I–II. k.

⁴⁹ *Láng Sándor*: Felvidéki folyóterraszkok. Földrajzi Közl., 1936. 153.

⁵⁰ U. ő.: Felvidéki karsztok. U. o. 1937. 146.

⁵¹ U. ő.: A rozsnyói medence. U. o. 1940. 38.

⁵² *Kádár László*: Tektonikus tájelemek az Alföldön. 1939. 342.

⁵³ *Cholnoky* véleménye: Földrajzi Közlemények, 1935. 4.

⁵⁴ U. o. 1939. 118 és 1936. 80.

⁵⁵ U. o. 1927. 83.

^{56a} U. o. 1937. 138.

^{56b} U. o. 1926. 90.

^{56c} U. o. 1935. 20.

⁵⁷ *Korcsmáros Iván*: A keszthelyi halomgerinc balatoni színlóc. U. o.

medencéből keletkezett. Ezt a véleményt azonban bizonyos morfológiai megfontolások ú. m. a medencék szerkezete, alakja, a tihanyi part, a somogyi vízalatti padlanok stb. már megdöntötték; bár tankönyveinkben még mindig a régebbi nézet szerepel. *Miháltz István* Kalotaszeg formáit tette tanulmány tárgyává.

AZ EMBER A FÖLDRAJZI KUTATÁSOK KÖZÉPPONTJÁBAN

AZ EMBERFÖLDRAJZI IRÁNY mindjárt a háború után hatalmas erővel tör előre, ezt az is elősegítette, hogy középiskoláinkban csak helyrajzot, egyetemeken pedig sok helyen a történelemmel kapcsolatosan tanítottak sokszor elavult, enciklopédikus és antropocentrikus irányú földrajzot. Ám a magyar földrajz legkiválóbb képviselői valamennyien a természettudományos irányzat hívei (Prinz, Cholnoky). Mindez nem jelenti azt, hogy az emberföldrajz terén is ne találunk értékes munkákat. A módszertani elveket *Hézszer Aurél*,⁵⁸ *Milléker Rezső* és *Hantos Gyula* fejtegetik; utóbbi Brunhes modern iskolájának szellemében hitvallást tesz a fizikai földrajzi ismeretek nélkülözhetetlensége mellett. *Dékány Istvánt* a gazdasági földrajz kérdései foglalkoztatják, a gazdasági értékekben általában átalakított földrajzi értékeket lát. Szerinte nem területek meghódításáért folynak a szaporodó népek imperialista küzdelmei, hanem az új piacokért, a vevők társadalmáért, a politikai zsákmányért és gazdasági felsőbbiségért.⁵⁹ Dékány mindig hangsúlyozta, hogy a földrajz feladata: életet vinni a tájba, különben a geográfia csak fekvéstanná vagy helyszínrajzzá züllik. Kívülről *Kalmár Gusztáv* és *Haltenberger Mihály* foglalkozott még emberföldrajzi⁶⁰ és politikai földrajzi⁶¹ kérdésekkel. Utóbbi a városföldrajz nagymestere és a *Geographica Hungarica* szerkesztésével szerzett nagy érdemeket. Nagyrühivatott művelője nálunk a később jelentkező politikai földrajznak *Rónai András*, aki a magyar medence életegységéről,⁶² nemzetiségi kérdéseinkről,⁶³ a magyarság szétszóródásáról⁶⁴ és főleg *geopolitikai helyzetünkről* tájékoztat.

Újabbannagy erővel indultak meg a településföldrajzi kutatások. *Győrffy István* (1884–1939), ki a budapesti egyetemen a néprajz tanára volt, földrajzot érdeklő kérdéseket is fejtegetett, hiszen senki sem volt nála hivatottabb az Alföld tanyavilágának és régmúlt pásztoréletének kutatására.⁶⁵ Az Alföld népe nem földművelésből élt régen, hanem állattenyésztésből! Viszont a tanya (régebbi nevén szállás) ősi hagyományként megvolt már a honfoglalás előtt is, mint nomád téli szállás, tehát ősi életforma. Győrffy nyomdokaiba lép *Gunda Béla*, szintén a néprajz művelője, de szerinte is a néprajzi jelenségek éppen úgy odatartoznak a táj jellegéhez, a „kulturttakaróhoz”, mint a földrajzi elemek.⁶⁶ A magyar

⁵⁸ *Hézszer Aurél*: Az emberföldrajz módszere. Földrajzi Közl., 1939. 159.

⁵⁹ *Dékány István*: Az ember és környezete viszonyának új elmélete. Földrajzi Közlemények, 1924. 1–23.; U. ö.: Az imperializmus lényege. Magyar Figyelő, 1917.

⁶⁰ *Kalmár Gusztáv*: Az öntözőkultúra elterjedése Déle Európában. Földrajzi Közlemények, 1928. 139.

⁶¹ U. ö.: A népek és fajok harca a megélhetésért és a hatalomért. Bp. 1936.

⁶² *Rónai András*: Egy harmónikus államterület statisztikai képéről. Földrajzi Közlemények, 1936. 9.

⁶³ Földrajzi Közlemények, 1939. 461.

⁶⁴ U. o. 1938. 83.

⁶⁵ *Győrffy István*: A magyar tanya. Földrajzi Közlemények, 1937. 70.

⁶⁶ *Gunda Béla dr.*: Földrajzi megfigyelések az Ormánságban. Földrajzi Közlemények, 1938. 30.

tanyakérdéssel *Gesztelyi Nagy László* is foglalkozott.⁶⁷ Kiemeli, hogy az éghajlat szélsőségségén csak öntözéssel vagy az ismert „dry farming” rendszerrel lehet segíteni. A legsürgősebb teendők: a vadvizek lecsapolása, a szikések átalakítása, homokos vidékek beültetése, a terméshozam emelése stb. A szikések kérdése azonban nemcsak antropogeográfusoknak, hanem gyakorlati szakembereinknek: a talajkutatóknak is állandó gondja. Ezek között különösen *Treitz Péternek* köszönhetünk sokat. A településföldrajzi kutatások során nem lehet említés nélkül hagyni *Glazer Lajos* nevét sem. „Az Alföld régi vízrajza és a települések” c. tanulmányában⁶⁸ megállapítja, hogy a XVIII. sz. búzakereskedésében meginduló vízlecsapolás és folyószabályozás teljesen a gabonatermeléshez és az istállózó állattenyésztéshez idomítja az Alföld képét. *Elek Péter* a táj formakincséből kiindulva jut el a terület kihasználásának, gazdasági erőforrásainak megajzolásához.⁶⁹ A városföldrajz terén *Pécsi Albert*,⁷⁰ *Hanák Károly*,⁷¹ *Lipták Pál*⁷² és *Hantos Gyula*⁷³ tűnnek ki.

ELJUTVA e házagos és aránytalan felsorolás végére, méltán feltehetjük a kérdést: ha ennyi, európai viszonylatban is kiváló geográfus egyéniséget tudott a magyar tudományosság magából kitermelni, mi az oka hát közönségünk földrajzi tájékozatlanságának, népünk tulságosan maradi, belkontinentális szemléletének, közgazdászaink hiányos földrajzi tudásának és annak, hogy hazánk földjét közönségünk még ma sem ismeri a modern geográfia szellemében, hanem elavult, lekszikszerű helyrajzi szemléletté zsugorodik össze benne a földrajzi kép?

Ennek a diszharmóniának az okát elsősorban a középiskolai földrajzoktatás hiányosságában látjuk. Még a balkáninak nevezett Romániában is a középiskola minden osztályában tanítanak földrajzot, nálunk ellenben negyedikől fölfelé egyedül a hetedik osztályban és heti egy órában „tanítják” az ország földrajzát. Emellett az alsó osztályok földrajztanításának szelleme is tisztán topográfiai, enciklopédikus adathalmaz, gondolkodásra nem készítet, okozati kapcsolatok keresésére alkalmat nem igen ad.

Miért kell ennek így lennie? A neohumanista nevelési szemlélet miatt. A budapesti egyetemen a történelemnek tizenhárom tanszéke van, míg a földrajznak – Mendöl Tibor antropogeográfiai tanszékének felállításától – kettő!⁷⁴ Pedig a történelmet, politikai, gazdasági mozzanatokat csak a földrajzzal lehet értelmesen megmagyarázni!

Emellett nálunk az egyetemen a földrajz professzorának egész sor tudományt kell előadnia (éghajlat, hidrogéográfia, óceánográfia, légkör-tan, morfológia, leíróföldrajz, földszerkezettan, földszármazástan stb.) még abban a jobbik esetben is, ha az emberföldrajzot külön tanár tanítja. Vajjon mit tenne a történelem tanára, ha egyedül kellene előadnia a magyar, az egyetemese, az ókori, stb. történetet? A külföldi egyetemeken a földrajz valamennyi ágának külön előadója van! Ez a történelmi irányzat nálunk régmúlt idők maradványa, a múlt század elején ugyanis az

⁶⁷ *Gesztelyi Nagy László*: A magyar tanyakérdés. Kecskemét 1927.

⁶⁸ Földrajzi Közlemények, 1939. 297.

⁶⁹ *Elek Péter*: A Szentese és Szarvas közötti terület tájrajza. Földrajzi Közlemények, 1937. 133.

⁷⁰ Földrajzi Közlemények, 1937. 191.

⁷¹ *Hanák Károly dr.*: Adatok Kassa földrajzához. Földrajzi Közlemények, 1940. 13.

⁷² *Lipták Pál*: Békéscsaba földrajza. Békéscsaba 1938.

⁷³ *Dr. Hantos Gyula*: Vázlatok Pécs földrajzához. Bp. 1940.

⁷⁴ *Cholnoky Jenő*: Egyetemünk második földrajzi tanszéke. Földrajzi Közlemények, 1940. 77.

iskolákban „ókori földrajz”, „középkori földrajz”, „újkori földrajz” címen tanítottak. A neohumanista elvet rögzítő második Rátio Educationis érvényben maradt iskoláinkban egészen 1848-ig, sőt a tanítás középpontja gimnáziumainkban ma is a latin, a holt nyelv uralma az élön ma is megbénítja a helyes természettudományos szemléletet. Az érettségi vizsgálatokon a földrajz és a honismeret ma is a történelem segéddisziplinája gyanánt, másodlagosan szerepel. Ez visszaesést jelent, hiszen már az 1819-ben megjelent nagyenyedi tanterv, a „Norma Discendi” modern természettudományos felfogást szegezett szembe a humanista irányhoz ragaszkodó hivatalos állásponttal; az Eötvös-féle 1868-as tanterv pedig a felső osztályokba is bevezette a földrajzot!

Világos, hogy sem történelemmel, sem pedig művelődéstörténettel nem foglalkozhat az, aki nincsen tisztában az ember sorsát irányító földrajzi – elsősorban pedig fizikai földrajzi tényezők kihatásaival. Ezt a példák hosszú sorával lehetne bizonyítani.

Annai bizonyos: kitűnő szakembereink vannak s – mint 1918-ban – úgy a jelen háborút követő béketárgyaláson is felkészülten fogják védeni az ország érdekeit és bizonyára részt vesznek majd hasznos útmutatásaikkal a gazdasági újjáépítés munkájában. A magyar tudomány nyugateurópai színvonalának megtartása, a kutatás lehetőségének megadása és a jövő nemzedékek helyes geográfiai nevelésének biztosítása azonban már nem lehet az ő feladatuk.

INCZE ANDOR

A SZÉKELYFÖLDI ÖSZTÖNDÍJAS FESTŐK KIÁLLÍTÁSA

A TÁJ ÉS AZ EMBER egymásba áramló, állandó kölcsönhatása a művészetben is megnyilvánul. Ez az összefonódás azonban csak akkor igazán termékeny, ha a külsőségeken túl élményszerű, mély lelki kapcsolat jön létre. Egy vidék és a benne virágzó élet sokkal összetettebb, szövevényesebb, semhogy a róluk nyert futó benyomások a felület alatt lappangó lényegét elérhetnék. Komoly elmélyülés szükséges ahhoz, hogy egy kívülről jövő az új környezetet teljesen magáévá tegye. A művésznek mindig érzékenyebb, fogékonyabb a lelke, ennek következtében gyorsabban és biztosabban ragadja meg a belső lényegét és annak művészetté átvértékelhető vonásait. Egy festő pl. nemcsak a táj formáit és színeit rögzíti le, hanem azokon túl bele akar hatolni a táj elrejtett, titokzatos valóságába. Ezért a felszínes, esetleges vonások helyett azokat fogja kiemelni, melyeket a maga sajátos szemléletének szűrőjén áttersztve döntően jellemzőnek érez. Sőt még tovább megy. A tájban meglátja az ott élő embert, akinek magatartásából, munkájából és istenkereséséből kielemezi azokat a szét nem téphető szájakat, melyek a természet és lélek sorsszerű egymásrataltságát örök és mégis mindig változó hálózattal szövik egymásba. Éppen ez a finom, szóval alig meghatározható elvonás és újraalkotás különbözteti meg a jó festményt a színes fényképtől, a felületi mivoltában pontosan visszaadott valóságot az élményszerűen átvértékelte műalkotástól.

A táj ihletése nem egyszer elhatározóan befolyásolta az európai művészet fejlődését. E megállapítás elsősorban a XIX. és XX. századra áll. Az igazi tájképfestés akkor kezdődik, midőn Constable felfedezi az angol, a barbizoni iskola pedig a francia vidék festői értékeit. Hasonló, egész festészetünkre irányítóan ható jelenség nálunk a múlt század nyolcvanas

éveiben meginduló és az első világháborúig virágzó nagybányai iskola. Alkotásaiban először érezzük a magyar hegyek, völgyek, erdők, mezők otthoni szavát, a szót, mely művészetünknek meleg hazai csengést adott. Csak helyeselni lehet tehát kultuszminiszterünknek, Szinyei-Merse Jenőnek azt az elgondolását, hogy napjaink festői számára is lehetővé teszi, a magyar táj megismerését és értékeinek művészi kiaknázását. Erdély valóban különösen alkalmas arra, hogy csodálatosan változatos vidékei és a bennük bontakozó ezerarcú élet művészetünk friss és mély kiteljesedésének tovalendítőjévé válják. A Mücsarnok VII. kiállítása a vallás-és közoktatásügyi miniszter székelyföldi ösztöndíjában részesített festők legújabb műveit mutatta be. A tárlat elé nem mindennapi várakozással néztünk. Ezt a fokozott érdeklődést nemcsak a szellemi tartalom eleven erdélyi kapcsolatai indokolták, hanem az a körülmény is, hogy a bemutatásra került festmények a Szépművészeti Múzeumban való szereplésük után kerültek Kolozsvárra.

Sajnos, a várakozás és az eredmény nem volt arányban egymással. Tisztában vagyunk azzal, hogy a kezdeményezés azonnal teljes sikert ritkán hozhat. A fentebb érintett esztétikai és nevelői elvek a legjobbat, a fejlődés végső kiteljesedését körvonalazzák. Kétségtelen túlzás lenne a székelyföldi ösztöndíjasoktól rögtön az induláskor azt a színvonalat megkövetelni, melyre a nagybányaiak évtizedes odaadó munkával emelkedtek. A kiállításról azonban az a benyomásunk, hogy a szereplő művészek túlnyomó része egyáltalán nem tudta sem megérteni, sem átérezni: mit jelent magyar tájaink egyik legjellegzetesebbike a festészet szempontjából. A legtöbben alig jutottak a felületnél mélyebbre. Hegyeket, fákat és mezőket vetettek vászonra vagy papírra, házakat, állatokat és embe-eket zsúfoltak egybe vagy szórtak szét anélkül, hogy a vidék és az ott pergő élet szelleméből valamit is adtak volna. Egy egész sor teljesen konvencionális kép nézett le a falakról. Róluk a régi, enyhén impreszionisztikus naturalizmus rózsás vagy narancsszínbe játszó édeskés köde terjengett szerteszét. E festési modor 1900 körül újdonság lehetett, ma már fejlődésre képtelen, üres ismétlés. Az émylygós zöldekkel, kékekkel, lilákkal tarkálló Békás-szoros vagy Hargita díszletként hat, a formák és színek mögöl hiányzik az elhithető erő. Máshol arcok és alakok tűnnek fel esetleg székely viseletben, de székely lelkiség nélkül. Előfordul az is, hogy a művész sajátos látásmódjából indul ki ugyan, de az előtte dobogó valóság az ő számára pusztá eszköz, vonalait és színfoltok értelmetlen tömege, melyet képpé szerkeszt s nem tudja vagy nem is akarja észrevenni, hogy az, amit csupán nyersanyagként használ, történelmi és szellemi hagyományoktól megszentelt rög és élet. A kiállítás legnagyobb hiánya tehát az, hogy sem a művészet, sem a magyar lelkiség szempontjából nem hozott legalább biztató ígéretet.

A RÉSZLETEKTE TÉRVE hat művészlől kell külön megemlékeznünk. A nem erdélyiek közül egyedül *Muhoray Mihály* az, aki megtalálta az élményszerű kapcsolatot azzal a földdel és néppel, mely kincseit előtte feltárta. Ecsetvonásai alatt megelevendik a csíki hegyek hatalmas, lenyűgöző szerkezete: a tömegeknek és vonalaknak az a bámulatosan fenséges hullámozása, mely rabul ejti a fogékony lelket. A fehér felhők szántotta égbolt kékje alatt felharsan a rét zöldje, de a világító friss színek elhalnak a fenyők fekete árnyékában vagy az alkonyat hűvös, barna fényében. Muhoray nagyszerűen kiaknázta a beszédes részleteket. A havasi legelöl végigkigyózó fehér ösvény, egy-egy szeszélyesen kanyargó faszor vagy mélyen bevágódó patak óriási távlatokat nyit meg előttünk. De a székelység élete is érdekli. Csikmenaság zezugos utcáin keménykötésű emberek

sietnek a munkából hazafelé. Élénk mozgásukat a szürkület puha párája fonja be. Az ismétlődő taglejtések fokozzák ugyan a ritmust, de még nem elég teltek. Ezért kissé unalmasan hatnak épúgy, mint a fűzfák merev levelű lombozata. Ha Muhoray dekoratív érzéke hajlékonyabban, rugalmasabban fog megnyilatkozni, képeinek hatása teljessé válik. Hidegebb, tartózkodóbb színei után még közvetlenebben érezzük *Ferenczy Júlia* csendes parázsló tónusát. „Tolvajos tető” című festménye barnának, zöldnek, kéknek lágy és mégis erőteljes színakkordjában fogant. Meleg, lélekkel teli kép, mely a művész új koloritjáról ad hírt. A „Konfirmáló leány” rendkívül finom formaadásával és kellemes színösszeállításával tűnik ki, de rajta még mindig a pasztellekről jól ismert lila és vörös fanyarabb együttese uralkodik. A „Tolvajos tető” megszabadult ettől s ezért Ferenczy további fejlődését ezen az úton várjuk. Képeinek erdélyi zamatú lírája *Gy. Szabó Béla* műveiben férfias zengéssel csendül meg. Őt kiállított művének hatását a szerencsés elhelyezés csak fokozza. A két szélen egy-egy fametszet foglal helyet (Disznópásztor, Átkelés a Nyáradon). A művész „fehér” korszakának e kiemelkedő termékei a víz állhatatlan mozgását kényszerítik a fametszet szigorú keretei közé. A fekete alapot a rohanó patak sűrűn felvillanó vízszintesei szántják fel. Ezeket szeli át a keményen kopogó zápor ferdén csapódó függőnye. A merev vonalak e könyörtelen összeütközésében tör magának utat a konda és a pásztor. A fehér és fekete egyenlő erejű viaskodása jellemzi a másik fametszetet is. Szabó eleinte alig használta a fehéret és e szín szerepét a legkisebbre szorította. Mostani metszetei a világosság felé haladnak, de mennél inkább megközelítik, annál hevesebb küzdelmet vívnak a sötéttel. A fametszetek hatalmas drámája költői szépséggé és egészséges humorrá csendesül az általuk közrefogott két szénrajzban. Az egyik egy bájos székely leányt ábrázol (Juliska). Puha, álmatag arca sima tükrén szigetként emelkednek ki a száj, az orr és a melegfényű szemek. A másikon egy kis kondásgyerek jelenik meg. Összehúzott szemei mögül gyanakvás és egészséges csintalanság lobog felénk, E rajz egyike a legpom-pásabban sikerült jellemképeknek, melyet a művész talaha papírra vetett. A két üde szénvázlat között izzik fel a „Szilvaifőzés” meleg vörös tónusai. A friss pasztellszínek életerőtől duzzadnak, hatásuk a fehér-fekete metszetek és rajzok közepette megkettőződik. A székely táj és ember komoly alaphangulata ragadja meg *Duray Tibor* képzeletét. Az erdőben járó favágók mintha külső és belső mivoltukban maguk is hozzátartoznának a vadonhoz. Figyelemre méltók női tanulmányai is (Fonóasszony, Öreg asszony). Szép és könnyed *Eless István* három kis vízfestménye. Az „Eső után” című a francia impresszionistákat juttatja eszünkbe, de csak technikájával, a formák és színek hangulata a Székelyföldet idézi. Határozottan érdekesek *Kun István* tájképei, noha mi sem árulja el rajtuk székely vagy akár erdélyi eredetüket. Színbeli szerkezetük a barna és a kék ellentétének végletes kihangsúlyozásában rejlik. A sötét dombok és szántóföldek fölé világos, de mégis nehéz, sűrűkék égbolt borul. A két tónus éles összeütközését olykor kopasz fák nyújtózkodó ágai enyhítik. Lenn egy-egy ház, fenn egy-egy felhő fehér foltja villan meg. Nagyon jó lenne, ha a művész a fojtó komor tónust úgy, mint a bemutatott képek egyikén meg is tette, néhány élénk színnel feloldaná.

Sajnos, a többi huszonkét festő sem általános művészi, sem sajátos erdélyi szémszögből nem tud kielégíteni. Pedig vannak közöttük nem mindennapi tehetségek. *András Lászlótól* és *Csebi Pogány Istvántól* sokkal többet vártunk, mint amennyit adtak. *Hintz Gyula* és *Klie Zoltán* saját modorosságukba fulladtak. Képeik szín- és formatobzódásában elvész a komoly valóság és kialszik a lélek melege. *Mágori Vargha Béla* festmé-

nyeiben hiába keressük a székelység acélos szellemét. Mondanivalója a színek tarkasága ellenére is fáradt és erőtlen. *Dudás Jenő* nagy technikai tudása elismerésre méltó ugyan, ezen túl azonban semmit nem kapunk tőle. A felsorolást tovább nem folytatom. Az érdektelen és nem egyszer bosszantóan gyenge képek között a felsoroltakon kívül még *Ráfael Viktor* „Bivalyok” című pasztelleje jelent megkönnyebbítő felüdülést.

ÖSSZEGEZVE a mondottakat, megállapítható, hogy az a helyes kezdeményezés, mely újra erőteljesebben irányítja művészeink figyelmét a hazai táj és élet felé, egyelőre éppen a művészek részéről kevés megértésre talált. A többség, úgy látszik, a feladat jelentőségét nem tudta felfogni és megelégedett felszínes kísérletekkel. Ez a tény is arra int, hogy *a jövőben szigorúbban kell megrostálni azokat, akiket ilyen ösztöndíjban részesíteni óhajtanak.* A kiállítás tanulságai, eredményei és sikertelenségei egyaránt bizonyítják, hogy csakis egy válogatott művészegyüttes képes kitartó és odaadó munkával elérni a kitűzött célt: művészetünknek a hazai táj és ember belső élményévé érlelése által magyarrabb és emberebb elmélyítését.

ENTZ GÉZA

MAGYAR FIGYELŐ

KOSSUTH LAJOS IRATAIBÓL*

Austria nem nemzet, csak uralkodás. Amely nemzetre Austria a kezét ráteszi, az öncél lenni ipso facto megszűnik. Rabjává lesz oly érdekeknek, melyek nem az ő érdekei. Építési anyag egy uralkodó-hatalom épületéhez de maga nem épület, nem nemzet.

Mi egészen más kilátást nyit a keleti kérdés megoldásánál a politikai számtan, ha Magyarország független! Magyarország nemzet, nem uralkodás. Magyarország nem gondolhat arra, hogy foglaljon, hogy terjeszkedjék. Ezt ethnográfiai viszonyai nem engedik. Örültség volna, ha reagálna. Öngyilkosság. Ez adja meg a kulcsot ahhoz, hogy a magyar nemzet így szólhat szomszédjaihoz: „Nagyhatalmak vannak közelünkben. Szövetkezzünk, hogy egymást támogatva, mindannyian megóvhassuk függetlenségünket.” Tekintsenek önök a földabroszra s meg fognak győződni, hogy ez a combinatio csak egy független Magyarországgal lehetséges. E nélkül lehetetlen. Pedig ez a combinatio áll Európa érdekében. Ez Európa jövődő szabadságának, függetlenségének szüksége, sőt „imperatív postulatuma”, mert csak így lehet a keleti kérdés a népek függetlenségének érdekében megoldva, másképen a hatalmi versengés boszorkányüstje marad, melyben az „urhatnáság” gonosz szelleme Európára veszélyt főz.

Nem kevésbé szükséges Magyarország függetlensége a panslavismus veszélyeinek elhárítása szempontjából.

A panslavismus ellenszerét a különféle szláv nemzeti egyéniségeknek állami érvényre-juttatásában, azaz minden egyes „nemzet” függetlenítésében kell keresni. Azoknál, akik csak nemzetiségek, mindik akadnak egyes rajongók, de szláv nemzet, mely történelmileg kifejlett egyéniséggel bír, nem lesz panszlávva, ha szabad, független nemzet lehet. Maga a panslavismus eszméje is a független nemzeti egyéniség eltiprásának kínos érzetéből szülemlett. A panszláv mozgalom azért hódított annyi tért Csehországban, mert Austria (Nabukodnozor álmképének ama paródiája) az oly szép multtal bíró cseh nemzetet történelmi egyéniségéből kivetkőztette. Nem fejtegetem e thémát tovább; csak arra utalok, hogy az egyes sláv nemzetek függetlensége csak szabad és független nemzetek szövetkezése által biztosítható, e nélkül, ha mostani függésökből felszabadulnak is, függetlenségüket egyik vagy másik nagy hatalom nyomása ellenében egyenként meg nem védhetnék. Ha a kisebb nemzetek a nagy hatalmak általi elnyeléstől meg nem óvatnak, Európába nem lesz szabadság, nem lesz nyugalom, csak nagyravágyási, túlsúlyratörekvési vetélkedések lesznek egyfelől, másfelől örökös conspiratiók. Én erősen meg vagyok győződve, hogy a dunavölgyi kisebb nemzetek confoederatiója a történelem logicájának parancsoló követelménye. Ez azonban egy független Magyarországot feltételez. E nélkül lehetetlen.

*

Mindenekelőtt az emberiség veleszületett örökös jogának, a népszabadságnak nevében tiltakoznom kell azon káromlás ellen, hogy csak az úgynevezett nagy hatalmaknak van létjoga ebben a tizenkilencedik szá-

* *Kossuth Lajos*: Irataim az emigrációból. Bp. 1881.

zadban. Nagyot kellett hanyatlani utóbbi időkben a politikai erkölcsiségnek ebben az Angliában, hogy már itt is akadnak, akik megtagadják a Canning idejében fennen hirdetett ama maximát, hogy a nemzetjogot a gyengénél úgy, mint az erősnél egyaránt tisztelni kell. E maxima akkoron az angol politika vezérdogmájául azon Portugália alkalmából lett felállítva, mely úgy területi, mint népességi tekintetben csak kevésbé több, mint a magyar korona államtestének egy negyedrésze.

Az a rettenetes tan, hogy csak nagyhatalmak bírnak létokkal – az ököljog tana, melyen már mégis csak túl kellene lenni az emberiségnek a tizenkilencedik században. Irtózatos tan; ellenkezik az erkölcsi világrend törvényeivel. (II. köt. 235–238. l.)

*

A külvilágnak a magyar történelemben járatlanságára spekulálva, azon rágalmat terjesztik felőlünk, hogy mi magyarok egy kizárólagos indulatu uralgó faj vagyunk, mely a többi fajok elnyomására törekszik.

Azonban a felhozott tényekre azt mondhatná valaki, hogy azok megcáfolják ugyan e gyanúsítást az 1848-ki évet megelőzőtt időkre nézve, de a kérdés az: nem volt-e a 48–49-iki eseményeknek oly jellege, mely némileg indokolhatná a vádat, mellyel ellenségeink bérencei a világ rokonszenvét tőlünk elfordítani törekeshetnek?

Nemcsak nem volt, de sőt éppen az 1848–1849-iki küzdelmeink szolgáltatják a legfényesebb, a legdöntőbb bizonyosságot az ellenünk emelt rágalom ellenében. Mert hát mi történt 1848-ban? Mondotam, hogy 1848-ig Magyarország alkotmánya aristokratikus jellegű volt. Alkotmányos jogokkal csak a kiváltságos osztályok bírtak; a nép milliói ki voltak zárva az alkotmányosság jóvoltaiból, nem bírtak polgári jogokkal, szolga-nép voltak. Igen, de nemcsak a nem magyar fajú nép volt szolga, a magyar is az volt, mindamellet is az volt, hogy a magyar faj Magyarországon maga egyedül jóformán többre, mindenestre közel annyira megyen, mint a többi külön fajok együttesen. Mégis szolga volt! A magyar történelemnek minden időközön keresztül állandó vonása maradt, hogy valamint a szabadság, úgy a szolgaság sem volt soha fajhoz kötve. Volt osztály-uralom, de nem volt faj-uralom; volt nép-szolgaság, de nem volt faj-szolgaság. A magyar fajú nép sorsa egy hajszálnyal sem volt enyhébb a többi fajú nép sorsánál; a nem magyar fajú nép sorsa egy hajszálnyal sem volt terhesebb a magyarénál. Egyenlően osztotta a törvény a jogokat a kiváltságos osztályoknak faj-különbség nélkül; egyenlően terhelte a népet kötelességekkel szintűgy fajkülönbség nélkül.

Ilyen állapotban találta az országot az 1847–48-iki országgyűlés. No már, ha mi akkoron csak a magyarfajú népet szabadítottuk volna fel, a nem magyar fajú népet pedig nem; ha csak a magyart vettük volna be az alkotmány sáncaiba, a többit pedig kívül hagytuk volna, vagy legalább saját fajunk előnyére a jogokban különbséget tettünk volna: akkor igenis szemünkre lehetne vetni, hogy faj-uralomra vágytunk, hogy a nem magyar fajokat elnyomni akartuk. S ha ezek azért fogtak volna fegyvert ellenünk, hogy jogegyenlőséget vívjanak ki maguk számára, mi pedig azért harcoltunk volna, hogy a jogokat saját fajunk számára tartsuk fenn, őket pedig azokból kizárjuk: oh, akkor igenis el lehetne rólunk mondani, hogy faj-harcot vívtunk, nem szabadságért harcoltunk, hanem uralomért. Hanem mind ennek ép ellenkezője történt. Épen az képezi az 1848-iki korszak örök dicsőségét, hogy a nemesség önként, letéve a közös haza oltárára minden kiváltságait, jogait és mentességeit, a fajkülönbség nélkül jobbágy népet fajkülönbség nélkül szabad földbirtokossá, szabad polgárokká tette, s önként szabad akaratból proklamálta s gya-

korlatilag megvalósította az „*egyenlő szabadság, egyenlő jog, egyenlő kötelesség*” nagy elvét a magyar korona területének összes keresztény lakossága számára faj-, nyelv-, vallás-külömbégre való tekintet nélkül. (H. köt. 141—143. l.)

*

A hazáért meghalni nem nehéz, mert hiszen meghalni úgyis kell, de a haza, javáért felelősnek lenni, ez az ami nehezebb mindennél. (I. köt. 189. l.)

*

Az erő a népeknél van; hadseregeknél csak akkor, ha a népnek, melyből származnak, eszméit s érzelmeit képviselvén, lelkesedve vannak az ügyért, melyért küzdenek. (VIII. köt. 207. l.)

A SZTALINI KÜLPOLITIKA

Mint mindennek, a politikai történéseknek is van alakulásukat meghatározó előéletük. Ezért téves az eseményeket csupán megvalósulásuktól számba venni, hiszen igazában többnyire nem csak akkor kezdődtek, hanem előbb, eszmei megfogalmazásuk és megérlelődésük időpontjában. Minden jelentősebb politikai folyamat tulajdonképpen három fázison megy át: az eszmei, szellemi előkészítés, a gyakorlati kivitelezés, valóráváltás s végül a beválás vagy be nem válás szakaszán. A nagyobb politikai fordulatok véghezvitelét minden esetben hosszabb szellemi vajudás, forrongás és vita előzte meg, mely az illető politikai történések rendszerint nem csupán elvi tartalmát adta meg, hanem sokszor még lényeges megvalósítási módzatait is tisztázta. Gyakorta persze már ez az eszmei előkészítés sem megy simán, aszerint, hogy a társadalmi fejlődés mennyire kedvez neki, vagy mennyire gátolja. Előfordul, hogy az illető politikai fordulat szükségességének a felismerése felbukkan s alapjában véve és a fejlődés nagy, de nem mindenki számára látható vonalát tekintve helyénvaló is, de mert túl vakmerően vág a fejlődés élébe, az adott pillanatban még képtelennek, sőt nevetségesnek hat, hogy aztán csak valamivel később szinte természetesnek, magától értetődőnek tűnjék és úgy érvényesüljön, mint ami „már amugyis benne volt a levegőben”.

Ilyen viszontagságos az előlete, eszmei kiforrása annak a valóságnak is, melyet ma sztálini külpolitikának, vagy szovjetimperializmusnak nevezünk.

*

A Komintern 1923 nyarán lezajlott IV. kongresszusának a megnyitásakor történt a moszkvai Kremlben: az egykori trónterem már zsúfolásig megtelt a világ minden részéből érkezett kiküldöttekkel és az újdonsült szovjetarisztokrácia képviselőivel, a pompásan feldíszített elnökségi emelvény azonban még üres volt, holott a világforradalmi vezérkar nagyjai is megjelentek egy mellékajtón, köztük a súlyos betegségéből látszólag – de amint nemskóra kiderült, csak rövid időre – felépült s éppen ezért a szokásosnál is viharosabb ujjongással fogadott Leninnel. Megálltak az emelvény mellett s a rendezők jelzésére várva, szemmeláthatólag vidám, fesztelen beszélgetésbe kezdtek, akárcsak színészek egy könnyű, de annál biztosabb sikert ígérő fellépés előtt. Ott volt persze a Lenint körülvevő csoportban a bolsevista forradalom majdnem valamennyi alvezére, Trockij, Bucharin, Zinovjev és a többiek, köztük – bár inkább a háttérbe szorulva – természetesen Sztálin, a szovjet orosz kommunista párt egyik akkori főtitkára és a szovjetkormány nemzetiségi népbiztosa

is. Amint így sütkéreztek az ünnepies hangulat izzó sugaraiban, egyszerűen csak felbukkant köztük Radek Károlynak, a Kreml akkoriban legkedveltebb újságírójának komikus alakja s miután meghitt bizalmassággal futólag üdvözölte a szűk kör főszemélyeit, körülnézett a díszteremben. Tekintete hamarosan megakadt az emelvény fölött elhelyezett és virágokkal övezett óriási hármasképen, amely Marxot, Lenint és Engelst ábrázolta.

– Nagyszerű! – kiáltott fel a kommunista „szentháromságnak” az egész hatalmas helyiségen eluralkodó képére mutatva. Jobbra Marx Károly, a világproletáriátus nagy tanítómestere és a világforradalom eszmei úttörője... kitűnő, ... a középen Lenin, a nagy megvalósító... ez még kitűnőbb, ... balra, ... hát nem, ez már nincs egészen rendben, ... az a német nem igen talál oda... Mert végtére is ugyan mit képvisel, amit már Marx ne képviselne, akinek engedelemmel szólva csak tanítványa, titkára, no meg mecénása volt. Igazán, a jó öreg Engels meglehetősen semmitmondó, fölösleges itt, ... valaki más kellene a helyébe, egy jelentékenyebb, eredetibb, ... talán egy nagy szláv, vagy méginkább orosz, mondjuk, Nagy Péter, nemde, Lenin elvtárs?... Mert egy asszonyt, mint Nagy Katalin, mégse festethetünk oda, meg aztán ő is német származású volt... De miért ne Pjotr Velikijt, a nagy reformátort és országépítőt, az első hatalmas szlávot... Igen, igen, jobbra legyen Marx, a nemzetközi proletáriátus eszmei forradalmasítója, balra Nagy Péter, a modern Oroszországnak, a világ legnagyobb parasztállamának és a szláv messzianizmusnak előharcosa, a középen pedig továbbra is Lenin, mindkettőjük világmegváltó eszméinek végrehajtója, gyakorlati szintetizálója...

Radek abban az időben nemcsak a szovjeturalom legkiválóbb közírójának, hanem egyben örök politikai tréfacsinálójának is számított, mégis eleinte megrökönyödés fogadta ezt a kommunista szentháromságot” gyakorolt merész, eretnkségszámba menő bírálatát; a megütöközést azonban hamarosan derűltség s végül harsogó kacagás váltotta fel. Mint gyakori szellemeskedéseit, ezt is tréfának fogták fel s kedélyesen napirendre tértek fölötte. A fültnak közül egyedül Sztalin nem nevette ki ezt az akkor igazán bolondnak és képtelenségnek hangzó ötletet, – legalábbis így állítja Trockij, aki ezt az anekdotát jóval később, már a korlátlan hatalomra jutott Sztálin által történt száműzetése után számtalan írásai egyikében elmesélte, azzal vádolva fölülkerekedett vetélytársát, hogy „korlátoltságában” Radek „rossz viccét” a Kreml valóságos programjává tette meg...

*

Több, mint húsz esztendő¹ múlt el immár ennek a Trockij szerint hiteles s ennél fogva történelmileg érdekes esetnek a lejátszódása óta, anélkül, hogy tisztázódott volna, vajjon Radek ötlete valóban csak tréfa volt-e, avagy előre jól megfontolt politikai elgondolás, amelyet csupán a könnyebbség kedvéért vetett fel élc formájában, mint szokásához híven számos valójában komoly javaslatát. Mindenesetre ma már kétségtelen tény, hogy Sztálin az ellenfelei szerint „bolond és képtelen” ötletet megvalósította. A „semmitmondó” német Engels valóban régóta nem szerepel többé a bolsevista „szentháromságban”, kiküszöbölték, „likvidálták” őt is. Igaz, helyébe mégsem Nagy Péter került közvetlenül; de ez csak amiatt történt, mert a hármasképet most már Sztálint kellett beállítani, mégpedig a középre, Marx és Lenin közé. A Kremlnek ebben a módosított „szentháromságában” azonban a „nagy Sztálin” már nemcsak a marxizmus és leninizmus élő szintéziseként szerepel, hanem egyben megtestesítőjeként mindannak is, ami az orosz történelemben nagy és felemelő, együttes megszemélyesítőjeként az elmúlt évszázadok mind-

azon kimagasló alakjainak, akik az elsősorban Nyugateurópa felé irányuló romanovi birodalmi, imperialista "értelmében „Ruszej anyó” számára jelentékeny területgyarapodásokat és az újkori nagyhatalmak koncertjében más számottevő sikereket vívtak ki. Már csaknem a személytelenségig kollektívvé stilizált képe valóságos új bolsevista ikon, amely Nagy Péter, Nagy Katalin és I. Sándor, valamint legdicsebb hadvezérek és államférfiaik legelőnyösebb vonásait és erőnyeit magában foglalja. A szovjetország belső propaganda ugyanis Sztálint idestova egy jó évtizede már nem csupán „napjaink Leninjé”-nek, hanem mindazon hagyományok napjainkbeli kifejezőjének és érvényesítőjének tünteti fel, amelyek a legnagyobb Romanovok uralkodása idejéből – persze orosz-imperialista szempontból nézve – nagyszerűeknek és rendkívülieknek számítanak.

Egy tiszta világforradalmi kormányprogramnak részben nemzeti alapra való ilyen átállítása, a Kreml politikájában a nemzetköziszocialista és nemzeti-imperialista törekvéseknek ez az összegegyeztetése persze jó ideig nem csupán tudatosan, a felismerés következetes keresztülviteleképpen ment végbe. A vezetők gondolkozásától független geopolitikai erők is döntően közreműködtek benne. Azoknak a forradalmaknak a története ugyanis, amelyek megállták a sarat, azt tanítja, hogy az új rendszer bekövetkezett megszilárdulása minden esetben mintegy törvényszerűen ismét előtérbe állítja az illető ország külpolitikájának úgynevezett „állandó meghatározóit”, változhatatlan hajtóerőit, mégha az új kormányforma nem azonosítja is magát velük. Az eredetileg nemzetközi beállítottságú bolsevisták abban a feltevésben züllesztették szét a Romanov-birodalmat és engedték kiszakadni belőle az önálló életre elég erős nemzeteket, hogy a szociális forradalom segítségével új, szovjet-alapon úgys rövidesen ismét összefogják őket, mégpedig egy még nagyobb, legalábbis európai, ha ugyan nem éppen több kontinenst magába foglaló keretben. Abban a mértékben azonban, amint egy ilyen terjedelmesebb forradalom kilátásai folyton csökkentek s az orosz szovjetállam magára maradt, de előbb a NEP (új gazdasági politika), majd a meggazdasági kollektíválás és az ötéves terv révén mindinkább megrősödött, a politikai és gazdasági stabilizálódás fokozódásával újból előálltak ugyanazok a problémák, szükségességek és érdekek, amelyek a modern Oroszország legtehetségesebb uralkodót, Nagy Pétert, II. Katalint, I. Sándort, I. Miklóst és II. Sándort a korukbeli belső zavarok leküzdése után arra indították, hogy az orosz föld fölös termékeinek minél szabadabb és előnyösebb értékesítése végett kijáratokat szerezzenek a jégmentes tengerekhez s evégből elhatározó befolyásuk alá vonják a Balti- és Fekete-tenger, mi több, lehetőleg az Atlanti-óceán és a Földközi-tenger tekintetbe jövő partvidékeit. Így a Szovjetunió képében megújult orosz államalakulat állandó és geopolitikailag változatlanul fennmaradt igényei a külpolitikai téren elháríthatatlanul újra felidéztek a régi nemzeti eszményeket és törekvéseket. A magára maradt Szovjetországnak vezetőinek akarva-akaratlanul is figyelembe kellett venniök a cárok külpolitikájából mindazt, ami független a Kremlben uralmon levő rendszertől, vagyis állandónak bizonyult geopolitikai adottság és szükségszerűség: a terjeszkedés a meleg tengerek és előnyös viláfgforgalmi utak irányába.

*

Nyilvánvaló ennél fogva, hogy ennek a belső és külső fejlődéstől egyaránt megszabott folyamatnak a kényszerűsége az 1923-beli szellemes Radek-ötlet nélkül is tudatossá válhatott Sztálinékban, nevezetesen akkor, amikor a 30-as évek elején a más országokban „csinálendő” forradalmakra vonatkozó tervezetések véglegesen füstbe mentek, főképpen

annak következtében, hogy az egyoldalú marxista világforradalmárok-nak, mint Trockij, Bucharin és társai voltak, az a végső reménye sem vált be, hogy a Németországban uralomra került nemzeti szocializmust hamarosan a bolsevizmus váltja le. A Szovjetunióknak ilyen körülmények közt nem maradt más választása, mint vagy továbbra is megmaradni politikailag és gazdaságilag mind elviselhetetlenebb elszigeteltségében, vagy – legalább is átmenetileg – együttműködni a kapitalista államokkal, ami viszont csak a nagyhatalmak hagyományos erőjében való cselekvő részvételével lehetséges. Sztálin és munkatársai ez utóbbi lehetőség mellett döntöttek s miután elhallgattatták, sőt eltették láb alól orthodox- és doktriner-marxista ellenzéküket, szépen előszedték a Kreml könyvtárából a cári Oroszország polgári szellemében írt történelemkönyveit és diplomáciai iratait, hogy most már azokból vegyenek példákat és útmutatásokat „neonacionalista” külpolitikájuk intézéséhez. Annak jellemzésére, mennyire tudatos volt már ez a pálfordulásuk, elegendő megemlíteni, hogy abban az időben egyszerre kivonták a forgalomból azokat a történelemkönyveket, melyeket Pakrovszkij Michail egyetemi tanár még Lenin utasítására marxista-materialista felfogásban a szovjet-tanintézetek számára írt s melyek a cári imperializmus célkitűzéseit alapjukban véve értelmetleneknek és átkosoknak tüntették fel. Helyettük olyan új történelemkönyveket írtak, melyek magasztalólag népszerűsítették az orosz nemzeti történelemnek mindazokat az alakjait, akik a birodalom nagyobbításához és dicsőségéhez kiemelkedően hozzájárultak, persze azzal a végső következtetéssel, hogy műüket most Sztálin vezetése fogja betetőzni.

*

Kiváltképpen az utóbbi időben mutatkozik meg, milyen alaposággal tanulmányozzák a szovjetorosz külpolitika irányítói hazájuknak a legnagyobb Romanovok, leginkább Nagy Péter, Nagy Katalin és I. Sándor korabeli történelmét. A finn, balti, lengyel, ukrán, besszarábiai és a balkáni kérdésben tanúsított magatartásuk olyannyira azonos amazokéval, hogy általában egyszerű másolásról lehet beszélni, annyival is inkább, mert a Szovjetunió nyugati terjeszkedésének a problémái nagyjában megegyeznek azokkal, melyek az említett három uralkodót elsősorban foglalkoztatták. A Finnországgal szemben most támasztott követelések hasonlóan szerepeltek Nagy Péternek a svédekkel, Suomi akkori uraival folytatott „északi háborúja”-ban, aminthogy Sztálin lengyel ellenkormányára, élén a kommunista Wanda Wasilewskával, elháríthatatlanul emlékeztet II. Katalin huszonegy szeretőjének egyikére, a lengyel Pomatowski Stanislaus August hercegre, akit a cárnő a moszkvai birodalommal örökké vetélkedő Lengyelország báb-királyává tett meg, hogy általa, de ezenkívül a vezetőréteg egy részének megvesztegetése révén, valamint a „disszidensek”, vagyis az ország pravoszláv hiten maradt lakói pártfogásának címén folytonosan beavatkozhatósá a lengyel belügyekbe mindaddig, amíg az országot – legalábbis nagyrészt – teljesen befolyása alá nem kerítette. Amit Nagy Katalin annakidején Lengyelországban az alkotmányreform kérdésével kapcsolatosan művelt, ugyanazt folytatja most Sztálin az ország „demokratizálásának” a követelésével, ugyancsak azzal az érveléssel, hogy nem tűrhet meg szomszédságában ellenséges érzelmű lengyel kormányzatot. A való ok pedig változatlanul az, hogy egy nagy Lengyelország veszedelmes vetélytársa Oroszországnak a nemzetközi gabona- és nyersanyagpiacon, útjában van és keresztezi kijutását a nyugatbaltikumi jégmentes kikötőkhöz (erős télen még a rigai kikötő is befagy) s mindezek fölött a történelem tanúsága szerint politikailag is nyugtalanítja Moszkvát mindig, amikor hatalmas. (Moszkvában is vol-

tak már lengyel csapatok, sőt lengyel cár is!) Ezért az orosz politika immár három évszázada – ha egyáltalában – csakis olyan Lengyelországot szível, amely az ő fűttye szerint táncol. S Sztalinék is dícsfényvel övezik az orosz történelemnek minden olyan alakját, aki Lengyelországot gyengítette, vagy pláne leverte. (A többi között legmagasabb katonai érdemrendjüket azért létesítették Szuvarovnak, a neves hadvezérnek az emlékezetére, mert 1794–95-ben megverte a lengyeleket, később pedig, 1799-ben, a forradalmi Franciaország elleni orosz-osztrák-angol háborúban hadseregével lenyomult egészen Olaszországba, majd átkelve az Alpokon, Svájcra át vezette vissza csapatait.) A vörös Kreml most már minden gátlás nélkül felhasználja hatalmi törekvéseiben a régi cári külpolitika egész fegyvertárát.

*

De mindebből, a nagyorosz hazafiasság, a cári hagyományok, a pravoszláv egyházi szervezet és a pánszláv mozgalom felélesztéséből, továbbá a Komintern központjának a feloszlátásából és az Internacionale nemzetközi forradalmi indulónak, mint a Szovjetunió államhymuszának a kiküszöböléséből téves volna azt a következtetést levonni, hogy Sztalin most már végleg elejtette a marxizmust és leninizmust, vagyis a kommunista világforradalom eszméjét és céljait, s politikáját kizárólag Oroszország nemzeti történelmi célkitűzéseire állította át. Ilyesmiről nem lehet beszélni, hiszen a szovjetrendszernek lényegileg ma is változatlanul szocialista a belső tartalma, csupán megnyilatkozási formái öltöttek többekévesbbé nemzeti jelleget. A Kreml külpolitikájának az orosz történelmi törekvésekre való korlátozása kétségtelenül csak ideiglenes és ugyanakkor taktikailag előnyös, annyival is inkább, mert az adott nemzetközi konstellációban más nem is lehetséges. A világforradalmi célok hangoztatása ma időszerűtlen, hiszen éppen a bolsevista felfogás szerint csak a háború végén, ha a polgári országok államszervezetét a kimerítő háborús erőfeszítések alapjukban rendítenek meg, várhatók szociális forradalmak. A világforradalmi jelszavak a jelenlegi légkörben nem találhatnak megfelelő visszhangra, minek tehát velük a kedélyeket haszontalanul izgatni, kivált amikor ez a szövetséges kapitalista államokban csak a bizalmatlanságot fokozná. Ehelyett inkább megfelel a Kreml szándékainak és törekvéseinek, ha a Szovjetunió általában úgy viselkedik, mint elődje, a Romanovok nagyhatalma, amelynek imperialista igényeit a jelenlegiekkel azonos nagy szövetségesek titkos szerződéseiben annak idején elismerték, úgyhogy voltaképpen csak azokra kell hivatkozni.

Azt lehet mondani, hogy a moszkvai kormány jelenlegi külpolitikája nem egyéb, mint kényszerű minimális programja, míg világforradalmi maximális programját csak annyiban igyekszik most érvényesíteni, amennyiben erre különösebb nehézségek nélkül módja nyílik. A szovjet-imperializmus forgó-színpadán most a hagyományos orosz nemzeti törekvések és módszerek vannak az előtérben, de a lehetőség szerint kombinálva a maximális programnak azokkal a céljaival, amelyek már ma is megközelíthetők különféle módokon. Ebben a tekintetben figyelemre méltó, hogy a moszkvai kormány az elfoglalt idegen területeken a demokratizálás ürügyével állhatatosan követeli a kommunista párt törvényes elismerését és a kormányban való képviselést (pl. Olaszországban), s így is biztosítani igyekszik befolyását. Ha aztán a dolgok a bolsevista elképzelés szerint fejlődnek, a Kreml minden bizonnyal aligha fog habozni visszatérni eredeti céljaihoz, megfelelően fordítva forgó-színpadán, amelyen a minél nagyobb területek bolsevizálásának törekvése most a háttérben húzódik meg. Sztálin jelenleg Leninnek azt a már többször al-

kalmazott taktikai tanácsát követi, amely szerint néha ajánlatos egy lépést hátra tenni avégből, hogy két lépés következhesse előre.

Igy a radeki „tréfa” gyakorlati megvalósítása végeredményben csak növelte a moszkvai politika manőverezési képességét s dúsabbá, változatosabbá tette taktikai eszköz- és módszerkészletét. Ennek következtében a Kreml politikai arzenálja felöleli mindazokat a fegyvereket, amelyeket a marxista szocializmus, a szovjetföderalizmus és a nagyszláv színezetű orosz imperializmus együttesen” nyújt; olyan választék ez minden elképzelhető helyzetre, aminővel eddig egyetlen állam vezetői sem rendelkeztek. Ennélfogva a sztálini külpolitika folyton újabb és meglepőbb dialektikus változataira számíthatunk.

SZÁZÉVES AZ ERDÉLYI MAGYAR GAZDASÁGI EGYESÜLET

F. hó 4-én az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület igazgatóválasztmányi díszülés keretében ünnepelte meg alapításának századik évfordulóját. Gróf Teleki Béla elnök beszédéből idézzük az alábbiakat:

„Az Erdélyi Gazdasági Egylet története minden időszakában az erőfeszítések története.

Az egykori forrásokban megdöbbenő kép tárul elénk az alapítás időszakáról. Nemcsak a parasztbirtok, hanem a közép- és nagybirtok is a lehető legelmaradottabb viszonyok között tengődik. Legtöbb helyütt rablógazdálkodás járja, az azelett termékeny földek elsorványodva, a szőlők és termékeik elsilányodva; az erdők is pusztulni kezdenek; nem volt hitel és ha a gazda megszorult vagy földeit javítani akarta, hitel hiányában erre képtelen volt; az állattenyésztés általában hanyatlófélben, a termelési rendszer a lehető legprimitívebb. És mi következhetett ebből, a mezőgazdaság és állattenyésztés, általában a gazdálkodás elhanyagoltságából? Nemcsak a termelési rendszer, hanem az élet is primitív, a közműveltség alacsony fokon áll, a közegészségügyi állapotok minősíthetetlenek, az utak és a közlekedés rossz, általános az elmaradottság...

Az Erdélyi Gazdasági Egyletnek ebben az időszakban tudást kell su-

gároznia, gazdasági módszereket kell népszerűsíteni, technikai vívmányokat kell a közönséggel megismertetnie és valósítani kell a maga elé kitűzött célt és jelszót: egy tér se maradjon elfoglalatlan, ahol a nemzet jólétét előmozdítani lehet.

Egy másik időszakban az előbbi feladatok mellé újabb feladatok tornyosulnak annak következtében, hogy az úrbéri rendezés folytán az erdélyi közép- és nagybirtok hatalmas méretekben bomlásnak indul. Súlyos birtokpolitikai problémák szakadnak az egylet akkori felelőseinek nyakába és ezek a vezetők az erdélyi földtulajdon nemzetiségi változásainak éppannyira nem lehetnek csak passzív szemlélői, mint amennyire előzőleg sem szemléltették cselekvés nélkül a nagyfokú műveltségbeli elmaradottságot s a korszerű gazdasági technika hiányát.

Dicső emlékezetű elődöm, gróf Mikó Imre hirdette az Irányeszmékben: „Amint Saturnusról mondja a pogány hitrege, hogy fiait megette, a mi magyarjaink jelene is elnyeli a jövődőt, az apák a fiúk és unokák jóllét-alapját aláássák. A birtokeladás honszerte szüntelenül foly és a vásárlók háromnegyede magyar kézből ki s nem azokba viszi a magyar földet. Ez idővel egy nagy statistico-politikai liquidációt

von maga után: kimutatandják vagyonaikat és terheinket s ha az utolsó nagyobb lesz az elsőnél és a magyarság földbirtokterülete kisebb a többi népek birtokösszegénél, nem megingott-e lábunk alatt a föld, nem felemelt Antheussá lett-e nemzetünk, nem történeti alapjaink legbiztosabbika porlott-e szét? Hazánk fiai, ne sietessük e baljóslatu idők bekövetkezését!”

Az Erdélyi Gazdasági Egylet maga részéről meg is tesz mindent, nem szünik meg egy pillanatig sem küzdeni ama tágkeblű birtokpolitikai szemlélet ellen, amely nem néhány holdat és nem is néhány tizezer holdat, hanem százezer holdakat, az erdélyi birtokállománynak egész tekintélyes hányadát engedte át a feltörekvő nemzetiségnek. A századforduló idején egyletünk központi gondolata: gátat vetni ennek a folyamatnak. Akkori igazgatónk, Tokaji László a közvélemény hathatósabb meggyőzése érdekében hatalmas arányú adatgyűjtést folytat le, ez adatgyűjtés alapján írja meg híressé vált felhívását „Eladó ország” címmel.

A harmadik időszak a román megszállás első évtizede, amikor az erdélyi magyarságnak és az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesületnek szembe kellett néznie a románok garázda földbirtokreformjával. Itt nem egy társadalmi osztály kérdéséről volt szó. Az erdélyi magyarság nemzeti vagyona forgott kockán. Ezért az az ellenállás, amelyet egyletünk a román földbirtokreformmal kapcsolatban kifejt, nem a birtokos réteg önvédelme, hanem a magyarság önvédelme. Az Erdélyi Gazdasági Egylet történeti jelentőségű memorandumja, amelyben idevonatkozó álláspontját kifejti, nem a földreformot helyteleníti, sőt azt kívánja és követeli; a földreformnak ama módosításait helyteleníti és támadja, amellyel a magyarság kifosztását célozzák s egyben megadja azokat az irányelveket, amelyek alapján az erdélyi birtokrendezés helyesen és tartós eredményeket ígérően megalkotható.

A román megszállás utolsó féltizede jelent ismét új időszakot egyletünk történetében. 1936 április 5-én nemcsak új elnök kerül dr. Szász Pál személyében az Erdélyi Gazdasági Egylet élére, hanem az akkor tartott közgyűlés új alapokat is kíván teremteni az egyleti munkának, amikor elfogadja dr. Szász Pál programját: „Mivel ma a magyar tulajdonban lévő földbirtok túlnyomóan nagyrésze a változások következtében kis- és törpebirtokosok kezén van, leginkább ezzel az osztállyal kell foglalkoznunk, ennek az osztálynak öntudátát, műveltségét, tudását kell emelnünk; a kisgazdatársadalom életlehetőségeit kell megerősíteni és a kisgazdatársadalom részére kell új életlehetőséget teremteni!”

Ezzel az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület a népi szervezés feladatait sürgetőbben igyekszik megoldani, mint bármikor az előbbi korszakokban. E szervezés alapegysége a gazdakör: az egy faluban lakó kis- és törpebirtokosság természetes gazdatársadalmi alakulata. Ezeket felügyelői körzetek fogják össze és az egyleti központ is átalakul annak értelmében, hogy ez a kiépülő új népi szervezet minél eredményesebben működhesse. Az egyleti központ legfőbb gondja ettől fogva a termelési színvonal emelésére törekvő tanfolyamok gondozása, egy nagyarányú iratterjesztő munka vállalása és kezdeményezése, jó néplap kiadása, s nem sokára az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület valóban az erdélyi magyar gazdatársadalom átfogó szervezetévé lesz.

Most ismét egy új időszakban vagyunk. A felszabadulás ténye jelentősen megváltoztatta azokat a viszonyokat és azokat a viszonylatokat, amelyekben az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája a megszállás utolsó esztendeiben kibontakozott. Nagy feladatok adódnak a történeti jóvátétel jegyében, vállalnia kell azokat a tevékenységi köröket, amelyek eddig lehetetlenek voltak egyletünk számára:

részt kell venni a magyar állam újjáépítő munkájában. Ismétlődnek az idők és a mai helyzetet nézve alig mondhatok mást, mint amit gróf Mikó Imre mondott az 1854. évi újjáalakulás alkalmával: „Az okok, mikéért a gazdasági egylet alkotva volt, ma is állanak, újakkal szaporodva.” Ha az elmúlt időszak erőfeszítései lényegbevágók és sorsdöntőek voltak, úgy a mai idők erőfeszítései is bizonyára azok.

Ennek a mai nemzedéknek, mely az Erdélyi Gazdasági Egyletben most a száz esztendő multat ün-

nepli, két feladatot kell mulhatatlanul elvégeznie, hogy az elkövetkező próbán könnyűnek ne talál-tassék. Az egyik feladat: úgy megtartani a magyar nép földjét, hogy az nemcsak mennyiségben, hanem minőségben is kielégítő legyen. A másik feladat pedig: a nép műveltségének emelése, közéleti érvényesülésének és kezdeményező képességének a fokozása, népünk feltörő erőinek befogása Erdély most induló újjáépítő munkájába és az erdélyi magyarság nagy önvédelmi harcába.”

Felelős kiadó: Albrecht Dezaö.

Minerva Rt. Kolozsvár. 4749 – Felelős vezető: Major József.